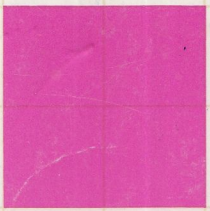
AFA 21. Yüzyıla Doğru Dizisi 9

Osman Ulagay

Enflasyonu Aşmak İçin



Osman Ulagay 1943'de İstanbul'da doğdu. Robert Kolej Yüksek Okulu Ekonomi Bölümünü bitirdikten sonra İngiltere'de siyasal bilimler dalında master derecesi aldı. 1981 yılından bu yana *Cumhuriyet* gazetesinde ekonomi yazarlığı yapan Osman Ulagay'ın *Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı, 24 Ocak Deneyimi Üzerine, Özal Ekonomisinde Kim Kazandı Kim Kaybetti* ve *Özal'ı Aşmak İçin* adlı kitapları yayınlandı.

AFA - 21. Yüzyıla Doğru: 9
AFA - Yayınları: 107

ISBN - 975 - 414 - 047 - 2

Mart, 1990

© Bu kitabın tüm hakları
AFA Yayıncılık A.Ş.'ye aittir.

Dizgi: AFA Yayıncılık A.Ş.
Baskı: Gülen Ofset
Kapak: Reyo Basımevi

AFA Yayıncılık A.Ş., Sıhhiye Apt. 19/8 Cağaloğlu - İSTANBUL
526 39 80

OSMAN ULAGAY

Enflasyonu Aşmak İçin

AFA
YAYINLARI

İçindekiler

Önsöz 7

Giriş 10

BİRİNCİ BÖLÜM: SEN NEYMİŞSİN ENFLASYON 17

1. Ağaçları Bırak, Ormana Bak:
   Bizim Enflasyonun İki Temel Nedeni 19
2. Rekabeti Düşünmenin Faturası:
   Ekonomik Yapı ve Enflasyon 26
3. Enflasyon Kalkınmanın Bedeli mi?
   Kamu Açıkları ve Enflasyon 40
4. Durgunluk İçinde Enflasyonun Nedeni
   'Dış Borç Çıkmazı' ve Enflasyon 56
5. "Yakan Top"tan Kim Korkar?
   'Hiperenflasyon'a Giden Yol 69

İKİNCİ BÖLÜM: ANAP'LA ENFLASYON ÇIKMAZINA 83

6. Teknisyen Özal'dan Politikacıya
   Politika ve Enflasyon 85
7. Enflasyon Merdiveninde Adım Adım
   Sonu Baştan Belli Bir Tırmanışın Öyküsü 89

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: ENFLASYONU AŞMAK İÇİN 225

8. Çözüme Yaklaşmak İçin
   'Konsensüs'ün Önemi 227

ÖNSÖZ

Türkiye gibi şartların hızla değişebildiği bir ülkede, güncel konularla ilgili kitap yazmaya kalkışmak gerçekten riskli bir iş. Kitap yayınlanana kadar her an bir süprizle karşılaşmanız mümkün.

Ben böyle bir sürprizi ilk kez geçen yıl, *Özal'ı Aşmak İçin* adını verdiğim kitap yayınlanmak üzereyken yaşadım. Tam o günlerde yapılan 26 Mart yerel seçimlerinden Sayın Özal'ın partisi ağır bir yenilgiyle çıkınca Türkiye'de öyle bir hava esti ki bu kitabı çıkarmanın sırası mı şimdi diye düşünmeye başladım. O günlerde pek çok kimse seçim sonuçlarının "Özal'ın işini bitirdiğini", Özal döneminin sonuna gelindiğini düşünüyordu. Ben ise kitabımda Özal'ı ve "Özal olayı"nı aşmanın çok da kolay olmadığını, bunu başarmak için bu olayı doğru analiz etmek gerektiğini vurguluyordum.

Özal'ı Aşmak İçin işte böyle bir ortamda yayınlandı ve belki biraz da bu nedenle bazı kimselerin hoşuna gitmedi. O günlerden bu yana yaşananlar ise Özal'ı aşmanın kolay olup olmadığı konusunda her halde daha net bir fikir edinmemizi sağladı.

Her neyse, bu kez bu kitabı yazmaya başlarken Türkiye'de enflasyonu aşmanın Özal'ı aşmaktan da zor olduğunu düşündüğüm için kendimi bir ölçüde güvencede hissediyordum. Kitap yayınlanana dek Türkiye'de enflasyonun aşılması ya da sorun olmaktan çıkması herhalde sözkonusu olamazdı.

Evet bu doğruydu ama, başka bir sürprizle karşılaşmayacağım anlamına gelmiyordu. Nitekim bu kitabı yayınevine teslim etmek üzere olduğum sırada Cumhurbaşkanı Özal bu sürprizi gerçekleştirdi ve Türkiye'de enflasyonla mücadeleyi başarıya ulaştırmak için çeşitli kesimler arasında bir 'toplumsal uzlaşma' sağlamanın önemini vurgulamaya başladı.

Bu kitabın ana temalarından birinin Sayın Özal tarafından dile getirilmesi benim için hayli şaşırtıcı oldu. Kitapta yer alan bazı yazılarda da görüleceği gibi, ben Sayın Özal'ı bu görüşe itibar etmediği için eleştirmiştim. Şimdi Sayın Özal benim bu kitapta geliştirmeye çalıştığım görüşe yakın bir görüşü savunur görünüyordu. Sayın Özal'ın yıllardan beri benimsemediği bu görüşe şimdi sarılmak istemesini hayli gecikmiş bir çaba olarak değerlendiriyorum.

Gelelim bu kitaba. Ben bu kitapta enflasyonun ekonomik nedenlerinin ayrıntılı analizi gibi haddim olmayan bir işe kalkışmadım. Çok daha basit bir şey yapmak istedim. Türkiye'de yaşanmakta olan enflasyonun temel ekonomik nedenleri olarak gördüğüm iki sorunu ele alıp, mümkün mertebe basit bir anlatımla bu iki sorunun nasıl aşılabileceğini tartışmaya çalıştım.

Konuya bu çerçeve içinde yaklaşınca, enflasyonu ekonominin bünyesinden atmak ve enflasyonsuz büyümeyi sağlamak için gerekli adımların ancak yaygın toplumsal desteğe sahip bir iktidar tarafından, enflasyona karşı kalıcı bir 'konsensüs' oluşturularak atılabileceği noktasına varılıyordu. Enflasyonla mücadelede başarı için gerekli politik ortamı sağlamanın, en az doğru ekonomik politikaları saptamak kadar önemli olduğu ortaya çıkıyordu. Gerekli

politik ortamı yaratmadan gerekli ekonomik önlemleri uygulamanın pek mümkün olmadığı görülüyordu.

Evet olay çok boyutlu ve Türkiye'nin durumundaki bir ülkede enflasyonu aşmak, enflasyona yolaçmadan hızlı kalkınmayı sağlamak ne yazık ki hiç de kolay değil. Bunu sağlamak istiyorsanız bedelini de ödemek zorundasınız. Bu kitapta, ekonominin ve politikanın aslında tercihlerden ibaret olduğunu ve her tercihin bir bedeli bulunduğunu vurgulamaya çalıştım. Enflasyonun, kimsenin canını acıtmayacak hazır reçetelerle ve mucize çözümlerle aşılabileceğini umanları düş kırıklığına uğratacağım için şimdiden özür diliyorum.

Lafı daha fazla uzatmadan bu önsözü noktalarken, çeşitli makaleleriyle ve özel sohbetlerimizde dile getirdiği görüşlerle bu kitaba esin kaynağı olan Dr. Ziya Öniş'e teşekkürü borç biliyorum. Aynı nedenle Dr. Cem Kozlu'ya ve metnin bazı bölümlerini okuyarak uyarılarda bulunan Dr. Deniz Gökçe'ye de teşekkür ediyorum.

9 Ocak 1990

GİRİŞ

Neden Gene Enflasyon?

Bana öyle geliyor ki biz dünyanın en ünlü, en yetenekli ekonomistlerini bir araya getirip en mükemmel 'enflasyonla mücadele reçetesi'ni yazdırsak gene de kolay kolay kurtulamayız şu enflasyonun pençesinden.

Bunu bir karamsarlığın ya da umutsuzluğun ifadesi olarak almayın. Bizi bunaltan enflasyonun yalnızca ekonomik bir sorun olmadığını düşündüğüm için bu sonuca varıyorum. Enflasyonla mücadelede istenen sonucun alınabilmesi için uygulanacak ekonomik reçetenin doğru olması kuşkusuz zorunlu ama belki ondan da önemli olan şey, doğru ekonomik reçetenin uygulanmasını olanaksız hale getiren politik çözümsüzlüğün aşılması.

Evet, bence yaşamakta olduğumuz yüksek enflasyon öncelikle politik tercihlerden, daha doğrusu politik çözümsüzlüklerden kaynaklanıyor. "Enflasyonu düşüreceğim" diye iktidara gelen Turgut Özal herhalde enflasyona bayılmıyordu ama bir yandan toplumun çeşitli kesimlerini memnun edip iktidarını güçlendirmek isterken diğer yandan enflasyonun ipini elinden kaçırmıştı bir kere. Anavatan Partisi'nin deneyimi, iktidarını güçlendirmek için bol keseden para harcarken enflasyonun yükselmesine göz yuman bir yönetimin sonuçta nasıl büyük bir çıkmazın içine sürüklendiğinin ilginç bir örneğini oluşturuyor.

Kimi Lâtin Amerika ülkelerinde yaşanan deneyimle-

rin de gösterdiği gibi, yüksek enflasyon politik tercihlerin ekonomideki yansıması olarak ortaya çıkıyor. Enflasyon olayını hafife alan ve kolay çözümlerin aracı olarak enflasyonu kullanmaya kalkışan iktidarlar sonuçta enflasyonun pençesinde debelenmeye başlıyor. Son beş–altı yılda Türkiye'de yaşananlar bu olgunun en canlı kanıtı.

O halde bu kısır döngüyü kırmak için işe politik alanda çözüm arayışından başlamak gerekiyor. Hemen belirteyim ki burada "politik çözüm arayışı" derken filanca partinin yerine falanca partinin iktirada gelmesine yönelik bir arayıştan söz etmiyorum. Bence önemli olan şey, yalnızca bir siyasal partinin iktidardan gitmesi ve bir diğerinin onun yerini alması değil. Önemli olan şey, toplumdan gelen talepleri karşılamaya, ekonomiyi büyütmeye, ülkeyi kalkındırmaya, refahı arttırmaya çalışan bir iktidarın bunu enflasyona başvurmadan gerçekleştirmenin formülünü bulabilmesi.

Bu ise hiç de kolay bir şey değil. "Enflasyonun çareleri bellidir, biz enflasyon sorununu bilinen yöntemlerle çözeriz", diyenlere dönüp sormak lazım: enflasyonsuz kalkınmayı sağlamak için gerekli görünen 'toplumsal uzlaşma' zeminini oluşturacak politik hünere sahip misiniz? Geniş kapsamlı bir 'toplumsal uzlaşma'yı sağlayıp enflasyonla mücadele programınızı bu zemin üzerine oturtabilecek misiniz? Demokrasi içinde enflasyonsuz, dengeli ve hızlı kalkınmayı gerçekleştirecek bir iktidar modeliniz var mı? Bu modeli uygulayacak gücü, sonuç almaya yetecek süre elinizde tutabilecek misiniz?

Buraya kadar yazmış olduklarım bu kitabın ana temasını ortaya koyuyor. Ben bu kitapta, yaşamakta olduğumuz enflasyonun, salt ekonomik bir sorun olmadığını, te-

melde politik tercihlerden, politik çözümsüzlüklerden kaynaklanan bir olay olduğunu göstermeye, anlatmaya çalışacağım. Ama önce bu kitap nasıl oluştu, kısaca onu anlatayım.

***

"Türkiye'de insanlar enflasyonun kendisinden de bıktı, lafından da", diyordu bir yakın dostum. "Yaza yaza bıkmadın mı enflasyondan, hem bu kadar yazdın da ne oldu, herkes bildiğini okudu, enflasyon da azdıkça azdı", diyordu bir diğeri.

Enflasyon konusunda kitap yazma niyetimi duyanlar arasında, "tam zamanı" diyenlerin yanısıra ilk tepkilerini yukardakine benzer biçimde dile getiren dostlarım da vardı.

Düşündüm. Acaba biraz da toplumumuzdaki enflasyon yorgunluğunu, enflasyon bıkkınlığını mı yansıtıyordu bu tepkiler?

Yüksek enflasyonla sancılı beraberliğimiz başlayalı on yıldan fazla olmuştu. Toplumca bıkmıştık bu ilişkiden ve belki de biraz kanıksamaya başlamıştık. Sanki kendi kendisine bitmesini bekliyorduk bu tatsız ilişkinin. Bundan sonra başımıza açabileceği belaları ise düşünmemeyi yeğliyorduk. Kadercilikle çaresizlik arasında bocalıyorduk sanki.

Yüksek enflasyon çoğumuzun yaşamını gölgeleyen bir koca bulut gibi üzerimizde dolaşırken o kadar çok şey söylenmiş, o kadar çok şey yazılıp çizilmişti ki bu konuda, artık en çarpıcı gazete manşetleri bile pek fazla etki yapmıyordu. "Enflasyon Gene Patladı", "Zam Dalgası", "Mutfak Yanıyor" türünden başlıklar malumun ilanı oldukları için artık fazla ilgi çekmiyordu.

Bu ortamda enflasyonla ilgili kitap yazmaya kalkışmak pek akıl kârı değildi belki ama ben de bir kere "takmıştım" şu enflasyona.

Aslında Türkiye gibi enflasyon belasının yıllardan beri sürekli gündemde olduğu ve pek çok şeyi belirlediği bir ülkede, güncel ekonomi yorumları yazmaya çalışan bir kimsenin dönüp dolaşıp lafı enflasyona getirmesi pek de şaşılacak bir şey değildi. Enflasyonu "başdüşman" ilan ederek iktidara geldikten sonra enflasyonla dillere destan bir flört yaşamaya başlayan bir Başbakan'ın bu serüveni adım adım izlenmeye değmez miydi?

Şimdi dönüp bakıyorum da Sayın Özal'ı sonunda "enflasyon sembolü" durumuna düşüren bu tehlikeli flört alevlenirken kaç yazı yazmışım; enflasyonla flörtün sakıncalarını ve doğurabileceği olumsuz sonuçları önceden görüp uyarı görevini yerine getirme hevesiyle belki de okurların sabrını zorlamışım, "gene mi enflasyon konusu", dedirtmişim onlara.

Bu inatçı çabanın ürünü olan yazılardan Cumhuriyet'te yayınlanan 'Ekonomi Notları'ndan seçmeleri bu kitabın ikinci bölümünde bulacaksınız.

İtiraf edeyim ki böyle bir kitap oluşturma fikri de daha önce yazmış olduğum bu yazıları gözden geçirirken doğdu. Türkiye'nin öncelikle politik tercihler nedeniyle enflasyon çıkmazına sürüklenişinin öyküsünü, özellikle 1986 başından itibaren yazmış olduğum yazılar özetliyordu. Ağır dış borç ödemelerinin 'durgunluk içinde yüksek enflasyon' olgusunu gündeme getirme olasılığı da gene bu yazıların bazılarında tartışılmıştı. Türkiye'nin 'durgunluk içinde yüksek enflasyon'a sürüklenmesinin aslında pek esrarengiz bir olay olmadığını bu yazıları okuya-

rak da anlamak belki mümkündü ama sanki bir şeyin eksikliği hissediliyordu, bu yazılarda.

1989 yazında bu yazıları yeniden gözden geçirirken eksik olan şeyin, Türkiye'de yaşanmakta olan 'durgunluk içinde yüksek enflasyon' olayının da içine oturacağı bir bütünsel çerçeve olduğunu farkettim. Olaya böyle bir bütünsellik içinde bakıldığında sorunun ekonomi alanının sınırları içinde kalınarak çözümlenebilecek bir sorun olmadığı da kendiliğinden ortaya çıkıyordu.

Kitabın birinci bölümünde yer alan ve ilk kez bu kitapta yayınlanan yazılarda bu bütünsel çerçeveyi oluşturmaya çalıştım. Ağır dış borç yükü altındaki bazı Lâtin Amerika ülkelerinin 1982'den itibaren yaşadıkları sancılı deneyimin derslerinden de yararlanarak bazı temel sorulara yanıt aradım.

Örneğin yüksek enflasyon olayının temel ekonomik nedeni, ileri sürülen çeşitli ekonomik nedenler arasında belirleyici olanı hangisiydi? Yüksek enflasyon, kimilerinin iddia ettiği gibi, hızlı kalkınmanın kaçınılmaz bedeli miydi? Yüksek enflasyonla hızlı kalkınmayı sürdürmek mümkün müydü? Dış borç ödemeleriyle 'durgunluk içinde enflasyon' olgusu arasında nasıl bir ilişki vardı? Enflasyonun hiperenflasyona dönüşmesine hangi koşullar yol açıyordu?

Bu sorulara yanıt ararken bir yandan enflasyon olayının ardındaki temel ekonomik nedenleri ortaya koymaya, diğer yandan enflasyon olayıyla politik tercihler arasındaki yakın ilişkiyi göstermeye uğraştım.

Kitabın birinci bölümündeki yazılar okunduktan sonra Türkiye'nin son yıllarda nasıl bir enflasyon çıkmazına düştüğünü anlatan ikinci bölümün daha iyi anlaşılacağını umuyorum.

Son bölümde ise, gene ilk bölümde oluşturulan çerçevenin yardımıyla, bazı çözüm önerileri geliştirme cesaretini gösterdim. Bunu yapmaya çalışırıken, haddim olmadığını bile bile, politik çözümleri de tartışmak, yani burnumu biraz da politikacıların alanına sokmak zorunda kaldım.

Hemen belirteyim ki bu kitap, enflasyonun ekonomik nedenlerinin kapsamlı bir incelemesi olmadığı gibi iddialı bir politik çözüm önerileri kitabı da değil. Ben bu kitapta biraz kanıksanmaya başlanan enflasyon olayının önemini bir kez daha vurgulamak ve yaşanan enflasyonun aslında esrarengiz bir olay olmadığını göstermek istedim. Ayrıntılara pek girmeden, Türkiye'de yaşanmakta olan yüksek enflasyonun önlenmesi için doğru ekonomik reçetelerin yeterli olmadığını, enflasyonla mücadelede başarı sağlamak için politik çözümsüzlüklerin de aşılması gerektiğini anlatmaya çalıştım.

Anavatan Partisi iktidarının yüksek enflasyonu iklim şartlarıyla, ya da "kara gözlüklü gazetecilerin bozguncu çabalarıyla" açıkladığı; muhafetin ise "enflasyonun çareleri bellidir, iktidara geldiğimizde gerekeni yaparız", demekle yetindiği bir ülkede acaba böyle bir kitap yazmaya gerek var mıydı?

Bu soruyu sormak gereğini duyuyor, cevabını ise okurların takdirine bırakıyorum.

BİRİNCİ BÖLÜM

Sen Neymişsin Enflasyon

1

Ağaçları Bırak, Ormana Bak

BİZİM ENFLASYONUN İKİ TEMEL NEDENİ

ABD, F.Almanya, Japonya, Fransa, İngiltere gibi sanayileşmiş ülkelerde yıllık enflasyon oranı yüzde 5'i aştığı zaman uyarı sinyalleri verilir; yüzde 10 sınırı da aşılıp enflasyon rakamı çift haneli olunca tehlike çanları bütün şiddetiyle çalmaya başlar.

Sanayileşmiş ülkelerde çift haneli enflasyona çare bulamayan iktidarlar pek uzun ömürlü olmaz. Gerekli önlemleri alacak iktidar eninde sonunda oluşturulur ve birkaç yıl içinde enflasyon oranı yüzde 10'un altına çekilir. Rakamlar da bunu gösteriyor. Son 20 yılda sanayileşmiş ülkelerde ortalama enflasyon oranı yalnızca 1. ve 2. petrol şoklarını izleyen yıllarda, 1974-75'de ve 1980'de yüzde 10'un biraz üzerinde gerçekleşmiş; 20 yılın 17'sinde yüzde 10'un, çoğu kez de yüzde 5'in altında kalmış.

Türkiye'de ise tam tersi olmuş. Son 20 yılda enflasyon hiç yüzde 10'un altına inmemiş, çift haneli enflasyon adeta bir alışkanlık haline gelmiş. 1980 yılında üç haneli rakamlara da tırmanan enflasyonun 1990'lara girerken yeniden yüzde 100'leri aşıp aşmayacağı tartışılıyor.[1]

Gelişmişlik düzeyleri bakımından Türkiye ile karşılaştırılabilecek olan diğer "sanayileşme yolundaki" (ya da "yeni sanayileşen") ülkelerin enflasyon performansının da Türkiye'ninkine benzediğini; bu ülkelerde de ortalama enflasyon oranının 1970'lerin başından itibaren tek haneli rakamlara indirilemediğini ve giderek yükselme eğilimi gösterdiğini görüyoruz.[2]

Bu göstergeler Türkiye'de uzunca bir süreden beri yaşamakta olduğumuz yüksek enflasyonun yalnızca Türkiye'ye özgü bir olay olmadığını, Türkiye'ye benzer yapısal özellikler gösteren bazı diğer ülkelerde de enflasyonun çok ciddi bir sorun olmaya devam ettiğini ortaya koyuyor.

Şimdi Türkiye'deki duruma biraz daha yakından bakalım.

1960'lı yıllarda Türkiye milli gelirini, daha doğrusu Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH)sını yılda ortalama yüzde 5.7 büyütürken yıllık ortalama enflasyonu da yüzde 5 dolayında tutmayı başarmış.

Petrol şoklarının yaşadığı, Kıbrıs harekatının yapıldığı, içte ve dışta politik sorunların arttığı 1970'lerde ortalama GSMH büyüme hızı yüzde 5.9'a yükselmiş ama yıllık enflasyon ortalaması büyük bir sıçramayla yüzde 26'ya tırmanmış.

Türkiye 1980'lere politik çözümsüzlüğün kendini iyice belli ettiği bir ortamda, yüzde 100'ü de aşan bir enflasyonla ve duran bir ekonomiyle girmiş. Yeni bir dönemi başlatan 12 Eylül askeri yönetimin ilk iki yılı sonunda ise ekonominin çarklarının yeniden dönmeye başladığı, enflasyonun da yüzde 100'lerden yüzde 25'lere çekilebildiği görülmüş.

Sonra ne olmuş?

12 Eylül yönetiminde ekonomiden sorumlu olan ve enflasyon cephesinde sağlanan başarıyı kendisine mal eden Turgut Özal 1983 Kasım'ında yapılan seçimleri kazanarak Başbakan olmuş. Hükümet programını "enflasyonu düşürme" ana teması üzerine oturtmuş, o dönemde yüzde 30'larda seyreden enflasyonu "iki yıl içinde yüzde 10'un altına indireceğini" vadederek icraatını başlatmış.

Pekiyi ne çıkmış bu icraatın içinden?

1984 ve 1985'de yüzde 50'lere doğru tırmadıktan sonra 1986'da düşen petrol fiyatlarının ve dünya konjonktürünün katkısıyla yüzde 30'ların altına çekilebilen, 1987'den itibaren ise başını alıp giden ve yüzde 70'lere, 80'lere tırmanan bir enflasyon çıkmış. 1989 yılında enflasyonu düşürmek için alınan önlemler nedeniyle durgunluğa sürüklenmiş bir ekonomi ve bu durgunluk ortamı içinde bile yüzde 70'lerde direnen bir enflasyon var karşımızda.

Demek ki teknisyen Özal'ın başardığını politikacı Özal başaramamış. 12 Eylül yönetiminin özel koşullarında enflasyon cephesinde başarılı görünen Turgut Özal, "enflasyonu yüzde 10'un altına çekeceğim", diyerek politikaya atılmış ama altı yıllık iktidarı sonunda enflasyonu yüzde 70'lere yükseltmeyi "başarmış". Politikanın çarklarını Sayın Özal'ı 1983'de düşündüğünden çok farklı bir noktaya getirmiş.

Bugün gelinen noktada durumun kaygı verici olduğunu artık yalnızca Sayın Özal'ın "kara gözlüklü sütun yazarları" dediği bazı basın mensupları ve "ekonomi cazgırları" diye nitelediği bazı öğretim üyeleri söylemiyor. Enflasyon cephesinde tam bir çıkmaza girildiğini artık Dünya Bankası yetkilileri de, yabancı bankacılar da görüyor ve söylüyor. Yüzde 70–80'lerden Latin Amerika tipi üç ha-

neli enflasyona sıçramanın bir an meselesi olduğunu onlar da vurguluyor.

Neden böyle oldu? Enflasyon çıkmazında bu noktalara nasıl gelindi?

Türkiye ile benzer konumdaki ülkelerin ortak yazgısı mı olmuştu yüksek enflasyon?

Türkiye ekonomisinin yapısal özellikleri miydi enflasyon ateşinin başlıca nedeni?

Yoksa politik tercihler miydi, politik tercihler yüzünden iplerin elden kaçması mıydı Türkiye'de enflasyonu tırmandıran temel neden?

Belki de enflasyonu tek bir nedene bağlamak olanaksızdı, karmaşık bir olaylar zinciri içinde çığrından çıkıyordu enflasyon?

Her iki–üç ayda bir, Sayın Özal'ın ya da yakın çevresinden birinin keşfettiği yeni bir enflasyon nedeni duymaya alışmış olduğunuzu bildiğim için kafanızı daha da karıştırmak istemiyorum aslında. Yüksek enflasyonun kışın selden yazın kuraklıktan; ilkbaharda "ortadireğin fazla para harcamasından"; sonbaharda "basının enflasyon yaygaracılığından"; yılda iki kez DÇM'lerden ya da dünyanın başka hiçbir yerinde duyulmamış ilginç nedenlerden kaynaklandığı masalını dinlemeye alışmışsanız, yukarıda sıraladığım soruları okuyunca haklı olarak sorabilirsiniz, "bir masal da bu adam mı anlatacak?" diye. "'Ekonominin yapısal özellikleri' ve 'politik tercihler' gibi ne anlama geldiği ilk bakışta pek de net olarak anlaşılamayan nedenler ortaya atarak kafamızı biraz daha mı karıştıracak", diye düşünebilirsiniz.

Emin olun ki amacım daha fazla kafa karıştırmak değil. Tam tersine, yaratılmış olan karışıklığı mümkün mer-

tebe azaltmayı, enflasyon olgusunu daha anlaşılır hale getirmeyi amaçlıyorum. Bunu yapmak için önce enflasyon nedeni diye ileri sürülen uydurmasyonları çöpe havale etmek, sonra da ciddiye alınabilecek enflasyon nedenleri arasında belirleyici olan temel nedenleri bulup tartışmayı bu temel nedenler üzerinde biraz derinleştirmek niyetindeyim.

Bunun kolay bir şey olmadığını biliyorum. Zorluk enflasyonun çok boyutlu ve karmaşık bir olay olmasından kaynaklanıyor. Bir kere ekonomik boyutunun yanısıra sosyal, politik ve psikolojik boyutları da olan bir olgu enflasyon. İkincisi, enflasyonu salt ekonomik boyutuyla ele alacak olsak gene karmaşık bir tabloyla karşılaşıyoruz. Üstüste düşen o kadar çok renk ve şekil var ki bu tabloda, tablonun nasıl oluştuğunu kolay kolay anlayamıyorsunuz. Enflasyon olgusu bir kez ortaya çıktığında öylesine içiçe geçmiş bir etkiler ve tepkiler dizisine yol açıyor ki bu noktadan sonra enflasyonun nedenleriyle sonuçlarını ayırdetmek de iyice güçleşiyor. Örneğin enflasyon ortamında dış rekabet gücünü korumak için enflasyonla atbaşı götürülen kur ayarlamalarını enflasyonun bir sonucu saymak yeterli mi, yoksa enflasyonu besleyen nedenler arasında da saymak gerekiyor mu? Örneğin çeşitli gelirleri enflasyonun etkisinden korumak için geliştirilen endeksleme yöntemi sonuçta enflasyonu sürdüren bir neden halene gelmiyor mu?

Şimdi böylesine çok boyutlu ve karmaşık bir olgu olan enflasyonu basite indirgeyerek açıklamaya çalışmanın tabii ki büyük riskleri var. Ancak bu riskleri göze almadan enflasyon olgusunu, ekonomi uzmanı olmayanların da anlayabileceği şekilde açıklamak pek mümkün değil galiba.

Öyleyse bu riskleri göze alarak yola çıkacağız ve ilk durağımızda enflasyon olgusunun ekonomik boyutunu ele alıp Türkiye'de yaşanmakta olan enflasyonun temel ekonomik nedenlerini belirlemeye ve açıklamaya çalışacağız.

Türkiye'de ve ekonomik gelişme çizgileri Türkiye'ninkine benzeyen bazı diğer "yeni sanayileşen" ülkelerde son 20 yılda adeta kronikleşen yüksek enflasyonu iki temel ekonomik nedene bağlamak mümkün görünüyor.

Birinci temel neden sözkonusu ülkelerin ekonomik yapısından, özellikle de sanayileşme biçimlerinin belirlediği yapısal niteliklerden kaynaklanıyor.

İkinci temel neden ise, enflasyonun en klasik nedeni, yani bir ekonomide toplam kaynakların karşılamayacağı boyutlarda harcama yapılması, devletin giderlerinin gelirlerini aşması.

Türkiye'de yaşanmakta olan enflasyon bu iki temel nedene bağlanabilir bence.

Haklı olarak soracaksınız belki:
Ya para arzındaki genişlemenin etkisi?
KİT'lerin ve özel sektörün yaptığı insafsız zamlar?
Kur ve faiz politikalarının yansımaları?

Kronik enflasyonu besleyen önemli nedenler arasında bunları da saymak gerekiyor mu? Bunlar da önemli değil mi?

Tabii bunlar da önemli. Bunlar da enflasyon olayını açıklamaya çalışırken hesaba katılması gereken önemli etkenler. Ne var ki tüm bu etkenler iki temel nedenin, yani 'ekonomik yapı'nın ve 'kaynak açığı'nın türevleri, uzantıları, sonuçları. Uluslararası konjonktürün Türkiye gibi ül-

kelerde enflasyonu körükleyici etkisi de gene bu iki temel nedenin belirlediği çerçeve içinde ortaya çıkıyor.

O halde öncelikle bu iki temel nedeni ele alıp açıklamaya çalışmak gerekiyor.

Bundan sonraki iki yazıda bunu yapmaya çalışacağım.

DİPNOTLAR

1. 1960'lı yılların günümüze kadar gelen tek resmi fiyat göstergesi olan GSMH Zımni Fiyat Deflatörüne göre 1963'den bu yana fiyat değişmelerinin seyri ve aynı dönemde GSMH reel büyüme hızının gelişmi şöyle:

	Yıllık Fiyat Artışı	**GSMH Artışı**
1963–67 (1. Plan dönemi)	% 5.2	% 6.6
1968–72 (2. Plan dönemi)	% 11.2	% 7.1
1973–77 (3. Plan dönemi)	% 21.6	% 6.4
1978 (ara yıl)	% 43.8	% 3.9
1979–83 (4. Plan dönemi)	% 53.8	% 2.1
1984 (ara yıl)	% 49.8	% 5.9
1985–89 (5. Plan dönemi)	% 49.5	% 5.2

2. Dünya Bankası verilerine göre 1965–87 döneminde, çeşitli ülke gruplarına göre enflasyonun seyri şöyle olmuş:

	Yıllık Ortalama Enflasyon		
Ülke grupları	**1965–73**	**1974-82**	**1983–87**
Yüksek Gelirli Ülkeler	% 5	% 9	% 4
"Gelişmekte Olan" Ülkeler	% 10	% 26	% 51
"Ağır Borçlu" Ülkeler	% 14	% 45	% 120
"Gelişmekte Olan" ülkeler içinde:			
Enflasyon oranı % 20'yi aşanlar	4 adet	15 adet	27 adet
Enflasyon oranı % 30'u aşanlar	2 adet	9 adet	17 adet
Enflasyon oranı % 100'ü aşanlar	0 adet	1 adet	7 adet

Kaynak–*World Development Report 1989*, s.63.

2

Rekabeti Düşünmenin Faturası

EKONOMİK YAPI VE ENFLASYON

Başbakan Özal 16 Ağustos 1989 günü Karaman'da yaptığı konuşmada şöyle diyordu:

> "Yeter, sanayii fazla koruduk, artık halkı düşünmek mecburiyetindeyiz. Gümrük duvarlarının gerisinde çürük-çarık yap, sat. Hayır... Rekabet et kardeşim, rekabet et. Dışardan gelenle rekabet et... Bu memleket, sanayii, son 20-25 senedir hakikaten dişinden tırnağından artırdığıyla beslemiş, büyütmüştür. Ve inanıyorum ki hakiki sanayicinin artık yardıma, korunmaya ihtiyacı yoktur, alır başını gider..."[1]

1989 ağustosunun ilk haftasında, çeşitli sanayi ürünlerinin ithalatında uygulanan gümrüklerin ve fonların indirilmesi üzerine yoğun bir tartışma başlıyor, Sayın Özal ve hükümetinin bazı bakanları, kalitesiz malları aşırı fiyatlarla halka satmakla suçladıkları Türk sanayicisine karşı adeta bir savaş açmış görünüyorlardı.

İşin tek ilginç yanı, "gelmiş-geçmiş en özel sektörcü

hükümet" olarak bilinen Özal hükümetinin iş alemine adeta savaş açması değildi. Olayın diğer ilginç yönü, 1989 yılında toplumdaki ve basındaki desteğini tamamen yitirmiş görünen Sayın Özal'ın bu çıkışı nedeniyle puan toplamasıydı. Pek çok konuda Sayın Özal'ı ve icraatını eleştiren köşe yazarları, Türk sanayicisine yöneltilen eleştirilere çeşitli açılardan katılan yazılar yazıyorlar, karikatür dergilerinde halkı kazıklayan ve küpünü dolduran işadamı tipinin yeni serüvenleri sergileniyordu. Her çevreden pek çok kişi kendi deneyimlerinden örnek getirerek bu kampanyaya katılıyordu.

Bu tepki selinin, bu tepki birikiminin ardında ne vardı? Bir türlü aşağı çekilemeyen enflasyonun asıl sorumlusu, korunmuş iç pazarda tüketiciyi sömüren sanayici miydi? Aşırı fiyat artışlarının gerisinde 'ithal ikamesi' sanayii mi vardı?

Ekonomik konularla biraz olsun ilgiliyseniz 'ithal ikamesi' deyimini mutlaka duymuşsunuzdur. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu pek çok ülke sanayileşme süreçlerinin ilk aşamalarını ithal ikamesi yöntemiyle gerçekleştirdi. Pek çok ülkede sanayileşme süreci, ithal edilmekte olan sanayi ürünlerinin bir bölümünün ülke içinde üretilmesiyle, yani ithal ikamesiyle başladı ve hız kazandı.

Tarımsal üretime dayanan ekonomilerde, adaletsiz bir gelir dağılımı tablosu içinde gelir düzeyleri yükselirken, ithal malı sanayi ürünlerine yönelik talebin artması ithalatı tırmandırıyor, tarımsal ürün ya da hammadde ihracıyla sağlanan ihracat gelirleri tırmanan ithalat giderlerini karşılayamıyordu. Sanayi ürünlerinin fiyatlarının tarım ürünlerinin ve hammaddelerin fiyatlarından çok daha hızlı artması da uluslararası ekonomide çarkların hep

sanayileşmiş ülkelerin lehine dönmesini sağlıyordu.

İthal ikamesi yöntemiyle sanayileşme çabaları işte bu duruma karşı bir tepki olarak gündeme geldi. Pek çok ülkede öncelikle tüketim malı ithalatını caydırmak ve sınırlamak için alınan önlemler, bu malların benzerlerinin yerli olarak üretilmesi için gerekli ortamı hazırladı. Yüksek gümrük davarlarıyla ve ithalat kotalarıyla korunan iç pazarı besleyecek dayanıklı ve dayanıksız tüketim malı üretimi, sanayileşme atılımının başlangıcını oluşturdu. Devletin sağladığı çeşitli kolaylıkların da yardımıyla sözkonusu ülkelerde bir sanayi tabanı oluşmaya başladı.

Geleceğe doğru yol alan sanayileşme trenini bir noktada yakalamak isteyen ülkelerin başka seçenekleri var mıydı? İthal ikamesiyle işe başlamak belki kaçınılmazdı ama bu yöntemle nereye kadar gidilebilirdi? İthal ikamesini derinleştirmeden, yani tüketim malları üretiminden ara malları ve yatırım malları üretimine atlamadan bu süreci sürdürmek mümkün müydü? Bir noktadan sonra dış pazarlarda rekabeti düşünmek, uluslararası normlarda mal üretebilmek de zorunlu değil miydi?

Kuşkusuz tartışılması gereken önemli sorular bunlar. Ancak ben burada öncelikle enflasyon konusuyla ilgilendiğim için bu önemli soruları atlayacağım ve özellikle İthal ikamesi sürecinin ileri aşamalarına gelip de İthal ikamesini derinleştirmeyi pek başaramayan ve dış rekabete açılmakta geciken ülkelerde nasıl bir ekonomik yapı oluştuğunu göstermeye çalışacağım. Bu ekonomik yapının ne gibi sorunlara yolaçtığını ve yüksek enflasyonun kronikleşmesinde nasıl bir rol oynadığını ortaya koymak amacım.

Evet, sanayileşme sürecinin başlangıcında oldukça

başarılı olan İthal ikamesine süreklilik kazandıran ülkelerde oluşan ekonomik yapı ne gibi sorunlara yolaçıyor, enflasyonu nasıl yaratıyor ve besliyor?

Bu soruya yanıt ararken öncelikle dört sorun üzerinde durmak gerekiyor. Bunlar (1) Döviz darboğazı (2) Verimsiz ve pahalı üretim (3) Tekel ya da oligopol niteliğinde piyasaların, sektörlerin oluşumu ve (4) Gelir dağılımındaki çarpık gelişme. Şimdi bu sorunları sırayla ele alarak enflasyon üzerindeki olumsuz etkilerine bakalım.[2]

İthal ikamesi yöntemiyle sanayileşme yoluna giren ülkelerde, hazır iç talebi karşılamaya yönelik tüketim malları üretimiyle işe başlayan sanayi sektörü, ara mallar ve yatırım malları, hatta kimi zaman ham maddeler açısından büyük ölçüde ithalata bağımlı kalıyor.

O zaman ne oluyor?

İthalatı ikame ederek sınırlandırmak amacıyla kurulan sanayi sonunda büyük çapta ithalat talebi yaratan bir sektör haline geliyor. Girdileri büyük ölçüde ithal malı olan bu sanayi sektörü tamamen iç pazara yönelik çalışıp ihracatı gözardı ettiği zaman giderek büyüyen bir döviz açlığı yaratmış oluyor.

Bu döviz açığını mal ihracı yerine işçi ihracına yönelerek dövizleriyle, turizm geliri gibi döviz girdileriyle, bunlar yetmezse dış borçlanmayla kapatmak mümkün ama bir noktaya kadar. O noktaya gelindiğinde deniz bitiyor, kredi kaynakları kuruyor, döviz darboğazı başgösteriyor. Döviz bulamadığı için ithal girdilerini sağlamakta zorlanan sanayi üretim yapamaz duruma geliyor.

Öykünün bundan sonrası, Türkiye'nin 1980'lere girerken yaşadığı sıkıntıları hatırlayanlara pek yabancı gelmeyecek. Yokluklar, kuyruklar; çeşitli yollardan döviz te-

min edip ithalat yapmak için göze alınan cambazlıklar; başını alıp giden karaborsa; bütün bunların sonucunda yüzde 100'lere vuran enflasyon.

Sanayii ithalata bağımlı olduğu halde ihracatı düşünmeyen bir ülkede ekonominin uluslararası fiyat hareketlerinden tek yönlü etkilenmesi de çok daha kolay. Petrol şokları gibi şoklar bu yapıdaki bir ekonomiyi çok daha olumsuz etkileyebiliyor, daha derin bunalımlara itebiliyor. Sınaî üretimin aksamasının yanısıra bu tür dış şoklarla gelen maliyet artışları da enflasyonu hızla tırmandırabiliyor.

İthal ikamesine süreklilik kazandıran ülkelerde gözlenen ikinci önemli sorun verimlilik düzeyi düşük, pahalı üretim sorunu. Yüksek gümrük duvarlarıyla korunmuş iç pazara yönelik üretim yapan ve ihracatı düşünmeyen ithal ikamesi sanayii, genellikle modası biraz geçmiş teknolojiyi kullanarak, verimlilik düzeyi düşük, maliyeti yüksek üretim yapıyor. Bu düzen içinde sanayiin plansız teşviki, çeşitli sektörlerde fazla kapasite yaratılmasına ve optimum ölçeğin altında kalan kapasitelerle tesislerin kurulmasına olanak veriyor. Bu yapıdaki bir sanayi sürekli olarak pahalı üretim yapan ve enflasyonu besleyen bir unsur haline gelebiliyor.

Tipik ithal ikamesinde ısrar eden ülkelerde ortaya çıkan ve enflasyonu besleyen üçüncü önemli sorun tekelleşme eğilimiyle ilgili. Yalnızca hacmi sınırlı bir iç pazara yönelik üretim sözkonusu olduğundan çoğu sektörde en fazla bir–iki firmanın –belki de optimum kapasitelerin altında çalışmayı göze alarak– çalışmaları mümkün olabiliyor.

Sonuçta birçok sanayi sektöründe, tekel ya da oligopol konumundaki firmaların egemen olduğu ve fiyat belir-

leyebildiği bir yapı ortaya çıkıyor.

Şimdi bu yapı içinde yer alan firmaların aralarında anlaşarak fiyat belirlemeleri mümkün mü? Mümkün.

Başta döviz kuru olmak üzere girdi maliyetlerini artıran fiyat hareketlerini fazlasıyla kendi fiyatlarına yansıtma olanakları var mı? Var.

Maliyet artı kâr anlayışıyla, "mark-up" yöntemiyle fiyat belirleyebiliyorlar mı? Evet, belirliyorlar.

Şimdi gerek özel kesimde gerekse kamu kesiminde sizin sanayiniz böyle yapılanmışsa enflasyonu belli bir düzeyin altına çekmeniz çok zor. Çoğu kez optimum kapasitelerin altında çalışan tesislerde üretim yaptıkları için maliyetleri zaten yüksek olan firmalar, bu maliyetleri fazlasıyla fiyatlarına yansıtma olanağını bulduklarında oldukça yüksek bir 'enflasyon tabanı' oluşmuş oluyor.

Enflasyonun bu 'yapısal enflasyon tabanı'nın altına indirilmesi bir kere çok zor. İkincisi, petrol zammı ya da dövizlerin değerlenmesi gibi etkenler bu yapı içinde kolayca fiyatlara yansıtılabiliyor ve zincirleme etkilere yolaçarak enflasyon oranının 'taban'ın çok üzerine sıçramasına yolaçabiliyor.

Türkiye'de enflasyon oranı, kemerlerin gerçekten sıkıldığı ve dış koşulların olağanüstü elverişli olduğu yıllarda bile neden yüzde 25'in altına çekilemiyor da ipler biraz gevşetilince hemen yüzde 50'leri aşıyor?

Bu soruyu yanıtlayabilmek için sanayimizin yapılanma biçimini mutlaka hatırda tutmamız gerekiyor. Birçok sektörde rekabetin ciddi şekilde sınırlanmış olması, Türkiye'de enflasyonun yüzde 20-25'lerin altına çekilmesini zorlaştırırken, özellikle genişlemeci ekonomi politikalarının gündeme geldiği dönemlerde fiyatların hızlı bir tırma-

nışa geçmesini ve zincirleme fiyat hareketlerini kolaylaştırıyor.

İthal ikamesi sürecinde oluşan ekonomik yapının yolaçtığı dördüncü önemli sorun, özellikle kesimlerarası gelir dağılımının bozulması. Kaynaklar çeşitli yöntemlerle, yeşertilmeye çalışılan sanayi kesimine transfer edilirken bu kesimdeki ücretlerin sınırlandırılması için ücret mallarının ucuzlatılması gerekiyor. Ücret malları arasında ise işçinin beslenmesi için gerekli olan tarımsal ürünler ağırlık taşıyor, yani tarımsal ürenlerin ucuza sağlanması isteniyor.

Öte yandan ithal ikamesi sanayiinin dış rekabete karşı korunması için ülke parasının aşırı değerli tutulması, tarımsal ürünlerin ihracat şansını da azaltıyor.

Bu süreç içinde nasıl bir ekonomik yapı ortaya çıkıyor?

Bir yanda korunmuş iç pazara yüksek maliyetlerle mal yapıp satan bir sanayi kesimi.[3] Diğer yanda fiyatları hiç değilse göreceli olarak düşük tutulmaya çalışılan tarımsal ürünleri üreten ve geliri göreceli olarak gerileyen bir tarım kesimi.

Tarım kesiminin bu yapı içinde bir yatırım atılımına girişmesi, bu kesimdeki üretkenliğin (verimliliğin) artırılması kolay değil. Sonuçta, talepteki hızlı artışa ayak uyduramayan bir tarım kesimi çıkıyor ortaya. Tarımsal ürünlerin arzıyla talebi arasındaki uyumsuzluk bu ürünlerin fiyatlarını yukarı çekmeye başlıyor ve bu da enflasyonu besleyen önemli bir etken haline geliyor. Ücret malı olmanın ötesinde sanayi girdisi olarak da kullanılan tarımsal ürünlerin fiyatlarındaki artışlar sanayinin maliyetlerini artırınca maliyetlerdeki bu atışlar, sanayi kesiminin yu-

karda özetlenen yapısı içinde, sanayi mallarının fiyatlarına yansıtılıyor. Böylece gene bir fiyat tırmanışı zinciri oluşuyor. Kesimlerarası gelir dağılımını bozan süreç sonuçta enflasyonu da besleyen bir süreç haline geliyor.[4]

İthal ikamesine süreklilik kazandırma eğilimine giren ülkelerde dünya ekonomisinden büyük ölçüde yalıtılmış bir ekonomik yapı çıkıyor ortaya. Bu yapının yarattığı dört ana sorunun enflasyonu nasıl beslediğini anlatmaya çalıştım. Şimdi bunlara bir beşinci sorunu eklemek istiyorum.

İthal ikamesinde ısrar eden ülkelerde kamu açıklarının hızla büyüyerek enflasyonu yaratan temel nedenlerden biri haline gelme olasılığının artması bu beşinci sorunu ortaya çıkartıyor. Böylece enflasyonun iki temel nedeni arasında bir köprü kurulmuş oluyor, temel nedenlerden biri olan 'ekonomik yapı'nın diğer temel nedenin, yani 'kaynak açığı'nın ortaya çıkmasında da önemli bir rolü olduğu görülüyor.

Çoğu kez enflasyonu besleyen büyük kamu açıkları biçiminde kendini gösteren kaynak açığı sorunu çok farklı yapıdaki ekonomilerde ortaya çıkabilir. Ancak ithal ikamesine süreklilik kazandıran ülkelerde oluşan ekonomik yapının, kamu açıklarının hızla tırmanmasını kolaylaştıran bir özelliği var. Burada üzerinde durmak istediğim nokta da bu.

Dünya ekonomisinden, uluslararası fiyat sisteminden izole edilmiş, yalıtılmış bir ekonomide pek çok şeyi sübvansyonlarla belirlemeniz mümkün. Önce ithal ikamesi sanayiini oluşturmak için sanayiciye büyük sübvansyonlar yapıyorsunuz; ucuz kredi, ucuz döviz, KİT'lerden ucuz girdi sağlıyorsunuz; vergi bağışıklıkları tanıyorsu-

nuz. Bu süreç içinde ücret mallarının, tarımsal ürünlerin fiyatlarını göreceli olarak düşük tutuyorsunuz, sanayi için gerekli altyapıları yapıyorsunuz, emekleme çağındaki sanayinizi dış rekabete karşı korumak için yüksek gümrük ve yüksek kur politikaları izliyorsunuz.

Sanayileşmeyi başlatmak için bunları yapmak herhalde gerekli ama bütün bunlara süreklilik kazandırırsanız ne oluyor?

Bir yanda, sağlanan kolaylıklar sayesinde hızla palazlanan ama sübvansyonlar altında ezilen devletin yükünü paylaşmaya pek hevesli görünmeyen, korunarak ve kollanarak yaşamayı adet haline getirmeye eğilimli bir sanayi kesimi ortaya çıkıyor.

Diğer yanda, bu süreçte "okkanın altına" giden tarım kesiminin durumu ciddi bir sorun olarak karşınıza geliyor. Hele tarım kesimindeki nüfus ülke nüfusu içinde önemli bir ağırlık taşıyorsa ve bu insanların oy hakkı da varsa ne yapacaksınız? Bu kesimi de bir ölçüde sübvanse etmek, kamu kaynaklarının bir bölümünü de bu amaçla kullanmak, tarımınızı da desteklemek zorundasınız.

Ona destek, buna destek derken kamu açıkları giderek büyüyor. Yüksek enflasyonu yaratan ve besleyen iki temel nedenden biri olan 'kaynak sorunu'nun ortaya çıkması kaçınılmazlaşıyor.

Kamu açıkları ve 'kaynak sorunu' gelecek yazının konusu. Bu yazıda diğer temel nedeni ele alarak "ekonomik yapı"dan kaynaklanan sorunların enflasyona etkisi üzerinde durdum. İthal ikamesine süreklilik kazandırma eğilimine giren ülkelerde ortaya çıkan ekonomik yapının, yüksek enflasyonun kronikleşmesinde nasıl önemli rol oynadığını, bununla da kalmayıp 'kaynak sorunu'nun günde-

me gelmesini nasıl kolaylaştırdığını göstermeye çalıştım.

Şimdi bu noktadan hareket ederek, yüksek ve kronik enflasyondan kurtulmak için ilk yapılması gereken şeyin, ithal ikamesinin ortaya çıkardığı ekonomik yapıyı değiştirmek olduğunu söyliyebilir miyiz?

Bu soruyu belki "evet" diye yanıtlıyabiliriz. Ancak burada sorulması gereken başka sorular var: İthal ikamesinin tıkandığı ve enflasyonun başını alıp gittiği noktada ekonomiyi yönlendirenler ciddi bir yapı değişkliğine gitme kararını verseler; ithal ikamesinde ısrardan vazgeçip 'ihracata yönelik sanayileşme' yöntemini benimsemeyi kararlaştırsalar, kısa sürede umdukları sonuçları alabilirler mi? Enflasyonu kısa sürede aşağı çekmeyi başarabilirler mi?

Bu sorulara "evet" diye yanıt verebilmek kolay değil. İthal ikemesini zamanında derinleştiremeyen, ekonomilerini dış rekabete açmakta geciken ülkelerde, ithal ikamesinin tıkandığı noktada strateji değiştirip 'ihracat öncülüğünde sanayileşme'ye yönelmek pek kolay olmuyor. Çoğu kez sancılı bir geçiş dönemi yaşanıyor. İthal İkamesi yıllarında kemikleşen ekonomik yapıyı değiştirmek, bu yapı içinde köşe başlarını tutmuş olan baskı gruplarının direncini kırmak büyük sorunlar yaratıyor. Bu arada gelir dağılımının daha da bozulduğu, enflasyonun daha da artığı görülebiliyor.

Türkiye 1980'lerde böyle sancılı bir deneyi yaşamadı mı?

İthal ikamesinin tıkandığı noktada döviz darboğazı aşılmaz hale geldiği için ihracat atılımına zorlanmadı mı?

Dış rekabet gücünü artırmak için Türk parasını pula, işçi ücretlerini kuşa çevirme yoluna gitmedi mi?

İyice kontrolden çıkan enflasyonu frenlemek için ciddi kemer sıkma önlemleri almak zorunda kalmadı mı?

Sanayiciye, çiftçiye ve bazı diğer kesimlere yapılan sübvansyonlarda önemli kısıntılara gidilmedi mi?

Bütün bu değişiklerin politik faturası çok ağır olduğu için 12 Eylül askeri yönetimi gündeme gelmedi mi?

Türkiye 1980'lerde bütün bunları yaşadı. Türkiye'nin 1980'lerde yaşadığı deneyim epeyi öğretici oldu.

Demokrasinin askıya alındığı bir askeri yönetim altında ücretler ve tarım ürünleri fiyatları sınırlandırıldı, geniş bir toplum kesiminin reel geliri düşürüldü ama bu sayede sağlanan sermaye birikimi Türkiye'nin üretim kapasitesinde önemli bir sıçramaya yolaçmadı, üretimde kayda değer verimlilik artışları sağlanamadı.

İç pazarın iyice daraltıldığı ortamda sanayiimiz dışsatıma yönelmek zorunda kaldı ama sanayinin yapısında ve örgütlemiş biçiminde büyük bir değişiklik olmadı. Pek çok sektörde rekabet sınırlı kaldı, "mark-up" yöntemiyle fiyat belirleme alışkanlığı sürdü.

Enflasyon kamu harcamalarının iyice kısıldığı, kemerlerin ciddi biçimde sıkıldığı dönemde yüzde 25'lere kadar düşürülebildi ama bu yapısal sınırın altına çekilemedi. Askeri yönetim sonrasında seçimle gelen iktidar, kamu kesimi yatırımlarına hız vererek ekonomiyi canlandırma ve büyütme hevesine kapılınca enflasyonun kolaylıkla yüzde 50'leri bulduğu ve aştığı görüldü.

İhracatı özendirmek için yapılan sübvansiyonlar, çeşitli kesimlere tanınan vergi bağışıklıkları, 1988 sonbaharına kadar izlenen aşırı devalüasyon politikası, yüksek enflasyonu besleyen nedenler arasında yer aldı.

Ve Türkiye ekonomisini yeniden yapılandırma çabala-

rının onuncu yılı dolarken hangi noktaya gelindi? Enflasyonun yeniden tırmandığı, büyümenin durakladığı, dış borç ödemelerinin ekonomiyi cendereye aldığı bir ortamda, seçmen desteğini yitirmiş bir Turgut Özal'ın sanayiciye veryansın ederek, "artık benden koruma bekleme kardeşim, rekabet et" diye bağırdığı noktaya gelindi.

Özünde doğru bir çağrı ama yeri, zamanı ve üslubu yanlış. Bir büyük başarısızlığın itirafı aslında bu çağrı. On yılda gerçekleştirilemeyen bir yapı değişikliğinin itirafı.

Türkiye'nin kronik yüksek enflasyonu aşabilmesi, tek haneli enflasyona doğru yol alabilmesi için ekonomisinde ciddi bir yapı değişikliğini gerçekleştirmesi zorunlu. Bunun nasıl yapılamayacağını 1980'lerde gördük. Nasıl yapılabileceği ise ayrı bir tartışma konusu. Kitabın son bölümünde döneceğim bu konuya. Bu yazıyı ise, kitabın bütününün daha kolay anlaşılması açısından önemli görünen iki saptamayı tekrar hatırlatarak bitirmek istiyorum.

İthal ikamesi amacıyla kurulan sanayiini makul bir sürede olgunlaştırıp dış rekabete açmakta geciken ülkelerde oluşan ekonomik yapı, kronik enflasyonun en önemli nedenlerinden birini oluşturuyor. Verimlilik düzeyi düşük, uluslararası rekabete uyum sağlayamayacak nitelikteki ekonomik birimleri, geliştirmeden ayakta tutmaya çalıştığınız zaman enflasyonu belli bir tabanın altına çekemiyorsunuz. Genel olarak ekonominizde daraltıcı para ve maliye politikaları izlediğiniz dönemlerde bile enflasyon yüzde 20–25'in altına çekilemiyor. Ekonomik büyümeyi hızlandırmak için genişlemeci politikalara yöneldiğimizde ise bu yapı içinde enflasyon hemen yüzde 50'lere tırmani-

veriyor. Bu gerçeği kavrayıp ekonominizi dışa açmaya karar verdiğinizde de bu 'yapısal enflasyon' sorununu hemen aşamıyorsunuz. Tersine geçiş döneminde yapılacak yanlışlıklar enflasyonu daha da ağırlaşan bir sorun haline getirebiliyor. Bu altını çizmek istediğim birinci saptama.

İkincisi ise şu: bugün Türkiye'de yaşanan yüksek enflasyonu açıklamak için yukarıda özetlemeye çalıştığım yapısal neden yeterli değil. Bu yapı içinde enflasyonu alevlendiren diğer temel neden, hükümetin harekete geçirebildiği sağlam kaynakların çok üstünde harcama yaparak büyük kamu açıkları yaratması. Enflasyonun yüzde 20–25'in altına çekilememesinde belirleyici neden ekonomik yapı; yüzde 70–80'lere tırmanmasında belirleyici neden ise kamu açıkları bence.

Bu konuyu bundan sonraki yazıda ele alıyorum.

DİPNOTLAR

1. *Hürriyet* ve *Cumhuriyet*, 17.8.1989.

2. 'İthal İkamesi'nin enflasyon üzerindeki olumsuz etkileri konusunda Dr. Ziya Öniş'in, "Persistent Inflation in Semi–Industrial Economies: A Conceptual Framework for Analyis" ("Yarı Sanayileşmiş Ekonomilerde Sürekli Enflasyon: Bir Kavramsal Çözümleme Çerçevesi") başlıklı çalışmasından (*Boğaziçi Üniversitesi Araştırma Raporu*, Ağustos 1985) ve Colin Kirkpatrick ile Ziya Öniş'in, "Industrialization as Structural Determinant of Inflation Performance in IMF Stabilization Programmes in Less Developed Countries" ("IMF İstikrar Programlarının Uygulandığı Azgelişmiş Ülkerde Enflasyonun Yapısal Belirleyicisi olarak Sanayileşme") başlıklı makalesinden (*The Journal of Development Studies*, V.21, No.3, April 1985) çok yararlandım.

3. Bu sanayi kesimi özel sektörün yanısıra çoğu tekel konumundaki kamu kuruluşlarını, yani KİT'leri de içeriyor. Bu KİT'lerin bir bölümü aynı zamanda özel kesim sanayiine önemli girdileri uzun süre tekel olarak sağlayan kuruluşlar olduğu için bu KİT'lerin yüksek fiyatlarından kaynaklanan fiyat tırmanışı pek çok sanayii sektöründe dalga dalga yayılabiliyor.

4. 'İthal ikamesi' süreciyle gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi kuşkusuz tek yönlü görmemek ve değişik boyutlarıyla tartışmak gerekiyor. Ör-

neğin 'İthal ikamesi'nin Türkiye'de uygulanan biçiminin bile, gelir dağılımını emekçi kesimler lehine geliştirici etkileri olduğunu, iç pazarın geliştirilmesine zorunlu olarak önem veren 'İthal ikamesi'nin bu nedenle ücretlerin reel olarak gelişmesine de olanak tanıdığı ileri sürülen tezler arasında. Bu konuda özellikle Dr. Korkut Boratav'ın çalışmalarına bakılabilir. Örneğin, "Türkiye'de Popülizm: 1962–1976 Dönemi Üzerine Bazı Notlar", *Yapıt* dergisi, ekim–kasım 1983; *Türkiye İktisat Tarihi 1908–1985*, Gerçek Yayınevi 1988, içinde bölümler; *Turkey*, Wıder (BM Üniversitesi Kalkınma Ekonomisi Araştırmaları Enstitüsü) için hazırlanmış ülke etüdü.

3

Enflasyon Kalkınmanın Bedeli mi?

KAMU AÇIKLARI VE ENFLASYON

Turgut Özal 4 Kasım 1988 günü İstanbul'da toplanan Avrupa sanayi ve Ticaret Odaları Birliği (Eurochambres) genel kurulunu açarken, Türkiye'nin süratle kalkınan, modern görünümlü bir ülke haline geldiğini anlattıktan sonra şöyle diyordu:

> "Süratli kalkınmanın bir bedeli vardır. Hele böyle geniş bir transformasyon sözkonusu olduğunda, sağlanan uzun vadeli ve büyük yararların yanında, ekonomide bazı olumsuz etkilerin de kendini göstermesi kaçınılmazdır. Bunların biri ve en önemlisi enflasyon olmuştur.."[1]

Sayın Özal bu görüşü çeşitli vesilelerle defalarca tekrarladı. Enflasyondaki sıçramayı hızlı kalkınma çabalarının kaçınılmaz sonucu olarak göstermeye çalışarak kendi başarısızlığını örtmeye çalıştı.

Sayın Özal'ın anlattığı rakamsal öykü aslında basitti. Özal iktidarında kalkınma hızlandırılmış, 1986'dan itibaren yüzde 7'lere hatta yüzde 8'lere varan büyüme hızlarına erişilmiş, bunun sonucunda enflasyon da tırmanışa

geçmişti. 1988 sonbaharında enflasyonun yüzde 80'lere tırmanması hızlı kalkınmanın kaçınılmaz bir sonucuydu. Yol isteyen, baraj isteyen, konut isteyen, telefon isteyen, iş isteyen, daha iyi yaşamak isteyen bir toplum bunun bedelini yüksek enflasyonla ödemek zorundaydı Sayın Özal'a göre.

Doğru muydu Sayın Özal'ın bu iddiası?

Türkiye planlı kalkınma çabalarının başladığı 1960'lı yıllarda yüzde 10'un altında bir enflasyonla oldukça yüksek büyüme hızları elde etmemiş miydi?

1980'lere girilirken bu kez büyüme hızı eksi değerlere düşerken enflasyon yüzde 100'lere tırmanmamış mıydı?

Ya 1989'daki durum? 1988'de yüzde 3'lere düşen büyüme hızının daha da gerilemesi beklenirken enflasyon neden hala yüzde 70'lerde dolaşıyordu?

Enflasyonla büyüme hızı arasında nasıl bir ilişki vardı? Sayın Özal'ın iddia ettiği gibi büyümenin hızlandırılması yüksek enflasyonu kaçınılmaz olarak beraberinde mi getirirdi?

Bu soruları yanıtlayabilmek, enflasyonla büyüme hızı arasında nasıl bir ilişki kuralabileceğini görmek için makroekonominin alfabesine bir dönüp bakmak gerekiyor. Basite indirgeyerek özetlersek:

* Bir ülke ekonomisinin büyüklüğü, o ülkede gerçekleştirilen toplam üretimi ifade eden Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) ve buna dış alem gelirlerinin eklenmesiyle bulunan Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) göstergeleriyle ölçülür. GSYH ve GSMH'daki yıllık 'reel'artışa, yani enflasyonun etkisinden arındırılmış artışa 'reel büyüme hızı'denir. Bu hız aslında ülkenin üretim performansını yansıtır.

* Üretim artışı, öncelikle mevcut üretim kapasitesinin sonuna kadar kullanılmasıyla sağlanabilir. Ancak üretimdeki, dolayısıyla GSMH'daki artışın sürdürülebilmesi için yeni üretim kapasiteleri yaratmak, yani yeni yatırım yapmak gerekir. "Hızlı büyüme" dönemleri genellikle yatırımların da hızlandığı dönemleridir.

* Yatırım için gerekli kaynak, gelirin bir bölümü tasarruf edilerek ya da borçlanarak sağlanır. Ancak devlet gerekli kaynağı sağlayamadığı zaman para basarak da yatırım yapabilir.

İşte bu noktada hızlı kalkınmayla enflasyon arasındaki bağlantıyı kurabiliyoruz. Hükümet kalkınmayı, yani büyümeyi hızlandırmak için kamu yatırımlarını artırırsa ve yaptığı kamu yatırımının miktarı, 'kamu tasarrufu'nu (yani devletin cari gelirlerinden cari harcamalar düşüldükten sonra kalan bölümü) aşarsa o fazlalık kadar bir 'kamu açığı'doğar. Büyüyen kamu açıklarını finanse etmek için para basılması ise enflasyona yol açar. Böylece hükümetin kamu yatırımlarını pompalayarak kalkınmayı hızlandırma çabası sonuçta enflasyonun temel nedenlerinden biri haline gelir. Devletin cari gelirleri cari giderlerini karşılamaya yetmiyorsa, yani 'kamu tasarrufu' zaten eksideyse kamu yatırımlarını artırmanın enflasyonist etkisi daha da fazla hissedilir.

Görülüyor ki kamu yatırımlarını pompalayarak büyümeyi hızlandırma çabasıyla enflasyon arasında bir ilişki var ama bu zorunlu ya da kaçınılmaz bir ilişki değil. Aslında kamu yatırımlarını kullanarak kalkınmayı hızlandırmak, büyüme hızını artırmak isteyen hükümetlerin önünde iki temel seçenek var.

Birinci seçenek, kamu yatırımlarını artırmak isteyen

hükümetin kamu tasarrufunu da arttırarak kamu yatırımlarını sağlam kaynaklarla finanse etmesi. Kamu tasarrufunu artırmak için, ya devletin cari giderlerini sınırlandırırken cari gelirlerini artırmanız gerekiyor; ya da kamu gelirlerini cari kamu giderlerinden daha hızlı artırmanız gerekiyor.

Basit bir rakamsal örnekle bunu biraz daha açıklamaya çalışalım.

Diyelim ki hesabınızı kitabınızı yaptınız, cari kamu giderlerinizi 60 trilyon liranın altına indirmenin olanaksız olduğunu saptadınız. Öte yandan altyapıları tamamlamak ve ekonomik büyümeyi hızlandırmak için 10 trilyon liralık kamu yatırımı yapmanın gerekli olduğunu düşünüyorsunuz ve bu yatırımı sağlam kaynaklarla finanse etmek istiyorsunuz. O halde 10 trilyon liralık bir kamu tasarrufu yaratmak zorundasınız ve bunu sağlamak için de cari kamu gelirlerinizi 70 trilyon liraya ulaştırmanız gerekiyor.

Eğer bunu başarabilirseniz hem büyümeyi hızlandırmanız, hem de enflasyonu kontrol altında tutmanız mümkün, teorik olarak. Ne var ki bu seçeneği uygulamak pek kolay değil. İlk bakışta her hükümetin gözünü korkutacak bir politik faturası var bu seçeneğin.

Düşünün bir kere, kamu yatırımlarını kamu açığı vermeden, sağlam kaynaklarla finanse etmek için yapmanız gerekenleri. Bir yandan, cari kamu harcamalarını mümkün mertebe sınırlandırmaya çalışacaksınız. Belki memurumuza vereceğiniz parayı fazla artıramayacaksınız, diğer cari hesaplarınızı kısıtlayacaksınız, çeşitli kesimlere sağladığınız sübvansiyonların asgari düzeye indireceksiniz. Öte yandan cari kamu gelirlerini artırmak

için daha fazla vergi alacaksınız, belki yıllar yılı vergi ağının dışında kalmış kesimleri de vergilendirme yoluna gideceksiniz.

Hangi iktidar kolay göze alabilir bu uygulamaları?

Ayrıca bu seçeneği uygulamaya kalktığınız zaman büyümeyi hızlandırma açısından sonuç almanızda daha uzun sürebilir, çünkü yatırıma yönelttiğiniz kaynağı çeşitli kesimlerin gelirini sınırlandırarak sağlamışsınız.

Tüm bu nedenlerle ikinci seçenek, ilk bakışta çok daha çekici görünüyor. Bu seçenekte kamu tasarrufunu artırma çabası içine girmeden kamu yatırımlarını artırıyorsunuz. Rakamsal örneğimize dönersek cari diyelim ki kamu harcamalarının 65 trilyona yükselmesine göz yumuyorsunuz ve cari kamu gelirleriniz de 65 trilyonda kalıyor. Yani kamu tasarrufunuz sıfır. Buna rağmen 10 trilyon liralık kamu yatırımı programını uygulamak istiyorsunuz ve bu nedenle 10 trilyon liralık kamu açığını para basarak finanse ediyorsunuz. Yani memuru üzmeden, cari harcamaları kısmadan, sübvansiyonları budamadan ve vergileri artırmadan kamu yatırımlarına yükleniyorsunuz. Yarattığınız para gelir olarak birbirlerinin cebine giriyor, ek bir talep yaratılmış oluyor. Bazı kesimlerden insanlar daha fazla para harcama olanağına kavuşuyor. Bir yandan barajlar, santraller, yollar yapılırken ve ekonominin büyüme hızı yükselirken diğer yandan çeşitli kesimlerin gelirleri de yükseliyor.

Ya sonra?

Eğer toplam arzı, yani toplam üretimi, talepte meydana gelen artışa paralel olarak artıramazsanız arz–talep dengesi bozuluyor ve fiyatlar tırmanmaya başlıyor.[2]

Üretimi artırmak için ya mevcut fabrikalarınızın kul-

lanılmayan kapasiteleri vardır, önce o kapasiteleri sonuna kadar kullanırsınız, böylece bir miktar üretim artışı sağlayabilirsiniz. Ya da mevcut fabrikalarınız zaten tam kapasitede çalışıyorsa yeni üretim kapasitesi yaratmak için yatırıma yönelirsiniz. Burada enflasyon açısından önemli olan nokta, girişilen yatırımın en kısa sürede üretime katkıda bulunabilecek türden olması ya da olmaması. Yatırım kısa sürede üretime katkıda bulunabilecek türden bir yatırımsa, örneğin talepteki artışa cevap verecek bir imalat sanayii yatırımıysa bunun enflasyona olumsuz etkisi olmayabilir.

Şimdi bir de tam tersini düşünelim ve devletin kalkınmayı hızlandırmak için büyük altyapı yatırımlarına giriştiği örneğe dönelim. Bilindiği gibi barajlar, santrallar, yollar büyük kaynak gerektiren, buna karşılık ancak uzun vadede üretime katkı sağlayabilen türde yatırımlar. Demek ki bu tür yatırımlar bir kere bünyeleri açısından enflasyonist. Siz bu tür yatırımları bir de sağlam kaynaklarla, vergi gelirleriyle değil de para basarak yaparsanız yüksek enflasyona yaldızlı bir davetiye çıkartmış oluyorsunuz.[3]

Bu yola sapan iktidarlar ekonomide göz boyayıcı bir canlılık sağlayabiliyor, ülkede geçici bir balayı dönemi yaşatabiliyor ama bu geçici mutluluğun ardından acı gerçeğin gelmesi kaçınılmaz oluyor. Ekonomideki canlanmanın bedelini yüksek enflasyonla ve ağır bir 'enflasyon vergisi'yle ödüyorsunuz.

'Enflasyon vergisi'nin nasıl ortaya çıktığını anlamak için makroekonominin temel denklemlerinden birini hatırlamak gerekiyor. Buna göre bir ekonomide yatırımlarla tasarruflar eninde sonunda eşitlenmek zorunda. Eğer eko-

nominin bütününde sağlayabildiğiniz tasarrufu aşan miktarda yatırıma girişmişseniz enflasyona yol açıyorsunuz. Enflasyon toplumunun geniş bir kesiminin gerçek gelirini düşürerek onlara 'zorunlu tasarruf' yaptırıyor. Toplam tasarruf bu yöntemle, yani 'enflasyon vergisi'yle arttırılmış oluyor ve sonunda toplam tasarruf toplam yatırıma eşitleniyor.[4]

Burada yapılan nedir?

Burada yapılan, toplumun geniş bir kesiminden, resmen vergi adı altında ödediğine ek olarak bir de yüklü bir 'enflasyon vergisi' kesintisi yaparak, kalkınmayı hızlandırmanın bedelini bu kesime ödetmektir aslında. Devletin vergi gelirine katkısı sınırlı kalan, enflasyon nedeniyle kazancı arttığı halde vergi katkısı aynı oranda artırılamayan kesim ise belli koşullarda 'enflasyon vergisi'nden de paçayı sıyırabilir. Öte yandan ekonominin canlandırılmasından, kalkınmanın hızlandırılmasından en fazla yararlanan kesim de gene bu kesim, yani 'enflasyon lobisi'ni oluşturan kesim olabilir. Bu süreç gelir dağılımını da fena şekilde bozabilir.

Bu noktada akla şu soru gelebilir: Enflasyondan kazançlı çıkan bir kesim olduğuna ve bu kesim enflasyon sayesinde birikimini artırabildiğine göre enflasyonu, sonuçta ekonominin üretim kapasitesini de artıracak bir birikim yöntemi saymak olası mı?

Bu soruya "evet" diye yanıt verebilmek kolay değil. Yüksek ve değişken enflasyon, zorunlu tasarrufu artırıyor ve belli ellerde sermaye birikimine yol açıyor ama bu yolla sağlanan birikimin üretken yatırımlara dönüşme oranı genellikle çok düşük oluyor.

Belirsizlik öğesinin arttığı yüksek enflasyon ortamın-

da geçerli olan koşullar orta ve uzun vadeli yatırımı değil, enflasyondan yararlanmayı ya da korunmayı hedefleyen spekülatif yatırımı özendiriyor. Enflasyon kazançlarının doruğa çıktığı dönemlerde bile, sözkonusu ülkenin üretim kapasitesini artıracak yatırımlarda belirgin bir sıçrama meydana gelmiyor. Yüksek enflasyon ortamında, üretimi yani arzı artırarak arz–talep dengesini yeniden sağlayacak ve enflasyonun kontrolunu kolaylaştıracak yatırımlar devreye giremiyor. Böylece bir kısır döngü oluşmuş oluyor.[5]

Türkiye'de yaşanmakta olan olayı kavramak için bu kısır döngüyü –eski deyimle "fasit daire"yi– hatırda tutmamız gerekli. Ekonomik büyümeyi hızlandırmak için girişilen kamu yatırımları kısa vadede üretime fazla bir katkıda bulunmadan talebi artırdığı için enflasyonist etki yapıyor. Bu yatırımların vergi gibi sağlam kaynaklarla değil açık finansmanla ya da borçlanmayla yapılması bu enflasyonist etkiyi daha da artırıyor.

Bu ortamda özel sektör enflasyonla bir sermaye birikimi sağlasa bile bunu çoğunlukla üretken yatırımlara dönüştürmüyor, spekülatif amaçla kullanıyor ya da devlete borç veriyor. Böylece talepteki artışı dengeleyecek bir üretim artışını kısa sürede devreye sokacak türden yatırımlar, örneğin imalat sanayii yatırımları da yapılmamış oluyor, enflasyon arz yetersizliği yönünden de beslenerek azıyor. Hükümet ise bu ortamda ekonomiyi canlı tutmak için kamu yatırımlarını, altyapı yatırımlarını sürdürmekten başka çare bulamıyor ve kısır döngü tamamlanmış oluyor.

ANAP iktidarı döneminde Türkiye'de yaşananlar bu çerçeveye çok iyi oturmuyor mu? 1983'den bu yana olup biteni anımsamaya çalışalım.

1983 yılı sonunda "enflasyonu düşüreceğim" vaadiyle iktidara gelen Sayın Özal neyle karşılaştı ve ne yaptı?

Seçimle iktidara gelmiş bir partinin başkanı olarak Türkiye'nin ve Türkiye'de politikanın gerçekleriyle karşılaşmaya başladı. 12 Eylül yönetiminin ekonomiden sorumlu başbakan yardımcısı olarak gündemini fazla işgal etmeyen sorunların şimdi gündeminin üst sıralarına geldiğini gördü.

Türkiye'de insanlar oy verdikleri iktidardan iş istiyordu. Ekonominin canlanmasını, işlerin açılmasını istiyordu. Konut istiyordu, yol istiyordu, okul istiyordu, elektrik istiyordu, telefon istiyordu. Belediyelerden atılım bekliyordu, hizmet bekliyordu.

Yeni kurulan ve kökleşmek isteyen bir siyasal parti bütün bu taleplere göz yumarak ya da kulak tıkayarak hiçbir yere varamazdı. Elindeki tüm olanakları kullanarak bu taleplere cevap vermeye çalışmalı, kamunun tüm olanaklarını bu amaçla kullanmalıydı. Türkiye'yi bir şantiyeye çevirmeli, askeri yönetim döneminde unutulan "Büyük Türkiye" sloganını yeniden gündeme getirmeliydi. Ekonomik büyümeyi hızlandırarak insanların ceplerine daha fazla para girmesini sağlamalıydı.

Sayın Özal ilke olarak devletin ekonomideki rolünü azaltmayı, kamu kesimini imalat sanayiinden çekmeyi, özel sektörü kalkınmanın motoru olarak kullanmayı amaçladığını söylüyordu. Ancak özel sektörün kendi başına öyle bir atılımı gerçekleştirmesinin zor olacağını da görüyordu. Oysa iktidar süresi beş yıldı ve bu süre içinde bir şeyler yapmak, ekonomiyi canlandırmak gerekiyordu. "Büyük Türkiye" sloganının yaratıcısı Süleyman Demirel'in yeniden politikada yer alma olasılığı bu gereksinimi daha da artırıyordu.

O halde yapılacak bir şey vardı: Kamu yatırımlarına yüklenerek ekonomik kalkınmaya yeni bir hız vermek, iç pazarı ve inşaat faaliyetini canlandırarak özel sektörü de üretimini artırmaya özendirmek, özel yatırımları bu yöntemle kamçılamak.

Pekiyi ama devlet hangi alanlarda yatırıma yüklenecekti?

Sayın Özal ilke olarak devletin yalnızca altyapı yatırımlarıyla eğitim ve sağlık gibi alanlara girmesini uygun görüyordu. Bu arada Türkiye'nin ciddi altyapı eksiklikleriyle karşı karşıya bulunduğu da bir gerçekti. Dışa açılma ve dünya ekonomisiyle bütünleşme iddiasındaki bir ülke haline gelebilmek için Türkiye'nin telekomünikasyon alanında büyük yatırıma ihtiyacı vardı. Genişleyen dış ticaret, yani liman tesislerini gerektiriyordu. Enerji gereksiniminin geleceğini güvenceye alacak baraj ve santral yatırımlarının sürmesi zorunluydu. Güneydoğu Anadolu'nun çehresini değiştirecek GAP projesi devam ediyordu. Karayolu bağlantılarının geliştirilmesi, yollar ve köprüler gündemdeydi.

Ayrıca bir şey daha vardı. Bu gibi büyük altyapı projelerine uluslararası piyasalarda kredi bulma şansı artmıştı. Bir yandan Türkiye'nin dış kredi itibarının artması, diğer yandan o dönemde dünyada bu tür projelerin çok fazla sayıda olmaması Türkiye'nin bunlar için kredi bulma şansını artırmıştı.

Şimdi bir an için kendinizi o dönemde Sayın Özal'ın yerine koyun ve şartları bir düşünün.

Kuruluşunun altıncı ayında iktidara gelmiş bir partinin başındasınız. Partinin kökleşmesi ve gerçek anlamıyla partileşmesi, yandaşlarına ve seçmene bir şeyler vere-

bilmesine bağlı. Kamu kesimi büyük yatırımlara ve harcamalara girişirse bu iş çok kolaylaşacak. Bir yandan gözle görülür "eserler" çıkacak ortaya, diğer yandan bol para harcanacak, bu parayı iktidarın kontrolundaki kamu kesimi istediği gibi harcayacak. Bir de özel fonlarla harcama yapma yetkisini aldınız mı, işiniz iş artık.

Kafanızda kendinize göre bir "Modern Türkiye" projesi var. Bu projenin gerçekleşmesi için çeşitli alanlarda büyük altyapı projelerinin gerçekleşmesi gerekiyor. Uluslararası finans kuruluşları da bu projeleri destekliyor, uluslararası firmalar yapım kontratlarını elde etmek için birbirleriyle yarışıyor, fiyat kırıyor.

Bütün bunlar yapılırsa bir yandan ekonomi canlanacak, GSMH büyüme hızı yükselecek, iktidarınız içerde ve dışarda puan toplayacak; diğer yandan size rakip olmaya çalışan Sayın Demirel'in "Büyük Türkiye" kozunu siz kullanmış olacaksınız.

Doğrusu bu şartlarda Sayın Özal'ın kamu yatırımlarına yüklenme ve altyapı projelerine girişme kararına fazla şaşmamak gerek. Hemen hiçbir konuda fazla derinlemesine düşünme alışkanlığı olmayan Sayın Özal'ın bu şartlarda, düşünülmesi gereken bazı diğer noktaları gözardı etmiş olması da hiç şaşırtıcı değil.

Oysa bu noktada düşünülmesi gerekenlerin bazıları çok önemliydi.

Bu büyük altyapı projelerinin iç finansman gerekleri nasıl karşılanacaktı? Kamu kesimi bu büyük altyapı projelerine girişirken vergi cephesinde de bir atılım yapılabilecek, vergi gelirleri hızla artırılabilecek miydi? Kamu yatırımlarında büyük bir artışa gidilirken diğer kamu harcamalarında tasarrufa gidilebilecek miydi? Bu yöntemlerle

kamu tasarrufları, artan kamu yatırımlarını karşılayacak bir düzeye yükseltilebilecek miydi? Kamu tasarruflarını artırmadan büyük kamu yatırımlarına girişmenin sonuçta büyük kamu açıkları yaratacağı ve enflasyonu besleyen temel öğelerden biri haline geleceği hesaba katılıyor muydu?

Öte yandan altyapı yatırımlarının genellikle kısa vadede üretime katkıda bulunmayan, buna karşılık doğrudan ve dolaylı olarak talebi kamçılayan bir etki yaptıkları bilindiğine göre büyük çapta altyapı yatırımlarına yönelmenin de enflasyonist bir etkisi olmayacak mıydı?

O günlerin şartlarında bunlar pek düşünülmedi. O günlerde önemli olan, çok işin çabuk yapılması, Türkiye'nin bir şantiyeye benzetilmesiydi. 1986 yılında bir ara seçimin gündemde olması bu aciliyeti daha da artırıyordu.

Sayın Özal TRT televizyonuna çıkıp dağbaşındaki bir köyün muhtarıyla telefon konuşması yapacaktı, "Artık köyünüzden telefon çevirip gurbet ellerdeki köylünüzle konuşabiliyorsunuz", diyecekti. Sayın Özal büyük toplu konut projelerinin temellerini atacak, baraj ve köprülerin açılışını yapacak; "Büyük Türkiye"nin yeni mimarı olarak görünecekti.

Türkiye'nin dış dünyadaki imajı da güçlenmeye devam edecekti. Büyük altyapı projelerine girişen ve uluslararası firmalara iş sağlayan, uluslararası bankaların iyi müşterisi haline gelen, ekonomisini hızlı büyüme rayına oturtan bir Türkiye, ihracatını ve döviz gelirlerini artıran bir Türkiye giderek daha fazla dikkati çeken bir ülke olacaktı.

Üstelik 1986 yılında dünya petrol fiyatlarının çarpıcı

biçimde düşmesi Türkiye'ye ek bir olanak da sağlıyor, yaklaşık 1.5 milyar dolarlık bir döviz tasarrufunu gündeme getiriyordu. Bu sayede enflasyonu besleyen faktörlerden biri önemini yitirmiş görünüyordu.

Şartlar hazırdı ve fırsat bu fırsattı. Artık kamu açıklarını falan fazla düşünmeden büyük altyapı atılımına hız verilebilirdi. Politik açıdan puan toplamayı amaçlayan bu atılım sırasında, kamu açıklarının büyümesini önlemek için, vergi gelirlerini artırmaya yönelik önlemlere ise yer yoktu. Vergileri artırma girişimi, sağlanacak politik avantajı törpüleyebilir, ayrıca ekonomiyi canlandırma girişimini yavaşlatabilirdi.

Bu hava içinde pompalanan büyük altyapı yatırımlarının kamu açıklarını hızla büyütmesi ve sonraki yılların yüksek enflasyonunu hazırlaması kaçınılmazdı. Gelirini yeterince artırmadan ve cari harcamalarını sınırlamadan yatırımlarını artıran kamu kesiminin giderek büyüyen kamu açıkları vermesi, yüksek enflasyonun temel nedenlerinden birini yaratmış oluyordu.[6]

Enlasyon olayını hafife alan Sayın Özal ve çevresi ise yetersiz finansman kaynaklarıyla girişilen bu atılımı KİT zamlarıyla ve borçlanmayla sürdürebileceklerini düşünüyorlardı.

KİT zamları, enflasyonu doğrudan besleyen insafsız ve adaletsiz bir vergiydi aslında.

Borçlanma ise, büyüyen kamu açıklarını finanse etmek için elverişli bir olanak gibi görünüyordu ilk bakışta. Ülkedeki genel tasarruf açığını kapatmak için dış borçlanmaya yönelme, büyüyen kamu açıklarını ise özel tasarruflara el atarak iç borçlanmayla finanse etme kısa vadede çıkar yol gibi görünüyor, bu yöntemi savunanlar bunun enflasyonist olmadığını iddia ediyorlardı.

Ne var ki bu büyük bir yanıltmacaydı ve iki tuzağı gizliyordu.

Birincisi, kamu açıklarını para basma yerine iç borçlanmayla finanse etme yöntemi ilk bakışta belki enflasyonist görünmüyordu ama yüksek faizle ve çoğu kez kısa vadeli olarak yapılan bu borçlanma nedeniyle devlet bütçesinin 'borç faizi' hanesi hızla büyüyor ve iç borç servisi, kamu açıklarının başlıca nedenlerinden biri haline geliyordu. İlk aşamada kamu yatırımları nedeniyle büyüyen kamu açıkları bu kez borç faizi ödemeleri nedeniyle kapanamıyordu.[7] Bu durumda kamu açıklarının enflasyonist etkisi sürerken faiz ödemeleriyle gerçekleşen gelir transferi gelir dağılımını daha da bozuyor ve belki bu da kısa vadede enflasyonu besliyordu.

İkincisi, kısa vadeli dış borçlanmayla tasarruf yetersizliğini giderme yöntemi de ilk anda geçici bir rahatlama sağlıyor, ancak kısa süre sonra borçları ve faizlerini ödeme zamanı gelince bu kez tasarruf yetersizliği sorununu daha da ağırlaştıran ve dolayısıyla enflasyonu besleyen bir durum ortaya çıkıyordu. 'Durgunluk içinde yüksek enflasyon' olgusu da işte bu ortamda gündeme geliyordu.

Bu olguyu bundan sonraki yazıda ele alacağım.

DİPNOTLAR

1. *Cumhuriyet*, 5.11.1988.

2. Burada analizi basitleştirmek için ithalatı kaale almadık. Aslında ithalatı artırarak da arzı artırmak olanağı var tabii.

3. Halen Dünya Bankası Başkan Yardımcısı olan Attila Karaosmanoğlu, *Cumhuriyet* Washington muhabiri Ufuk Güldemir'le yaptığı söyleşide, benim burada biraz açarak anlatmaya çalıştığım konuları çok güzel özetlemiş. Söyleşinin yatırım ve büyümeyle enflasyon arasındaki ilişkiye değinen bölümünü bu nedenle buraya alıyorum. Şöyle konuşmuş Sayın Karaosmanoğlu:

"Yüksek gelişme hızı ile enflasyon arasında kırılmaz bir bağlantı olduğunu farz etmemek lazım. Oldukça yüksek gelişme hızlarını enflasyon yaratmadan gerçekleştirebilen ülkeler var. Tabii her ülkede belli bir hızın üzerindeki hız, ekonominin ısınmaya başladığını ve enflasyon tahdididin ortaya çıkmaya başladığını gösterebilir. Ama enflasyon sıkıntısına nerede başlarsınız? Bu, gelişme hızının ne kadar gerçek tasarruflarla dayandığı ile ilgili. Aynı zamanda kamu maliyesinin ne dereceye kadar bir denge içinde olduğu ve yeni mal ve hizmet yaratmayan kaynakların ne kadar kısa bir zamanda yatırımdan istihsal (üretim) safhasına geçtiği ile ilgili. Onun için eğer kalkınma hızı gerçek tasarruflara dayanıyorsa, bu gerçek tasarruflar kısa sürede ve verimli olarak istihsale geçebilecek şekilde birtakım yatırımlarsa, yani seçimleri makul ise ve kaynakların tam olarak kullanılması için mevcut kurumsal (yapı) ve politika mekanizması kaynak kullananlar üzerinde, kaynaklarını iyi kullananları yönünde bir baskı yapıyorsa, o zaman enflasyona uğramadan oldukça yüksek kalkınma hızı gerçekleştirme olanağı var demektir. Eğer kamu açıklarıyla yatırım yapmaya çalışılıyorsa, yatırımlar iyi seçilmiyor, kıza zamanda bitirilmiyor ve verimli bir şekilde kullanılmıyorsa; ve iktisadi politika çevresi kaynakların iyi kullanılmamasına bir iktisadi ceza vermiyorsa, o zaman kalkınma hızı ile enflasyon arasında birden bire oldukça güçlükler yaratan bir bağlantı ortaya çıkıyor." (*Cumhuriyet*, 20.8.1989)

4. 'Enflasyon vergisi'nin oluşma ve "tahsil edilme" mekanizmasının bir açıklaması Dünya Bankası'nın 1989 Dünya Kalkınma Raporu'nda yer alıyor. Buna göre, "piyasaya çıkartılan para miktarı ekonominin para tutma gereksiniminin üzerine çıkarsa sonuç enflasyon olur ve bu enflasyon bir vergi işlevi görür. Satınalma gücü düşen bu parayı ellerinde tutanlar bir tür vergi 'ödemiş olurlar'. Bu parayı çıkartanlar (yani devlet) ise bu yolla bir vergi 'tahsil etmiş olur'." (*World Development Report, 1989*, s.63.

5. Bu konuda Dr. Ziya Öniş'in, "Inflation and Economic Growth: A Critical Assessment of the Forced Saving Thesis" ("Enflasyon ve Ekonomik Büyüme: Zorunlu Tasarruf Tezinin Eleştirel bir Değerlendirmesi") başlıklı makalesi benim için esin kaynağı oldu. (Boğaziçi Üniversitesi Araştırma Raporu, ocak 1985.) Ayrıca aynı konuda eski fakat ilginç bir makale E.M. Bernstein ve I.G. Patel'in enflasyonla ekonomik büyüme ilişkisini irdeleyen makalesi. ("Inflation in Relation to Economic Development", B. Okun ve R. Richardson (eds.), *Studies in Economic Development*, 1961, içinde.

6. Kamu kesimi toplam açığının en iyi göstergesi 'bütçe açığı'değil, bütçe açığının yanı sıra KİT açıklarını ve diğer kamu kesimi açıklarını da içeren 'Kamu kesimi borçlanma gereği'. Kamu kesimi borçlanma gereğinin milli gelire (daha doğrusu GSYH'ya) oranı, kamu kesiminin yarattığı enflasyonist baskının bir göstergesi olarak önemli.

Türkiye'de bu oran 1987'de % 8.7 gibi Türkiye için yüksek bir rakama erişti. Son yıllarda bu oranı % 5–6 arasında tutmak için çaba harcanıyor.

7. ANAP iktidarı öncesindeki son bütçe olan 1983 mali yılı bütçesi ile 1989 mali yılı bütçesi arasında yapılan bir karşılaştırma, borç faizlerinin toplam bütçe giderleri içindeki çarpıcı artışını ortaya koyuyor. Bütçedeki başlıca harcama gruplarının GSMH içindeki payını esas alan bir karşılaştırma da aynı gerçeği gözler önüne seriyor.

Başlıca Harcama Gruplarının Bütçedeki ve GSMH'daki Paylarının Gelişimi (1983–1989)

	Bütçedeki Pay (%)		GSMH'daki Pay (%)	
	1983	**1989**	**1983**	**1989**
Genel hizmetler	30.1	24.3	6.6	4.6
Savunma	19.4	13.2	4.2	2.5
Eğitim	15.2	12.2	3.3	2.2
Sağlık	3.0	2.8	0.6	0.5
Diğer asli hizmet	29.9	19.3	6.2	3.8
Asli hizmetler top.	96.7	71.8	20.9	13.7
Borç faizleri	3.3	28.2	1.0	5.4
	100.0	100.0	21.9	19.1

Borç faizlerinin böyle kartopu gibi büyümesinde dış borç faizlerinin, hızlı kur ayarlamalarının da etkisiyle artmasının yanısıra iç borçlanmanın çok yüksek faizlerle yapılmasının da büyük etkisi oldu. Kamu kesiminin yüksek faizlerle bankaların atıl kalabilecek fonlarını bile emerek bu fonlarla harcamalarını finanse etmesi katmerli bir enflasyonist etki yarattı.

4

Durgunluk İçinde Enflasyonun Nedeni

'DIŞ BORÇ ÇIKMAZI' VE ENFLASYON

1985 yılının aralık ayı. Turgut Özal, başbakanlığının ikinci yılını tamamlaması vesilesiyle bazı gazetelerin yayın yönetmenlerine ya da yazarlarına demeçler veriyor, sorularını yanıtlıyor. Özal, o dönemde Yeni Asır gazetesi yayın yönetmeni olan Güngör Mengi'nin sorularını yanıtlarken, Türkiye'nin düzenli dış borç ödeyen bir ülke haline geldiğini belirttikten sonra şöyle diyor:

> "Ama gelişen bir ülkede ödediğiniz miktar kadar girdi olması lazım. Borçların azalması düşünülemez, o vakit içerden veriyorsunuz demektir. Yani kalkınan bir ülke, ödediğinden daha fazlasını almak mecburiyetindedir. Aksi halde kendi memleketinizden kaynak transfer ediyor durumuna düşersiniz. Bunu almanın yolu kredibilitedir. Ödeyebildiğiniz sürece almanız imkan dahilindedir..."[1]

Sayın Özal'ın üzerinde durduğu nokta gerçekten çok önemli. Kaynak sıkıntısı ya da tasarruf yetersizliği çeken bir ülkeye, ülke dışından bir tasarruf enjeksiyonu yapabi-

lirseniz tasarruf yetersizliğinin olumsuz etkilerini bir ölçüde hafifletebiliyorsunuz. Yatırımları hızlandırmak istiyorsanız bu yatırımları finanse etmek için gerekli kaynağın ya da tasarrufun bir bölümünü dışardan sağlamak olanağını borçlanarak bulabiliyorsunuz. Dışardan ekonominize net bir tasarruf aktarımı yaparak, enflasyonist açık finansmana gitmeden yatırımlarınızı, dolayısıyla da kalkınma hızınızı artırmak fırsatını elde edebiliyorsunuz.

Bunu başarabilmek için dış kredi itibarınızın iyi olması şart. Daha önce almış olduğunuz borçların servisi için (yani ana para ve faiz ödemeleri için) gerekli olan miktarın üzerinde bir miktarda kredi sağlayabilmeniz lazım ki dışardan içeri net tasarruf aktarımı yapabilesiniz. Dış borç servisi yükünüz ne kadar ağırsa dışardan içeri net mali transfer yapabilmeniz için almanız gereken yeni dış kredi miktarı da o kadar büyüyor.

Bunu şimdi basit bir örnekle açıklamaya çalışayım. Diyelim ki 1985 yılında yapmanız gereken dış borç servisi 4 milyar dolar ve siz çeşitli yöntemleri kulanarak 5 milyar dolar yeni kredi bulabiliyorsunuz. Bunu başarabilirseniz kendi ekonominizden kaynak çekmeden dış borç servisini yaptığınız gibi ekonominize dışardan 1 milyar dolarlık bir kaynak ya da tasarruf enjeksiyonu da yapmış olursunuz. Bu size, yatırımlarınızı artırmanız ve büyüme hızınızı yükseltmeniz için ek bir olanak sağlar.

Aynı örneği sürdürelim ve dış borç servisinin 1988'de 7 milyar dolara fırladığını varsayalım. Bu kez dışardan içeri 1 milyar dolarlık bir tasarruf transferi yapabilmek için bulmanız gereken kredi miktarı 8 milyar dolar. Bulabildiğiniz kredi 7 milyar doların altında kalırsa bu kez tamamen farklı bir durum ortaya çıkar, aradaki fark kadar

siz ekonominizden dışarı net tasarruf aktarmak zorunda kalırsınız. Örneğin 7 milyar dolarlık dış borç servisi yaptığınız bir yılda sağlayabildiğiniz yeni kredi miktarı 6 milyar dolarda kalırsa siz ekonominizden 1 milyar dolarlık bir kaynağı ya da tasarrufu dışarı aktarmış olursunuz ve bunun olumsuz sonuçlarına katlanmak zorunda kalırsınız.

Basite indirgeyerek açıklamaya çalıştığım bu olgu, geçen yazıda geliştirilen örneği tamamlamak açısından çok önemli olduğu için bir kez daha makro ekonominin alfabesine dönelim ve basite indirgenmiş örneğimizi biraz daha geliştirmeye çalışalım.

Geçen yazıda, hızlı ekonomik büyümenin genellikle yatırımların da hızlandığı dönemlerde sağlandığı; yatırımlar için gerekli kaynakların ise ya gelirin bir bölümünün harcanmayıp tasarruf edilmesiyle ya da borçlanarak sağlanabileceği belirtilmişti. Geçen yazıda amaç, kamu açığı kavramını en basit biçimiyle anlatmak, ortaya koymak olduğu için borçlanma öğesi hesaba katılmamıştı. Şimdi borçlanma öğesini de hesaba katarak örneğimizi biraz daha geliştirelim.

Diyelim ki ekonominizin daha hızlı büyümesini, yani üretimin daha hızlı artmasını istiyorsunuz. Bunu sağlamak içinse yatırımların artması gerekli. Yatırımları sağlam kaynaklarla finanse etmek istiyorsanız önünüzde iki seçenek var: Ya ülke çapında tasarruflarınızı artırarak, milli gelirlerinizin daha büyük bölümünü tasarrufa ayırarak yatırımlar için gerekli kaynağı yaratacaksınız; ya da dış tasarrufları kullanarak yatırımlar için gerekli kaynağı sağlayacaksınız. Tabii iki seçeneği bir arada kullanmanız da mümkün. Yani kısmen iç tasarrufları artırarak kıs-

men de dış tasarrufları kullanarak, yatırımları artırmak için gerekli kaynağı sağlayabilirsiniz. Burada önemli olan nokta, borçlanarak sağlayacağınız dış tasarruf katkısının kısa vadede işinizi kolaylaştırması, size daha fazla yatırım yapma olanağını vermesi.[2]

Başka bir ifadeyle yatırımları iki kaynaktan finanse edebilirsiniz: iç, yani ulusal tasarruflar ve dış, yani kendi ekonominizin dışından sağlayacağınız tasarruflar. Ulusal tasarruflarla dış tasarrufların toplamının ise toplam yatırımlara eşit olması gerekir. Basite indirgenmiş temel denklemlerden biri de budur.

Şimdi gene basit bir örnek düşünelim ve belli bir yıl için sağlayabileceğiniz toplam (özel artı kamu kesimi) ulusal tasarrufların 60 trilyon lira olduğunu varsayalım. Eğer siz 70 trilyon liralık bir toplam yatırım hacminin, ekonomiyi istenen büyüme hızına eriştirmek için gerekli olduğunu düşünüyorsanız 10 trilyon liralık da dış tasarruf sağlamanız gerekli. Bunu sağlayamadan 70 trilyonluk yatırıma kalkışabilmenizin tek yolu –geçen yazıda anlattığım şekilde– açık finansmana gitmek, dolayısıyla da enflasyona davetiye çıkartmak.[3]

Şu halde diyebiliriz ki azami miktarda yatırımı sağlam kaynaklarla finanse edebilmek için hem ulusal tasarrufları azami düzeye çıkartmak hem de azami miktarda dış tasarruftan yararlanmak gerekir. Ancak sonuçta önemli olan, ulusal tasarruflarla dış tasarrufların toplamı olduğu için eğer ulusal tasarruflarınız yetersiz kalıyorsa buradan doğan eksikliği dış tasarruflarla gidermeniz ya da tam tersini yaparak dış tasarrufların azalması halinde iç tasarrufları artırarak bunu telafi etmeniz, böylelikle toplam tasarruf (dolayısıyla da toplam yatırım) düzeyini korumanız mümkün olabilir.

Demin verdiğimiz örneğe dönersek, toplam 70 trilyon liralık yatırım yapmak istediğiniz halde ekonominizin iç bünyesinden sağlayabildiğiniz ulusal tasarruflar 55 trilyon lirada kalıyorsa, dış tasarrufları 15 trilyon liraya yükselterek gerekli toplam tasarrufu sağlayabilirsiniz. Ya da tam tersine sağlayabildiğiniz dış tasarruf 5 trilyonu aşamıyorsa o zaman iç tasarrufunuzu 60 trilyon liradan 65 trilyona yükseltmeniz gerekir.

Önce ilk olasılığın gerçekleştiğini, dış kredi itibarınızın da yardımıyla kullanabildiğiniz dış tasarruf miktarını 15 trilyon liraya yükseltebildiğinizi düşünelim. Bu durum ekonomide nasıl bir hava yaratır?

Kuşkusuz olumlu bir hava yaratır. Kendi insanınıza fazla kemer sıktırmadan, vergilere fazla yüklenmeden, kamu harcamalarını fazla kısmadan öngördüğünüz yatırımları yapabilirsiniz. Yatırım paketinizin kompozisyonunda uzun vadeli altyapı yatırımları, kısa vadede üretime katkıda bulunacak yatırımlarla (örneğin imalat sanayii yatırımları) dengelenmişse, ekonomik büyümeyi hızlandırırken enflasyonu da kontrol altında tutabilirsiniz. Ekonominizin yapısal özelliklerine göre makul sayılacak bir enflasyon oranını aşmadan kalkınmanızı hızlandırabilirsiniz.

İkinci olasılık gerçekleşir de sağlayabildiğiniz dış tasarruf aktarımı 5 trilyon lirada kaldığı için iç tasarruf hacmini 65 trilyona yüksetmeniz gerekirse nasıl bir durum ortaya çıkar?

Gönüllü özel tasarruflar kısa dönemde kolay artırılamayacağından istenen sonucu elde etmek için zorunlu tasarrufları artırma yoluna gideceksiniz. Yani vergi gelirlerini artırmanın çarelerini arayacaksınız. Buna ek olarak kamu harcamalarını kısarak kamu tasarrufunu artırma-

ya çalışacaksınız. Kısacası, ulusal tasarrufları artırmak için bazı özverilere katlanmak zorunda kalacaksınız.

Şimdi bir de üçüncü bir olasılığı düşünelim ve dış borç ödemeleriniz yüksek olduğu için dışardan içeri hiç net kaynak ya da tasarruf transferi sağlayamadığınızı, tersine sizin içerden dışarı net tasarruf transferi yapmak zorunda kaldığınızı varsayalım. O zaman ne olacak?

Çok daha vahim bir durum ortaya çıkmış olacak. Bu kez sizin, 70 trilyonluk bir yatırım paketini sağlam kaynaklardan finanse edebilmeniz için ulusal tasarrufları daha da artırmanız, 70 trilyonun üzerine çıkartmanız gerekecek. Yani vergi gelirlerini daha da fazla artırmanız, kamu harcamalarını daha da fazla kısmanız, ulusça daha fazla kemer sıkmanız, özveride bulunmanız gerekecek. Ekonominizi sonuçta daha hızla büyütmeyi amaçlayan bu yatırım atılımını enflasyonu körüklemeden gerçekleştirmek istiyorsanız hem bu yatırımları finanse edecek hem de dışa tasarruf transferini gerçekleştirecek tasarruf hacmini ekonominizin bünyesinden artırmanız, yaratmanız zorunlu hale gelecek.

Bunun kolay bir şey olmadığı, özellikle iktidardaki politikacılar açısından sancılı bir şey olduğu açık. Ama ne yazık ki ekonomide mucizelere yer yok. Siz ülke olarak bir dönem önce kendi olanaklarınızın üstünde bir yaşam standardını borçlanarak sağlamışsanız bunun bedelini bir sonraki dönemde ödüyorsunuz, genellikle. Dış borç alarak dışardan ekonominize sağladığınız dış kaynağı, üretim kapasitenizi artıracak, geri ödeme dönemi gelene kadar bu ödemeyi karşılayacak ek geliri yaratacak şekilde kullanmışsanız durumunuz vahim değil. Ama tersine, sağladığınız dış kaynağı kısa vadede tüketim düzeyini

yükseltmek için kullanmışsanız ya da hesapsız altyapı yatırımlarına harcamışsanız geri ödeme vakti gelip çattığında çok büyük sorunlarla karşılaşıyorsunuz. Temel sorununuz olan tasarruf yetersizliği sorunu daha da ağırlaşmış oluyor, enflasyonu kamçılamadan yatırımları ve büyümeyi hızlandırmanız olanaksız hale geliyor.

Bir kez bu duruma gelmişseniz önünüzde birkaç seçenek var.

İlk seçenek, eğer toplumda hızlı kalkınma özlemi ağır basıyorsa bu özlemi enflasyon yaratmadan karşılaşmak için tek çarenin bir süre özveriye katlanmak ve bir ulusal tasarruf seferberliğine gitmek olduğunu topluma anlatmak. Böylece ulusal tasarruf düzeyini hızla yükselterek, vergi gelirlerini hızla artırarak hem yatırım atılımını finanse edecek, hem de dışa kaynak aktarımını sağlayacak tasarrufları iç bünyeden yaratmak.

Bu seçenek yarının refahı için bugünün refahından vazgeçme anlamına geliyor. Orta ve uzun vadede olumlu sonuç verebilecek, ancak kısa vadede bazı sıkıntılar yaratabilecek, iktidara puan kaybettirebilecek bir seçenek bu.

İkinci seçenek, dış borç ödemeleri nedeniyle dışa tasarruf transferi yapıldığı süre boyunca büyük bir yatırım atılımına girişmemek, bu süreyi mütevazi yatırım ve büyüme hedefleriyle geçirmeyi peşinen kabul etmek. Böylece iç tasarrufları çok fazla zorlamadan, halka fazla kemer sıktırmadan ve enflasyonu da kamçılamadan yatırımlarla tasarrufları daha düşük bir düzeyde dengelemeyi hedeflemek.

Bu seçenek toplumdaki hızlı gelişme özlemine tam cevap vermeyeceği için belki iktidara çok puan kazandırmaz ama çok puan da kaybettirmez. İstikrar içinde enflas-

yonsuz ama mütevazi büyüme hızlarıyla 'borç kamburu' yıllarını aşmaya çalışırken daha hızlı büyüme, daha hızlı kalkınma hevesinizi bir süre ertelemiş olursunuz.

Üçüncü seçenek, "dış borç ödemelerini bir süre durdurur, hiç olmazsa dışa tasarruf aktarmaktan kurtulurum", diyerek alacaklılara rest çekmek ve bu arada iç tasarrufları da biraz artırarak büyüme hızını belli bir düzeyde tutmaya çalışmak.

Bu seçeneğin başarılı olması çok zor, çünkü bir kez alacaklılara karşı böyle bir tavrın içine girdiniz mi dış kredi itibarınız hemen sıfıra iniyor, tüm dış kredi hatlarınız kapanıyor ve sonunda günlük ithalatınızı bile finanse edemez duruma düşüyorsunuz. Sanayiniz ithal girdilere bağımlı olduğu için üretim darboğazları başlıyor, enflasyon başını alıp gidiyor.

Bu saydığımız seçeneklerin dışında bir şey daha yapabilirsiniz tabii. "Yapmak zorunda olduğum dış borç servisinden fazla dış krediyi nasıl olsa bulurum, enflasyona da bir süre göz yumar sonra icabına bakarım" deyip, tasarruf yetersizliği sorununu hafife alarak büyük yatırım atılımını sürdürürsünüz. Büyük yatırımların gerçek tasarruflarla finanse edilemeyen bölümünü açık finansmanla para basarak ya da iç borçlanmaya giderek finanse edersiniz.

Böyle bir maceraya giriştiğiniz zaman bir süre daha yatırımlarınızı sürdürebiliyorsunuz; bir süre daha "memleketi imar eden başbakan" görüntüsünü koruyarak büyük projelerin temellerini atıyorsunuz, kurdeleler kesiyorsunuz. Kamu kesiminin bol keseden harcadığı karşılıksız paralarla yeni iş alanları açılabiliyor, iktidar partisi yeni yandaşlar kazanabiliyor.

Ama aynı zamanda enflasyonun azması için en elverişli ortamı yaratmış oluyorsunuz. Yapmak zorunda olduğunuz dış borç servisi kadar bile yeni dış kredi bulamadığınız için dışa tasarruf aktarmak zorunda kalıyorsunuz. Bir yandan da yatırımları sürdürdüğünüz için yatırımlarla tasarruflar arasındaki fark giderek açılıyor, kamu açıkları büyüyor. Bu durumda kamu yatırımlarını ve diğer kamu harcamalarını sürdürmek için daha fazla para basmaya, daha fazla iç borçlanmaya gitmeye zorlanıyorsunuz.

Sonra ne oluyor?

Zaten yetersiz olan kamu gelirlerinin önemli bir bölümünü borç ödemelerine ayırmak zorunda kalıyorsunuz ve kamu kesiminin iki yakasının biraraya gelmesi daha da zorlaşıyor, bir kısır döngü oluşuyor. Girişmiş olduğunuz yatırımları sürdürecek kaynağı bulmakta daha da zorlanıyorsunuz, giderek daha da fazla para basmaya, daha da fazla iç borçlanmaya gitmek zorunda kalıyorsunuz.

Enflasyon bu süreç içinde kontrolden çıkıyor ve sonuçta iç tasarrufları yatırımlara eşitleyen insafsız bir mekanizma olarak çalışmaya başlıyor. Geçen yazıda anlatmaya çalıştığım gibi bir kez bu sürecin içine girildiği zaman artık kaynakların üretken yatırımlara yönelmesi, ekonominin arz potansiyelinin yükseltilmesi de zorlaşıyor.

Sonunda iç ve dış borç ödemelerinin kamburu o kadar büyüyor, diğer yandan "sevgili enflasyon" toplumda o kadar yaygın tepki yaratan bir düzeye geliyor ki enflasyonu daha fazla azdırmamak için kamu yatırımlarını kısmak zorunda kalıyorsunuz. Özel sektör tasarruf fazlasını zaten devlete borç verdiği ve bu ortamda yatırımı riskli gördüğü için yatırımlarını zaten düşük düzeyde götürüyor. Dolayısıyla toplam yatırımlar reel olarak geriliyor ve büyüme hızını da aşağı çeken bir etki yapıyor, bu olgu.

Sonuç, durgunluk içinde yüksek enflasyon; seçmenin desteğini yitirmiş bir hükümet; kaynak darboğazında sıkışıp kalmış bir ekonomi.

İşte Türkiye'nin 1988'den itibaren yaşamakta olduğu tablo. Turgut Özal 1985 sonunda, "Kalkınan bir ülke dışa ödediğinden daha fazlasını almak mecburiyetindedir, aksi halde kendi memleketinizden kaynak transfer ediyor duruma düşersiniz", derken herhalde kendi yönetimindeki bir Türkiye'nin kısa süre sonra bu duruma düşeceğini tahmin etmemişti.

Bu duruma düşen, dışa kaynak aktarma, yanda dışa net tasarruf transferi yapma[4] noktasına gelen ülkelerin ne denli büyük sorunlarla karşılaştıklarını görmek için bazı Latin Amerika ülkelerinin 1982'den sonra yaşadıkları bunalıma bakmak gerekiyor. "Dış borç krizi" diye nitelenen olay gündeme gelene dek büyük miktarlarda borçlanarak dıştan içe tasarruf tranferi yapabilen Latin Amerika ülkelerinin borçlanma olanakları, 1982'de Meksika'nın borç ödeme krizine girmesinden sonra birdenbire kısıtlanınca bu ülkelerde dramatik gelişmeler yaşandı. Yeni kredi bulamazken borç servislerini sürdürmek zorunda kalan Latin Amerika ülkeleri cari işlem fazlası vermeye ve bu kez içten dışa tasarruf aktarmaya başladılar. Yatırımlar hızla geriledi, üretim ve GSMH büyüme hızları düştü, kamu açıkları kapanamadığı için enflasyon tırmanışını sürdürdü. Zaten yüksek olan işsizlik daha da artarken ekonomideki bunalım sosyal ve politik bunalımı beraberinde getirdi. Bölgenin en istikrarlı ülkesi sayılan Venezüela'da dükkanlar yağmalandı, Arjantin'de kaosun eğişine gelindi, dört haneli enflasyon gündeme geldi.[5]

Almanya'nın 1923'de yaşadığı "büyük enflasyon"un

nedenlerine eğildiğimizde bir kez daha kaynak ya da tasarruf transferi sorunu çıkıyor karşımıza. 1. Dünya Savaşı sonrasında ülkeyi yeniden inşa etmek için büyük çapta yatırım yapması gereken Almanya'nın savaş tazminatı ödeyerek dışa tasarruf transferine zorlanması inanılmaz boyutlara varan hiper enflasyonun en önemli nedenlerinden biri olarak görünüyor.[6]

Bütün bu örneklerle vurgulamak istediğim nokta, ekonomideki tasarruf açığı ile enflasyon arasındaki yakın ilişki. Sağlayabildiğiniz toplam iç ve dış tasarruflar aslında enflasyona yol açmadan yapabileceğiniz yatırım miktarını ve sağlayabileceğiniz büyüme hızını belirliyor. Eğer şu ya da bu nedenle dışa tasarruf aktarma noktasına gelmişseniz, yani dış tasarrufların toplam tasarruflara katkısı eksi ise ve iç tasarruflarda da bunu giderecek bir artış sağlayamıyorsanız yatırımlarınızı da ona göre kısmak zorundasınız, daha düşük büyüme hızlarına razı olmak zorundasınız. Bu duruma düştüğünüz halde yatırımları sürdürmeye çalışırsanız sonuçta giderek yükselen bir enflasyonla karşılaşıyorsunuz. Bazı diğer koşullar da devreye girerse bu kez başını alıp giden enflasyon gündeme geliyor, 'hiperenflasyon' yaşanmaya başlıyor.

Hiperenflasyon konusunu bundan sonraki yazıda ele alacağım. Bu yazıyı noktalarken bana çok önemli görünen bir gerçeğin yeniden altını çizmek istiyorum.

Yüksek yatırım ve hızlı kalkınma, dışardan tasarruf aktarmanın olanaksız olduğu dönemlerde, ancak toplumun bir bedel ödemesiyle gerçekleşebilir. Daha önce alınmış borçların servisi nedeniyle dışa tasarruf aktarmak zorundaysanız ödemeniz gereken bedel daha da ağırlaşır. Bu bedeli bir toplumsal anlaşma ortamında, bir ulusal

'konsensüs' içinde ödeme bilincine erişen, yarının refahı için bugünün refahından vazgeçerek yatırım ve büyüme için gerekli tasarruf artışını sağlayabilen toplumlar enflasyonu tırmandırmadan yüksek yatırım ve hızlı büyümeyi gerçekleştirebilirler. "Ekonomik mucize" diye adlandırılan bütün örneklere dikkatle baktığınızda her "mucize"nin ardından büyük toplumsal özverilerin bulunduğunu görürsünüz.

Bu özveriyi yapmadan, bu bedeli ödemeden hızlı kalkınmaya heves edenler ise bu bedeli tırmanan enflasyonla, en adaletsiz biçimde ödetirler topluma.

DİPNOTLAR

1. *Yeni Asır*, 12.12.1985
2. Dış tasarrufları doğrudan yatırım sermayesi olarak da çekmek mümkün ama bunu kısa vadede büyük miktarlarda kaynak sağlayacak bir gelişme olarak görmediğim için ve olayı basitleştirmek amacıyla burada dikkate almadım.

3. Burada tasarruf–yatırım açığının, son yıllarda Türkiye'de olduğu gibi, kamu kesiminde ortaya çıkacağı varsayılıyor.

4. Dünya Bankası, "net transfer"i, "belli bir yılda yapılan fiili borçlanmadan faiz ve ana para ödemeleri düşüldükten sonra kalan miktar" olarak tanımlıyor. Dünya Bankası'na göre toplam borç servisi, (yani ana para ve faiz ödemeleri), yapılabilen fiili borçlanmayı aşıyorsa, eksi tasarruf transferi ya da "dışa net tasarruf transferi" sözkonusu oluyor. Bu durumda ekonominizden dışarıya bir net kaynak transferi yapmış oluyorsunuz. Bunu sağlamak için de dış ticaretinizde (ya da cari işlemler hesabında) fazla vermeniz gerekiyor. Bu tanım ve açıklamalar için bkz. *World Development Report, 1989*, s.18. Dr. Ziya Öniş ise yaptığı bir hesaplamayla Türkiye'nin 1980'li yıllarda dışa net kaynak ya da tasarruf transferlerinin boyutlarını saptamaya çalışmış. Dr. Öniş'in geliştirdiği tablo şöyle (rakamlar milyon dolar):

	BRÜT BORÇLANMA	DIŞ BORÇ SERVİSİ	NET KAYNAK TRANSFERİ
1980	3.081	1.714	2.083
1981	2.120	2.028	92
1982	2.664	2.318	346
1983	2.872	2.535	337
1984	2.186	2.873	- 645
1985	3.491	3.714	- 233
1986	4.148	4.520	- 372
1987	5.323	5.164	159
1988	4.857	8.705	-3.848

Dr. Ziya Öniş'in İstanbul Ticaret Odası'na sunduğu, "Türkiye'de Dış Ticaret Politikaları ve Dış Borç Sorunu, 1980–1988" başlıklı raporun 106. sayfasında yer alan bu tablo Türkiye'nin büyük miktarda dışa net kaynak ya da tasarruf transferi yapma noktasına 1988'de geldiğini ortaya koyuyor. Bilindiği gibi Türkiye, "durgunluk içinde yüksek enflasyon" kıskacına da 1988'den itibaren girdi. Bu sürecin öyküsünü kitabın 2. bölümünde yer alan yazılarda bulacaksınız.

5. Latin Amerika ülkelerinde dışa net kaynak transferi nedeniyle yaşanan bunalımın boyutlarını ve ayrıntılı bir öyküsünü Inter-American Development Bank'ın "External Debt: Crisis and Adjustment" ("Dış Borç: Kriz ve Uyum") altbaşlıklı 1985 yılı raporunda bulabilirsiniz. Aynı konuda Dünya Bankası'nın 1988 ve 1989 Dünya Kalkınma Raporları'nda da ilginç bilgiler var.

6. Bu konuda ilginç bir özet için J.K. Galbraith'in *Money* (Para) adlı yapıtının ilgili bölümüne bakılabilir.

5

"Yakan Top"tan Kim Korkar?

'HİPERENFLASYON'A GİDEN YOL

Türkiye 1980'lere yüzde 100'e varan bir enflasyonla girdi ve iki yıl içinde enflasyonu yüzde 25 dolaylarına indirmeyi başardı. Bu gerçekten büyük bir başarıydı ama acaba nasıl sağlanmıştı?

Bu başarıda 12 Eylül askeri yönetiminin yarattığı yeni ortamın ve dış kredi akışının yeniden sağlanmasının büyük payı vardı. 1979 ve 1980 yıllarında gerileyen sınai üretim bu koşullarda yeniden artmaya başlamış, iç talep ise çeşitli yöntemlerle sınırlandırılmış, arz–talep dengesindeki bozulma büyük ölçüde giderilmişti. Sivil yönetimlerin bir türlü gerçekleştiremediği vergi önlemleri alınmış, sübvansyonlar büyük ölçüde azaltılmış ve kamu açıkları çok düşük bir düzeye indirilmişti. Bu dönemde kamu yatırımlarının hızlandırılması yönünde politik baskılar da sözkonusu olmadığından, kamu kesimi açığının sınırlandırılması daha kolay olmuştu. Ayrıca dış borçlarını 1980'lerin başında yeni erteleme anlaşmalarına bağlamış olan Türkiye'nin dış borç servisi yükü çok hafifletmişti. Sağlanan yeni dış krediler, Türkiye'nin dışardan net tasarruf transfer etmesini mümkün kılıyordu.

Bütün bu koşullar, enflasyonun iki yıl gibi kısa sayılabilecek bir süre içinde hızla aşağı çekilmesine olanak vermişti. Ancak bu başarıyı sağlayan etkenler arasında bir tanesi çok önemliydi ve ayrıca üzerinde durmak gerekiyordu.

12 Eylül askeri müdahalesinin lideri Orgeneral Kenan Evren, 16 Eylül 1980 günü düzenlediği ilk basın toplantısında şöyle konuşuyordu:

> "Ülkemizin kısa sürede ekonomik bunalımdan çıkması için gerekli yasal düzenlemeler süratle ele alınacaktır. Bunların çözümlenmesine, alınacak bütün ekonomik tedbirlerin üzerinde, milletimizin ferden ve bütün olarak gösterceği sabır, metanet ve fedakârlık başlıca güvencemiz olacaktır."[1]

Bu ne demekti?

Ekonomik bunalımın aşılması için insanların bir süre bazı özverilere katlanması, daha fazla vergi vermesi, hayat standardının gerilemesine rıza göstermesi isteniyordu. Bu yapılabildiği takdirde ekonomik bunalımın aşılması, yüzde 100'lere tırmanmış olan enflasyonun kontrol altına alınması mümkün olabilecekti.

Peki yi ama bu "fedakârlık" nasıl sağlanacak, çeşitli kesimlere nasıl dağıtılacaktı, özverinin faturası?

12 Eylül'ün yarattığı ortamda sendikalar tamamen etkisizleştirilmiş, özverinin büyük bölümünü ücretli-maaşlı kesimin sırtına bindirmek için gerekli koşullar hazırlanmıştı. Askeri yönetimin güdümündeki Yüksek Hakem Kurulu tarafından belirlenen ücret-maaş artışları sürekli olarak enflasyon oranının altında tutulmuş ve gerçek üc-

retlerin iki yıl içinde yüzde 30 dolayında gerilemesi sağlanmıştı. Ücret ve maaşların milli gelirden aldığı pay da gene iki yıl içinde yüzde 33'lerden yüzde 25'lere düşürülmüştü.

Öte yandan siyasal partilerin devreden çıkması ve politikanın alışılagelmiş kanallarının kapanması, başta tarım kesimi olmak üzere diğer bazı kesimlerin de pazarlık gücünü düşürmüştü.

Bu ortam enflasyonun hızla aşağı çekilmesi için en elverişli ortamdı. Enflasyonun başlıca nedenlerinden biri, toplumdaki çeşitli kesimlerin yarışan taleplerini karşılama çabası içinde iplerin elden kaçırılması ve büyük kamu açıkları verilmesi değil miydi? Hemen her kesimin 'enflasyon topu'nu başkasına atarak enflasyonun olumsuz etkilerinden korunma, gerçek gelirini savunma çabası, enlasyonu tırmandıran en önemli nedenlerden biri değil miydi? O halde bu talep yarışmasının önlenebildiği, çeşitli kesimlerin pazarlık gücünün kırılabildiği ve daha aza razı edilebildiği bir ortam, enflasyonun hızla aşağı çekilmesi için de ideal ortamdı.

Şimdi bir de tam tersini düşünelim. İşçiler ve memurlar reel ücret artışı taleplerini sonuna kadar savunmaya kararlı, güçlü sendikalarla hükümetin karşısına dikilmiş olsun. İşçilerin grev tehdidi hükümet için ciddi bir tehdit unsuru niteliği taşısın.

Hâlâ önemli bir seçmen kitlesini barındıran tarım kesimi de ürün fiyatlarının reel olarak artırılmasını, ayrıca tarıma sağlanan sübvansyonların yükseltilmesini istesin.

Sanayici ve tüccar, kamu kesiminin altyapı yatırımlarıyla ekonomiyi canlandırmasını, ayrıca kendilerine yeni teşvikler, sübvansyonlar ve kredi kolaylıkları sağlanması-

nı, güçlü meslek örgütleri vasıtasıyla talep etsin.

Esnaf ve zenaatkâr kesimi de ülke çapında yaygın örgütlerini kendi isteklerini kabul ettirmek için seferber etmiş olsun.

Öte yandan iktidar partisinin kadroları ve yandaşları, devletin kendilerine yarar sağlayacak biçimde harcamalarını artırması, ulûfe dağıtması için baskılarını artırsın.

Ülkenizde yoğun bir işsizlik baskısı olsun, büyük bir konut açığı bulunsun, kentleşme oranı çok yüksek olsun ve hemen her kesimden insanda daha iyi yaşama özlemi filizlenmiş bulunsun.

Böyle bir tabloyla karşı karşıya kalan bir iktidar ne yapabilir?

Kimi, nasıl tatmin etmeye çalışır?

Kimden alır, kime verir?

Hangi sorunları gözardı eder ya da erteler?

Ve seçmen desteğini yitirmemeyi, parti örgütünü ayakta tutmayı nasıl başarabilir?

Diyelim ki iktidarsınız ve karşınızda böyle bir tablo var. Öyle uzun vadeli hesap–kitap yapmaya, köklü çözümler aramaya da pek meraklı değilsiniz; günü kurtacak çözümlerle işi götürmek ve kısa sürede puan kazanmak, politik tabanınızı güçlendirmek istiyorsunuz. Bu durumda neler yapabilirsiniz?

Bir kere kamu kesiminin olanaklarını kullanarak herkese bir şeyler vadetmeye ve vermeye çalışırsınız. Tabii vermek için almak, yani kamu gelirlerini, vergi gelirlerini artırmak lazım. Lazım olmasına lazım da talep yağdıran kesimlerin hiçbiri daha fazla vergi vermeye hevesli değil. O zaman ne yapacaksınız?

Kimseyi gücendirmemek için, vergileri ve kamu gelirlerini artırma işini fazla önemsemeden kamu harcamalarını, kamu yatırımlarını pompalamaya devam edeceksiniz.

Siz böyle yapınca ne olacak?

Kamu gelirleriyle kamu giderleri arasındaki fark, yani kamu açıkları büyümeye başlayacak. Enflasyonun temel nedenlerinden biri ortaya çıkmış olacak.

İşte bu noktaya gelince, "Buraya kadar hanımlar, beyler", deyip kimsenin gözünün yaşına bakmadan vergileri artırmaya başlayabilecek misiniz?

Büyük olasılıkla yapamayacaksınız. Tersine kamu açıklarının büyümesine aldırmadan, banknot matbaasını çalıştırarak ya da borçlanarak bu açıkları finanse etmenin yollarını arayacaksınız. "Canım ben herkesi memnun edeyim, ülkeyi kalkındıran başbakan havasını sürdüreyim de varsın biraz enflasyon olsun", diyerek yolunuza devam edeceksiniz. Enflasyon bacayı sarmaya başladıktan sonra da, "Ne yapalım memlekette demokrasi var, piyasa ekonomisi var", deyip her kesimin kendi gücünü kullanarak enlasyonun ateşten topunu birbirine atmaya çalıştığı 'oyun'a seyirci kalacaksınız.

Pekiyi, bir sonraki aşamada ne olacak?

Yapmış olduğunuz kısa vadeli borçlanmanın ana para ve faiz ödemeleri, iki yakası zaten biraraya gelmeyen kamu kesiminin giderlerini daha da artıracak, açıklarını daha da büyütecek. Bu açıkları finanse etmek için daha fazla para basmak, daha fazla borçlanmak gerekecek. Bu yöntemle enflasyon ateşinin üzerine sürekli benzin dökülürken herkesin, her kesimin 'ateşten topu' birbirine atmaya çalıştığı 'yakan top' oyunu da bütün heyecanıyla sürecek.

Heyecanın ve heyecanla birlikte enflasyonun doruğa çıkması için tüm oyuncuların birbirine denk güçte olması, oyunu aynı beceriyle oynaması gerekiyor. Oyunculardan, yani toplum kesimlerinden, bir–iki tanesinin gücü ve becerisi yeterli değilse ateşten top hep onların üzerinde kalıyor, enflasyon bedelini o kesimler ödemiş oluyor. Enflasyonun faturasını bir–iki kesime, örneğin Türkiye'de 1980'lerde olduğu gibi ücretli–maaşlı kesime ve tarım kesimine yükleyebiliyorsanız enflasyonu hiç değilse iki haneli rakamlarda tutabiliyorsunuz. Yok eğer bütün kesimler birbirine yakın güçteyse, örgütlenme düzeyleri ve politik ağırlıkları birbirine yakınsa, o zaman herkes ateşten topu birbirine atmak için ağırlığını ve becerisini kullanıyor. Bu durumda 'yakan top' oyunu 'hiperenflasyon' cehennemine doğru yükselen bir merdivende oynanmaya başlıyor ve heyecan doruğa çıkıyor.

Şimdi bu oyunun nasıl oynandığını daha iyi anlatmak için, oyunun en heyecanlı biçimde oynanmasını sağlayacak koşullara sahip olan bir ülke düşünelim. Bu ülkede hem sanayi ve tarım lobileri, hem rantiye kesimi, hem de işçi–memur sendikaları örgütlü ve güçlü olsun; bu güçlerini politik alana da yansıtabilsin. İktidar, yukarda özetlemeye çalıştığım biçimde enflasyon sürecini başlatmış olsun. Her kesime bir şeyler vaadederek enflasyonu başlattıktan sonra da kesimler arasında başlayan oyunu, daha doğrusu çekişmeyi kötü bir hakem gibi idare etmeye çabalasın.

Bir ülkede bu "ideal koşullar" hazırsa kendimizi oyunun heyecanına kaptırabiliriz. Fiyat artışlarının artması başlama düdüğü yerine geçer ve oyun başlar. Sendikalar fiyat artışları karşısında gerçek ücretleri korumak için

enflasyon oranının üzerinde ücret-maaş artışları talep ederler ve bu artışların sağlanmaması halinde greve gideceklerini açıklarlar. Tasarruf sahipleri ve rantiyeler, paralarının enflasyon karşısında erozyona uğramaması için faiz oranlarının enlasyonun üzerinde olmasını talep eder, bu yönde baskı yaparlar. Ücretler ve faizler bu talepler uyarınca enflasyona göre ayarlanınca, girdi maliyetleri artan sanayici, hele eksik rekabet koşullarında çalışıyorsa, bu maliyet artışlarını fazlasıyla fiyatlara yansıtır. Sanayi mallarının fiyatları artınca tarım ürünleri fiyatlarının bu mallara oranla ucuzlamasını, yani iç ticaret hadlerinin aleyhine bozulmasını önlemek isteyen tarım kesimi tarımsal ürün fiyatlarının da enflasyon oranının üzerinde artırılması için baskı yapmaya başlar. Aciz hakem rolündeki iktidar, sürekli olarak para basarak bu taleplerin karşılanması için çaba harcamaya devam eder. Sonuçta fiyatlar daha da yükselir ve enflasyon merdivenin bir üst basamağında oyunun ikinci turu başlar.[2]

Oyuncular her turda aynı beceriyi gösterip ateşten topu hızlanan bir tempoda birbirlerine atmayı başarırlarsa enflasyon merdivenindeki tırmanış da hızlanır. Sonunda topun gözle izlenemeyecek bir hızla el değiştirdiği, enflasyon merdiveninin koşar adım tırmanıldığı en heyecanlı aşamaya gelinir ve 'hiperenflasyon' cehennemine varılır.

Bu oyunun, (tıpkı futbol gibi) çok popüler olduğu, en heyecanlı biçimiyle oynandığı yer Latin Amerika. Sermaye lobilerinin yanısıra işçi sendikalarının da güçlü olduğu Latin Amerika ülkelerinde enflasyonun bazen üç haneli rakamlarda da durmayarak dört haneli rakamlara tırmanmasının, tamamen kontrolden çıkmasının en önemli nedeni de bu 'yakan top' oyununun bu kadar iyi oynanma-

sı. Sözkonusu ülkelerin bazılarında, örneğin Arjantin'de, askeri yönetim dönemlerinde bile sendikaların gücünü tam anlamıyla kırmak mümkün olmadığı için enflasyonun bedeli tek bir kesimin, yani ücretli–maaşlı kesimin üstüne yıkılamıyor ve kesimler arasındaki gelir çekişmesi oyunu sürebiliyor.

Şimdi bir de Türkiye'ye dönelim bakalım, ne görüyoruz?

12 Eylül askeri yönetim döneminde bu 'oyun'un oynanmasına izin verilmediğini görüyoruz. 12 Eylül döneminde Türkiye'de işçi sendikalarının gücü tamamen kırıldı, memura hiçbir söz hakkı tanınmadı. Sendikal hareketin tüm etkisini yitirdiği ortamda enflasyonun bedeli büyük ölçüde işçiye, memura, emekliye fatura edilebildi. Askeri yönetim, başta tarım kesimi olmak üzere, diğer kesimlerin 'oyun'u diledikleri gibi oynamasına, aşırı taleplerle ortaya atılmalarına da pek olanak tanımadı. Ancak yönetimin bilinçli olarak kayırdığı ihracat kesimi ve rantiyeler bu dönemden her bakımdan kazançlı çıkabildiler. 'Enflasyon oyunu'na heyecan kazandıracak oyuncuların derece derece pasifize edildiği ve oyundan soğutulduğu bu ortamda kamu kesimi de disipline alınınca, enflasyon, 'yapısal sınır' olarak kabul edilebilecek olan yüzde 25'lere kadar düşürülebildi.

12 Eylül'ün izleri, askeri yönetimi izleyen dönemde de sürdü. 1983 Kasım'ında yapılan seçimlerle çok partili siyasal yaşama dönülmüştü ama özellikle sendikaların 12 Eylül döneminde yitirdikleri etkiyi yeniden kazanmaları kolay görünmüyordu. Yasal çerçevede yapılan değişiklikler de bunu engelliyordu. Bu koşullarda enflasyonun bedelini bir süre daha ücretli–maaşlı kesime fatura etmek

mümkündü. Tarım kesiminin de eski pazarlık gücünü kazandığını söylemek olanaksızdı. Ücret–maaş gelirleriyle tarım kesiminin milli gelirden aldığı pay sürekli gerilerken rant–kâr–faiz gelirlerinin payı artıyordu.

Burada olan şuydu: Bir kez daha 'oyuncular'ın güçleri birbirine denk düşmediği için 'enflasyon oyunu', Latin Amerika ülkelerindeki heyecanlı tempoyu kazanamıyordu. Girdi maliyetlerindeki artışlar fazlasıyla fiyatlara yansıtılabiliyor ama ücret–maaş artışları fiyat artışlarını hemen izleyemiyordu. Bu sayede enflasyonun yüzde 70'lere tırmandığı bir yılda, örneğin 1988 yılında, ücret ve maaş artışları yüzde 50'nin altında kalabiliyordu. Çiftçinin eline geçen paranın enflasyon oranının üzerinde arttığını söylemek de zordu. Bu iki geniş kesimi enflasyon oranının altında bir gelir artışına, yani reel bir gelir kaybına razı edebildiğiniz sürece enflasyon oranını iki haneli rakamlarda tutabilmeniz de mümkün olabiliyordu. 'Enflasyon topu'nun çoğunlukla bu kesimler üzerinde kalması oyunun hızlanmasını ve enflasyonun 'hiperenflasyon'a doğru tırmanmasını önlüyordu.

Gelelim 1989'a.

1989 yılında oldukça farklı bir tabloyla karşılaşıyoruz. 26 Mart yerel seçimlerinden ağır bir yenilgiyle çıkan, ülke çapında oy desteği yüzde 22'nin altına düşen Anavatan Partisi iktidarı yitirdiği desteği yeniden kazanmak için ücretli–maaşlı kesime bu kez enflasyonun üzerinde bir gelir artışı sağlama çabası içine girmiş görünüyor. Sendikalar, çoğu kez tabandan gelen baskıların da etkisiyle daha ciddi pazarlıklara girişiyor. Bu koşullarda 'enflasyon topu'nun, önceki yıllarda olduğu gibi, ücretli–maaşlı [illegible] vapışıp kalması olası görünmüyor. Öte

yandan tarım kesiminin de, politik konjonktürden ve düşük üretim yılının getirdiği fiyat artışlarından yararlanarak başını suyun üzerinde tutması olası.

O halde ne olacak? 'Top' kimin üzerinde kalacak?

Bu soruyu yanıtlayabilmek için 1989 yılının kendine özgü niteliğine bakmak gerekiyor.

1989 yılında Türkiye ekonomisinde yüzde 70'lerde direnen yüksek enflasyon, bu kez ciddi bir ekonomik durgunlukla birlikte yaşanıyor. İç piyasadaki durgunluk nedeniyle, özellikle bazı sanayi sektörlerinde maliyet artışlarının fazlasıyla fiyatlara yansıtılması eskisi kadar kolay olmuyor. Tüccar, malının üstüne fiyat bindirirken iki kez düşünmek zorunda kalıyor. Doların, markın, TL. karşısındaki değer artışı enflasyonun çok gerisinde kaldığı için ihracatçının eski keyfi yok. Kredi talebinin düşüklüğü faizleri de aşağı çekiyor, mevduat faizleri enflasyon oranının hayli altında kalıyor. Yani 1989 yılı sanayicinin, tüccarın, ihracatçının, rantiyenin 'top'u başkasına atmakta zorlandığı, dolayısıyla 'hiperenflasyon'la sonuçlanacak "oyun"un iyi oynanamadığı bir yıl olarak dikkati çekiyor.

1989 yılında bir yandan ekonomideki durgunluğun, diğer yandan T.C. Merkez Bankası'nın öncülüğünde uygulanan ve TL.'den kaçışı tersine çeviren politikaların, Türkiye'de 'hiperenflasyon'a doğru tırmanışı önlediği, en azından ertelediği anlaşılıyor. Ülke içinde yüksek enflasyon nedeniyle satınalma gücünü hızla yitiren Türk lirasının, buna karşılık başlıca yabancı paralar karşısında göreceli olarak değer kazandığı için yeniden talep edilen ve elde tutulan bir para haline getirilebilmesi sayesinde 1989 yılında enflasyon kazançlarının büyük ölçüde devletin elinde toplandığı; 'enflasyon vergisi' rekor düzeye çıkar-

ken 'yakan top oyunu'nun oynanmasına pek fırsat kalmadığı görülüyor.

Bu nitelikleriyle 1989 yılını ücretli-maaşlı kesimin enflasyonun yükünü tek başına sırtlanmaktan kısmen kurtulduğu, 'oyuncular'ın daha dengeli hale gelen güçleriyle iddiali bir 'oyun'a hazırlandıkları ama ekonominin özel koşulları ve uygulanan politikaların başarısı sayesinde bu iddialı 'oyun'un havasını bulamadığı bir yıl olarak kaydetmek mümkün.

Pekiyi ama 1990'da ne olacak?

Ekonomideki durgunluk sürecek mi? Politik baskılar hükümeti, ekonomiyi canlandırmak için birtakım zorlamalara itmeyecek mi?

1989'da başarıyla uygulanan ve hemen her kesimi gafil avlayan senaryo 1990'da aynı başarıyla sürdürülebilecek mi? Enflasyondan kazançlı çıkmaya alışmış kesimler bir kez daha tongaya basacak mı?

Yükün çoğunu bir kez daha işçiye-memura taşıtmak mümkün olacak mı? Tabandaki kitle ve sendikalar buna razı olacak mı? Zayıflayan desteğini güçlendirmek için 1989 yılında göreceli olarak yüksek ücret-maaş artışlarını destekleyen hükümet 1990'da bu tavrını değiştirip yükü bir kez daha işçinin-memurun sırtına yüklemeye, çiftçiye enflasyonun altında fiyat vermeye cesaret edebilecek mi?

Bunlar çok kritik sorular. Türkiye'nin Latin Amerika tipi bir 'hiperenflasyon' yaşama olasılığı bu soruların yanıtlarına bağlı görünüyor.

Türkiye 1990'a işte bu ilginç tabloyla giriyor. Durgunluk içinde yüksek enflasyon yaşanırken iktidar partisi yeniden göze girebilmek için her kesime bir şeyler sunabilme ihtiyacı içinde ama olanakları son derece kısıtlı. Eko-

nomiyi canlandırmak için kamu yatırımlarını yeniden kamçılasa kamu açıkları daha da büyüyecek, enflasyonist baskı daha da artacak.

1990'ı da 1989 gibi idare etmeyi başarması, enflasyondan kazançlı çıkmaya alışmış sermaye kesimlerini bir kez daha oyuna getirerek 'enflasyon vergisi'ni artırmaya devam etmesi de herhalde pek kolay değil.

Yönetimin, sermaye kesiminden gelecek yakınmalar karşısında çare ararken desteğini sağlamaya çalıştığı işçi–memur kesimini unutması da zor. Enflasyonun faturasını bir kez daha onlara yüklemeye çalışsa 1989'daki sempati yaratma çabası da boşa gitmiş olacak. Üstelik 1990'ın ortamında işçiyi, memuru, sendikaları enflasyonun altında ücret artışlarına razı etmenin pek kolay olmadığı da ortada.

Görünen o ki enflasyonu tırmandırma oyununu en heyecanlı biçimiyle oynamak için bütün 'oyuncular' hazırlıklı, iktidarın "başla" sinyalini bekliyor.

Ekonomiyi canlandırmak için yapılacak bir zorlama, kamu yatırımlarında yeni bir atılım, 'oyun'u başlatmaya yetebilir. 'Oyun'bir kez hızlanınca da heyecan giderek artar, kimi Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi, 'hiperenflasyon'a tırmanan merdivende itişli kakışlı bir 'oyun'u izlemeye başlayabiliriz.

Can derdine düşmüş bir iktidarın bu 'oyun'a müdahale etmesi, 'oyuncular'dan bazılarına çelme takarak 'oyun'u yavaşlatmaya kalkışması da sanırım pek mümkün olmaz. 'Oyun' böylece sürüp gider.

Bu olasılığı önlemenin tek yolu, çeşitli kesimlerden gelecek tüm yakınmalara ve baskılara karşın ekonominin bir süre daha yavaş bir tempoda gelişmesini göze almak;

kamu açıklarını artıracak yeni adımlar atmamak, 'oyun'u başlatacak sinyali vermemek. Bugün gelinen noktada 'hiperenflasyon'a tırmanışın önlenmesi isteniyorsa başka seçeneği yok ANAP iktidarının.

Bu noktaya sürüklenmiş bir ekonominin nasıl yeniden sağlıklı büyüme rayına oturtulabileceği ise ayrı bir konu. Bu konuya bu kitabın son bölümünde, çözüm önerilerini tartışırken döneceğim.

Kitabın bu bölümünde çizmeye çalıştığım çerçeve içinde Türkiye'nin nasıl bu noktaya sürüklendiğini ve 'hiperenflasyon'un eşiğine getirildiğini ise daha ayrıntılı olarak bundan sonraki bölümde ortaya koymaya çalışacağım.

DİPNOTLAR

1. *Hürriyet*, 17.9.1980.

2. Bu oyunun iktisat diliyle anlatımı için Bernstein ve Patel'in kamu açıklarıyla ilgili 3. yazının 5. dipnotunda sözünü ettiğim makalesine bakılabilir.

İKİNCİ BÖLÜM

ANAP'la Enflasyon Çıkmazına

6

Teknisyen Özal'dan Politikacıya

POLİTİKA VE ENFLASYON

12 Eylül askeri yönetimi altında kamu açıkları azaldı, enflasyon yüzde 100'lerden yüzde 30'lara, hatta bir ara yüzde 25 dolayına çekilebildi. Askeri yönetimin ekonomiden sorumlu başbakan yardımcısı Turgut Özal, 1983 yılında, enflasyonu tek haneli rakamlara indirmeyi programının temel taşı yapan bir siyasal parti kurdu ve seçimleri kazanarak iktidara geldi.

Geldi de ne oldu?

ANAP iktidarı döneminde enflasyon yüzde 90'lara yaklaştı, üç haneli enflasyon tahdidi başımızın üzerinde dolaşmaya başladı.

Neden böyle oldu acaba? "Enflasyonu düşüreceğiz", diye iktidara gelen ANAP neden ülkeyi bir hiperenflasyonun eşiğine getirdi?

Kitabın bu bölümünde, geçen bölümde geliştirmeye çalıştığım çözümleme çerçevesinden ve 1986–89 döneminde yazmış olduğum yazıların bazılarından yararlanarak bu sorulara cevap arayacağım. ANAP'ın yüzde 30'larda devraldığı enflasyonu neden ve nasıl yüzde 90'lara yaklaştırdığını anlatmaya çalışacağım.

19 Aralık 1983 günü ilk ANAP hükümetinin programını okurken neler demişti Sayın Özal?

"İlk hedefimiz, aşırı enflasyonu kontrol atlına alarak dar gelirlinin belini büken pahalılığı önlemek için fiyat artışlarını yavaşlatmaktır", demişti.

"Aşırı enflasyonun olduğu her ülkede gelir dağılımı hep fakirin, dar gelirlinin aleyhine gelişmiştir. Enflasyonu yüzde 10'ların altına indirmedikçe gelir dağılımını düzeltemeyiz. Bu bakımdan, hakiki ve gerçekçi sosyal adalet anlayışına sahip hükümetimizin ilk hedefi enflasyonla her ne pahasına olursa olsun mücadele etmektir", demişti.

"Hükümet olarak hiçbir zaman enflasyonla mücadele programımızdan taviz vermeyeceğiz. Çünkü vereceğimiz her taviz, enflasyonun bir puan bile artması, ortadireğin aleyhinedir", demişti.

Evet, Sayın Özal bu kadar kendinden emin konuşmuş ama bu sözleri söylediği dönemde yüzde 30'larda dolaşan enflasyon kendi iktidarı döneminde yüzde 90'lara yaklaşmış. Neden böyle olmuş acaba?

Anavatan iktidarının enflasyon cephesinde büyük bir başarısızlığa uğramasında çeşitli etkenlerin, bu arada ekonomi bilgisi sığlığının da önemli rolü vardı kuşkusuz. Ama bence bu başarısızlıkta en büyük rolü politika, politik motiflerle yapılan tercihler oynadı.

Çiçeği burnunda politikacı Turgut Özal 1983 yılında, Türkiye'de politika yapmanın nasıl bir şey olduğunu pek kavrayamadığı için enflasyon konusunda o kadar iddialı konuşabiliyordu. Yeni kurulmuş bir siyasal partinin kökleşmesi ve iktidarını sağlamlaştırması için neler yapması gerektiğini, kamu kaynaklarını nasıl kullanması gerektiği-

ni pek kestiremediği için bunların enflasyonist etkilerini de düşünemiyordu.

Sayın Özal politikayla, partileşmeyle enflasyon arasındaki yakın ilişkiyi yaşayarak öğrenecek ve 1988 yılında yabancılara hitaben yaptığı bir konuşmada şunları söyleyecekti:

"Enflasyon cephesinde performansımız beklentilerimiz ölçüsünde gerçekleşmedi. Bunun bir bölümü demokratik rejime geçiş sürecinin getirdiği sıkıntılardan ve yeni doğmakta olan bir siyasal oluşumun komplikasyonlarından kaynaklandı."[1]

ANAP'ın partileşme ve iktidarını sağlamlaştırma çabalarının, "enflasyonla mücadele" hedefiyle fena halde çeliştiğini görmek için aslında 1988'e kadar beklemeye gerek yoktu. ANAP'ın iki yıllık iktidarını gördükten sonra gelecekte neler olacağını tahmin etmek için kehanet sahibi olmak da gerekmiyordu. 1986 başından itibaren Türkiye'deki gidişatı yakından ve dikkatlice izleyen bir gözlemcinin bile bu işin sonunda nereye varacağını kestirmesi mümkündü.

Biraz da bu iddiayı kanıtlamak ve 1988–89'da ortaya çıkan olumsuz tablonun kimilerinin iddia ettiği gibi, bir "şansızlık eseri" olarak ortaya çıkmadığını göstermek için 1986 başından itibaren yazmış olduğum 'Ekonomi Notları'ından bazılarını bu kitaba aldım. Olaylar yaşanırken, sıcağı sıcağına yazılmış olan bu yazıları okurken, politik tercihlerle ekonominin nasıl pompalandığını ve enflasyonun nasıl hafife alınarak azdırıldığını sanırım adım adım izleyebileceksiniz. Sonunda yüksek enflasyonla birlikte ekonomik durgunluğu da gündeme getiren gelişmeleri öngören ilk uyarı sinyallerinin Cumhuriyet gazetesinde yayım-

lanan bu yazılarda yer aldığını göreceksiniz.

Bu kitabın ilk bölümünde geliştirmeye çalıştığım çerçevenin, bu bölümde yer alan yazıların daha iyi anlaşılmasını sağlayacağını, bu bölümdeki yazıların da bu çerçevenin içini doldurulmasına yardımcı olacağını umuyorum.

DİPNOTLAR

1. *Cumhuriyet* ve *Hürriyet*, 24.8.1988.

7

Enflasyon Merdiveninde Adım Adım

SONU BAŞTAN BELLİ BİR TIRMANIŞIN ÖYKÜSÜ

Türkiye'de 1983 yılı enflasyonu yüzde 30 dolayında kalmış. 1983 sonunda iktidara gelen Anavatan Partisi, icraatında birinci önceliği enflasyonla mücadeleye vereceğini açıklamış, enflasyonu iki yıl içinde yüzde 10'un altına çekme niyetini ortaya koymuş.

Sonra ne olmuş?

1984'de, Anavatan iktidarının ilk icraat yılı sonunda yüzde 50'lere tırmanan enflasyon ikinci yıl sonunda da ancak yüzde 45'ler dolayına çekilebilmiş.

İki yıllık ANAP İktidarı sonunda enflasyon cephesinde neden öngörülenin tam tersi olmuş, hızla aşağı çekileceği umulan enflasyon neden düşmemiş de yükselmiş?

6 Ocak 1986 tarihli *Cumhuriyet*'te yayımlanan "Ekonomi Notları"nda bu soruya yanıt ararken şunları yazmışım:

İktidar – Enflasyon İlişkisi

... Öncelikle enflasyonu aşağı çekip "*ortadirek*"i güçlendireceğini vadederek iktidara gelen Sayın Özal iki yıl sonra, 12 Aralık 1985 günü *Yeni Asır* gazetesinde yer alan demecinde şöyle diyor:

"Bir iktidar enflasyonu şu seviyeye indirdi veya şu sevi-

yeye çıkardı diye üzerinde çok laf da söylenebilir. Ama bir iktidarın göstergesi sadece bu değildir, yanlışlık burdadır."

Sayın Özal bu sözleriyle galiba çok önemli bir noktaya parmak basıyor ve üstü kapalı olarak kendi yaptığı bir hesabın ipuçlarını veriyor.

Seçimle iktidara gelmiş yeni bir partinin iktidarını sağlamlaştırması için öncelikle enflasyonu mu aşağı çekmesi önemli, yoksa enflasyonu sürdürmek pahasına da olsa yatırımları ve büyüme hızını belli bir düzeyin üstünde tutmaya çalışması mı?

Sanırız Özal iktidar koltuğuna oturduktan sonra daha ciddi olarak karşısında bulduğu soru bu. Bütün çaba enflasyonun aşağı çekilmesine harcanarak *"ortadirek"* denen kesimin biraz rahatlatılmasına mı öncelik verilecek? Yoksa (en azından kısa vadede) enflasyonsuz yaşaması zor görünen iş aleminin desteğini elden kaçırmamak ve parti olarak Anavatan'a umut bağlayan, destek verenlere bir şeyler sağlamak, *"Partim bana şunu sağladı"* dedirtebilmek mi önceliklerde birinci sırayı alacak?

Genç Anavatan Partisi'nin iktidarının ilk yıllarında yandaşlarına bir şeyler sağlamaya ve ekonomide bir canlılık görüntüsü yaratmaya birinci önceliği vermesi aslında çok şaşırtıcı olmamalı. Daha çok genel seçmene yönelik bir vaat olan *"enflasyonun aşağı çekilmesi"*ne ise sıra belki seçimler yaklaştıkça gelecek. Anavatan Partisi *"iktidarını"* bir kez kendi yandaşlarına kanıtladıktan sonra genel seçmene ve *"ortadirek"* dediği kesime yaptığı vaadleri hatırlayacak.

Tabii buradaki kilit soru şu. Türkiye'de bir yandan yatırımları canlandırıp büyüme hızını belli düzeyin altına düşürmemeye çalışırken diğer yandan enflasyonu düşürmek mümkün değil mi?

Sanırız Sayın Özal'ı en çok düşündüren soru da bu. 1980'-

den bu yana uygulanan ekonomi politikaları temelde *"özel sektörün dinamizmine"* dayanırken, özel sektörün bir türlü umulan yatırım şevkini göstermemesi Özal'ı bir ikilemle karşı karşıya getiriyor. Özel sektör tasarruflarını yatırıma dönüştürmezken kamu kesimi bu tasarruflara yüksek fiyatla talip olup harcamalarını artırmak, yatırım boşluğunu doldurmak zorunda kalıyor. Bu nedenle kamu kesimini iki yakası bir araya gelmiyor ve enflasyon önlenemiyor. Savunma harcamaları gibi *"dokunulmaz"* niteliklikteki bütçe kalemleriyle dış borçların yükü de buna eklenince kamu kesimi enflasyonun bir numaralı nedeni haline geliyor. Başka bir deyişle Sayın Özal kamu kesimini iktidarını sağlamlaştırma aracı olarak kullandığı için enflasyonu önlemekte başarısız kalıyor. Bu nedenle enflasyon hedeflerinin 1986 yılında da kağıt üzerinde kalması kaçınılmaz görünüyor.

1986'nın ilk günlerinde yazılmış bu yazıda da belirtildiği gibi, politikanın gerekleri ve gerçekleri, enflasyonla mücadelenin ANAP'ın gündemindeki öncelikli yerini kaybetmesine yol açmıştı. Öncelikle partinin tabanı güçlendirilmeli, bunu sağlamak için de kamu kesiminin olanakları kullanılmalıydı. Kamu yatırımları hızlandırılarak ekonomi canlandırılmalı, enflasyonla mücadele bir süre ikinci plana itilerek "hızlı kalkınma" hedefi öne alınmalıydı.

Ara seçimin gündeme geldiği 1986 yılı ortalarında, Sayın Özal'ın politik tercihini "hızlı kalkınma"dan yana kullanmaya kararlı olduğu, bu tercihin seçimlerdeki şansını artıracağını umduğu görülüyordu. Bu tercihin nedenlerine ve enflasyon açısından yaratabileceği tehlikelere 7 temmuz 1986 tarihli 'Ekonomi Notları'nda şöyle değiniliyordu:

Özal'ın Seçim Tercihi ve IMF'nin Uyarısı

1983 sonbaharında enflasyonu hızla aşağı çekerek gelir dağılımındaki adaletsizliği azaltacağını ve *"ortadirek"* diye tanımladığı geniş toplum kesimine nefes alma olanağı sağlayacağını vaadederek iktidara gelen Sayın Özal'ın, iktidar koltuğuna oturduktan sonra bu vaadini tutmadığını, izlediği ekonomi politikalarında birinci önceliği enflasyonla mücadeleye vermediğini çeşitli vesilelerle ve defalarca belirttik. Yeniden seçim rüzgarlarının estiği 1986 yılında Sayın Özal'ın tercih değişikliği çok daha belirgin şekilde göze batmakta, enflasyonla mücadele için dış koşulların çok elverişli olduğu bir yılda bu konuya gereken önem ve öncelik verilmemektedir.

Bu stratejik tercihin altında yatan temel neden kanımızca şudur: Türkiye ekonomisinin yapısı, son altı yılda gerçek anlamda bir dönüşüme uğramadığı, daha doğrusu enflasyonsuz hızlı kalkınmayı sağlayacak bir yapı değişikliği gerçekleştirilemediği için Sayın Özal, bir ikilemle karşı karşıya kalmıştır. Sayın Özal, ya 1983'teki seçim vaadini tutarak enflasyonla ciddi bir mücadeleye girişecek ve bu mücadele süresince ekonomide büyüme hızının biraz düşük seyretmesine, ılımlı da olsa bir durgunluk yaşanmasına razı olacaktı; ya da enflasyonla mücadeleyi erteleyip hızlı büyümeye, ekonomiyi hareketli ve *"sıcak"* tutmaya öncelik verecek, bu süreç içinde enflasyonun yüksek düzeylerde sürmesine göz yumacaktı.

Özal'ın, bu stratejik tercihi yaparken en başta düşüneceği faktör ise, kuşkusuz bu tercihlerin her birinin seçmen çoğunluğunu nasıl etkileyeceği, nasıl oya dönüşeceği olacaktı. Sanırız Sayın Özal, bu tercihi bir süre önce yapmış ve en azından kısa va-

dede ekonomiyi canlı tutmanın, ANAP örgütünü ayakta tutan kesimlere ve kişilere bazı yeni olanakların kapısını açmanın, *"işbitiren iktidar"* olarak görünmenin, *"enflasyonu yenen iktidar"* olarak görünmekten daha önemli olduğu sonucuna varmıştır. Belki de Sayın özal, enflasyonla mücadelede kısa vadede başarılı olamayacağını anlayınca, *"Bari yatırım ve büyüme cephesinde bir şeyler yaparak durumu kurtarayım"* noktasına gelmiştir.

Bu hesap, bir varsayıma dayanmaktadır. Özel yatırımların bir türlü istenen düzeye çıkmadığı bir ortamda, çeşitli adlar altında halktan toplanan vergi gelirlerinin oldukça hızlı bir şekilde yatırıma dönüştürülmesi için kamu yatırımları hızlandırılmış, belediyeler adeta sokağa dökercesine para harcamaya başlamışlardır. Büyük çapta kamu fonlarıyla yaratılan bu canlılıktan, öncelikle ANAP yanlısı müteahhit ve girişimcilerin yararlanacağı ve bunların bu nedenle partilerine daha sıkı sarılacakları açıktır. Ancak bunun yanı sıra, sözkonusu harcamaların yaratacağı gelir ve istihdam etkileri, daha geniş başka kesimlere de yansıyacaktır. Ayrıca, ülkeye bazı somut eserler kazandırıldığı propagandası için malzeme sağlanmış olacaktır. Sayın Özal'ın varsayımı, bu olumlu etkilerin, enflasyonun sürmesinin yaratacağı olumsuz etkilerden daha ağır basacağı ve enflasyona nasıl olsa alışmış olan seçmenin bu nedenle ANAP'tan kesin hesap sormayacağıdır. Üstelik dış koşulların yarattığı olanaklar, enflasyonun başını alıp gitmesini şimdilik önlemekte, hiç değilse kısa dönemde Özal'a bir manevra alanı bırakmaktadır.

Bu varsayımın doğruluğu, ara seçimlerde sınanacak ve bu seçimlerin sonuçları Özal'ın stratejik tercihini de etkileyebilecektir. Ancak Sayın Özal'ın çok iyi bildiği gibi, ekonominin kendine göre bir geliştirme temposu, bir *"momentum"*u vardır ve bunu bir anda değiştirmek hiç de kolay değildir. İyice *"ısınma"* havasına girmiş bir ekonomiyi bir anda *"soğutmak"* ve bu ısınma sürecin-

de ivme kazanan enflasyonist baskıları bir anda tersine çevirmek, yeni ve gereksiz fedakarlıkları gündeme getirebilecektir.

Gazeteci dostumuz Uluç Gürkan'ın dünkü Sabah gazetesinde yer alan yazısında verdiği bilgiye göre, IMF de bu kaygıyı duymaya başlamış, sürekli ve yüksek bir enflasyon hızının Türkiye ekonomisinde gözlenen olumlu gelişmeleri aşındırabileceği görüşünü dile getirmiştir. Bu, Türkiye'yi örnek ülke olarak gören ve görmek isteyen IMF'nin dostane uyarısıdır ve Özal'a ekonomideki *"ısınma"*nın önüne geçmek için çok gecikmemesi gerektiğini hatırlatmaktadır.

Bizim kaygımız ise bugüne dek enflasyonla mücadeleyi ikinci plana iten Sayın Özal'ın, IMF'nin de uyarısıyla, enflasyonla mücadeleyi yeniden gündemine aldığında bu mücadeleyi artık çıkar yol olmadığı anlaşılan yöntemlerle yürütmeye kalkışmasıdır. Bu yol seçilirse, fedakarlık gene yanlış kesimlerden istenecek ve *"ortadirek"* ezilmeye devam edilecektir. Özal'ın bu her bakımdan sakıncalı yola bir daha girmemesi için ara seçimlerde *"ortadirek"* dediği kesimden iyi bir ders alarak çıkmasında büyük yararlar vardır.

Özal'ın "enflasyonla mücadele"yi göz ardı edip "hızlı büyüme" ye verdiği önceliğin temelsiz olmadığı, DİE'nin 1986 yılı için yaptığı ilk milli gelir tahminleri açıklandığında ortaya çıkıyordu. DİE'nin ilk tahminine göre 1986 yılında Türkiye ekonomisi yüzde 7.8'lik bir reel büyüme hızına erişecekti. Bu 1975'den beri erişilmemiş bir hızdı ve kısa vadede iktidara puan kazandırabilirdi.

Üstelik, 1986 yılında enflasyon cephesinde de işlerin iyi gittiği izlenimi doğmuştu. Dış dünyadan yansıyan olumlu etkiler, hükümetin enflasyonla mücadeleyi ikinci plana ittiği bir ortamda bile fiyat artışlarının gerileme eği-

limine girmesine olanak sağlamıştı.

Özal'ı keyiflendiren bu gelişmeler 1986 Ağustosunda, dört gün arayla yayımlanan iki yazıda özetleniyor ve bu gelişmelerin enflasyonun geleceği açısından kaygı verici olduğu bir kez daha vurgulanıyordu.

Özal'ın Hızlı Büyüme Keyfi

Devlet İstatistik Enstitüsü'nün yüzde 7.8'lik büyüme hızı tahmini en fazla bazı yorumcuları şaşırtmış olmalı. Daha bir ay öncesine kadar *"Özal hızlı büyümeyi sağlayamıyor"* diye fikir yürütenler, şimdi kuşkusuz DİE'nin tahmininde kusur ayaraycaklar. Özal ise ne yapmak istediğini pek kavrayamayan bu kimselere kıs kıs gülerek 1975 yılından bu yana ilk kez yakalanacağı ileri sürülen yüzde 7.8'lik büyüme hızının keyfini çıkartacak. Bu rakamı seçim kampanyasında bolca kullanacak...

... Özal'ın 1986 yılında enflasyon cephesinde parlak bir sonuç alamayacağını kestirerek, ara seçimlere hızlı büyüyen, canlı bir ekonomiyle girmek tercihini yapmış olabileceğini daha önce birkaç kez belirttik. Şimdi ortaya çıkan sonuçlar, olayın bu doğrultuda geliştiğini, Özal'ın eline içerde ve dışarda kullanabileceği bir koz geçtiğini gösteriyor.

Türkiye'de *"ekonomiyi büyütemiyor"* diyenlere ve vatandaşa dönüp, *"İşte size yüzde 8'e yaklaşan büyüme hızı"*, *"Yeniden hızlı büyüme dönemine girişimizin ilk müjdesi"* diyebilecek olan Özal, yüzde 7'nin üzerindeki bir büyüme hızının işsizliği de azaltacağını söyleyebilecek, *"Türkiye'de hızlı büyüme sağlayan, eserlere eserler katan"* başbakanlar arasında artık kendisine de bir yer ayrılması gerektiğini ileri sürebilecek.

Dışarıya, hele IMF'ye karşı ise göğsünü gere gere, *"Bakın enflasyonu aşağı çekmekte olduğumuz bir yılda, büyüme hızımı-*

zı da yüzde 7.8'e yükseltiyoruz. Böylece başka ülkelere örnek gösterdiğiniz Türk modeli yeni bir zafer daha kazanıyor" diyebilecek. Eldeki rakamlar bunlar olduğuna göre, dış alem bu gelişmeyi tabii ki çok olumlu değerlendirmek durumunda olacak.

Ama acaba bu yüzde 7.8'lik büyüme hızı tahmini gerçekten Türk ekonomisinde çok olumlu bir gelişmenin göstergesi mi? Ve bir an için seçimi unutup olaya baktığında Sayın Özal'ın isteklerine çok uygun bir gelişmenin habercisi mi?

Bir kere yılın ilk altı ayının verileri esas alınarak yapılan bu tahminin, ekonomideki aşırı ısınmanın belki de zorunlu olarak soğutulacağı ikinci yarıdaki gelişmeler sonucunda aşağı doğru revize edilmesi mümkün.

İkincisi tarım kesiminde gerçekleşeceği ileri sürülen yüzde 7'lik büyüme hızı çok anormal. Eğer fahiş bir değerlendirme hatası yoksa bile, bu rakamın bir daha yakalanabilmesi çok zor.

Üçüncüsü ve belki de en önemlisi ekonomideki hızlı büyüme, hiç de Özal'ın umduğu ve özlediği şekilde sağlanmış değil. DİE'nin tahminine göre gayri safi yurtiçi gelirin büyüme hızı yüzde 8 ve büyümenin yükünü iç piyasanın taşıdığı, iç piyasada biraz da bilerek yaratılan canlılık havasının hızlı büyümede etkili olduğu anlaşılıyor. İhracat sektörü ise duraklama aşamasında. Demek ki, ekonomi gene eski tarz, iç pazarı körükleyerek ve kamu yatırımlarını pompalayarak hızlı büyütülmüş. Bu ise sanki Özal'dan çok Demirel'i haklı çıkartacak bir sonuç.

Dördüncüsü ve Özal açısından en kaygı verici olanı, bu tarzda hızlı büyümenin artık çok iyi bildiğimiz bir bedeli olması. Dengeleri iyice bozulan bir ekonomi, gemi azıya alan enflasyon ve döviz darboğazı. Dış borçlanmada kısa vadeli borçların birden tırmanması ve dış borç profilinin bozulması.

Beşincisi, gelir dağılımındaki aşırı bozulmanın etkisiyle milli gelirdeki hızlı büyümenin toplumun geniş bir kesimine hiç yansı-

maması olasılığı. Bu gerçeği kabul ettiği anda, bu da Özal için kaygı verici olması gereken bir sonuç.

Görünen o ki, 1983 seçimleri öncesinde Güneş gazetesine verdiği bir demeçte, *"Enflasyonla büyüme, hastalığı uyuşturucu ile tedaviye benzer"* diyen Özal, seçimleri düşünerek biraz uyuşturucu almanın gerektiğini kabul etmiş, bir yandan uyuşturucunun sağladığı yüzde 7.8'lik büyümenin keyfini çıkartıyor. Bir yandan da uyuşturucunun etkisi kaybolunca ne yapacağını düşünüyor.

Dopingle Hızlanan Ekonomi Enflasyondan Kaçabilecek mi?

DİE'nin, 1986 yılı büyüme hızı ilk tahminini yüzde 7.8 olarak açıklamasından sonra başlayan tartışmalar sürüyor. Muhalefet çevreleri büyüme hızı rakamının çeşitli yöntemlerle şişirildiğini iddia ederken iktidar, büyüme hızının kendi tahminlerini de aşarak yüzde 8'e yaklaştığı bir yılda enflasyonun da aşağı çekildiğini belirterek övünüyor.

Yılın ilk yarısına ilişkin veriler kullanılarak yapıldığı belirtilen DİE büyüme hızı tahmininin sağlık derecesi kuşkusuz tartışılabilir, yılın ikinci yarısındaki gelişmeler de bu rakamı önemli ölçüde değiştirebilir. Ne var ki, DİE tahmininin yanı sıra yılın ilk yarısına ilişkin çeşitli göstergeler de Türkiye'nin bu yıl geçmiş yıllara oranla daha hızlı bir büyüme temposu yakalama şansına sahip olduğunu göstermektedir.

Türkiye'nin bu yıl büyüme temposunu hızlandırabilmesi, ekonomiye adeta bir *"doping"* etkisi yapan çeşitli gelişmelerin üstüste gelmesiyle mümkün olabilmiştir. Bu gelişmeler arasında: (1) Fonların ve belediyelerin de yardımıyla kamu yatırımlarının ve kamu harcamalarının hızla artırılması; (2) petrol fiyatlarındaki dü-

şüşün sağladığı ek olanaklar; (3) ara seçimler de hesaba katılarak para politikasında gözlenen gevşeme, (4) iç talepteki canlanma; (5) bankaların ticaret ve sanayi kesimine açtıkları kredilerde gözlenen hızlı artış ve (6) tarım kesiminde iyi bir yıl yaşanması sayılabilir.

Ekonomideki canlanma ve hızlanmaya karşın bu yılın ilk yarısında kaydedilen fiyat artışları, genellikle geçen yılın gerisinde seyretmektedir. Fiyat artışlarındaki bu yavaşlama görüntüsünün nedenleri arasında öncelikle şu noktalar üzerinde durulabilir:

* Petrol fiyatlarındaki hızlı düşüşün yansımaları,

* KİT zamlarının, petrol fiyatlarının sağladığı olanağın da yardımıyla, geçen yıllara oranla çok sınırlı tutulması,

* Doların dünya borsalarında değer kaybetmesi ve TL'nin dolar karşısındaki değer kaybının geçen yıllara oranla düşük seyretmesi,

* Milli gelir hızlı büyürken, ihracatın duraklaması ve iç piyasaya mal sunumunun artması.

* Sanayi kesiminin, artan iç talebe kapasite kullanımını ve üretimini artırarak cevap vermesi,

* Tarım kesimindeki hızlı üretim artışı.

Ancak bu etkilerin olumlu etkilerini yıl boyu sürdürmeleri kesin olmadığı gibi, şu etkenlerin özellikle ara seçimler sonrasında fiyat artışlarını olumsuz yönde etkilemeleri beklenebilir:

* Ertelenen KİT zamlarının peşpeşe devreye sokulması,

* Türk Lirası'nın yabancı paralar karşısındaki devalüasyonunun hızlandırılması,

* Petrol fiyatlarında sınırlı da olsa yükselme belirtilerinin ortaya çıkması ve bunun diğer bazı temel mal piyasalarını da etkilemesi,

* Parasal büyüklüklerdeki genişlemenin fiyatlar üzerindeki etkilerinin ortaya çıkmaya başlaması,

* Kapasite kullanımı yükseldikçe iç talepteki artışın, üretimi değil fiyatları arttırıcı yönde etki yapması. Nitekim talebi iyi olan bazı sanayi mallarında bu yılki zam oranları şimdiden geçen yılın üzerine çıkmış bulunmaktadır.

* Tarımsal üretimin yılın bütününde beklenen düzeyde gerçekleşmemesi,

* Tasarruf sahibi yüzde 50 dolayındaki net faiz bile dudak bükerken ve Hazine yüzde 50 dolayında faizle borçlanmaya devam ederken enflasyonun yüzde 25-30'lara çekileceğine inanmanın çok zor olması ve *"yüksek enflasyon"* beklentisinin sürmesi.

Tüm bu gelişmeler birlikte değerlendirildiğinde enflasyon hedeflerini tuturmanın, yıllık fiyat artışlarını yüzde 25'lere çekmenin bu yıl da kolay olmadığı ortaya çıkmaktadır. Özellikle sıradan vatandaşı doğrudan ilgilendiren tüketici fiyatlarında halen yüde 35-40 arasında seyreden son 12 aylık artışların, yılın bütününde yüzde 30'a çekilmesi bile olanaksız görünmektedir.

Biz bu konuda yanılmayı diliyoruz, ama Türkiye ekonomisinin bugünkü yapısı ve işleyişi, büyüme hızı ve enflasyon cephesinde hedefleri birlikte tutturmanın çok zor olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yıl, çeşitli dopinglerin etkisiyle yüzde 7-8 arasında bir büyüme hızı yakalanabilirse korkarız enflasyon bir kez daha istenmeyen noktalara gelecektir.

1986 yılında, yıllardan beri ilk kez yüzde 7'lerin üzerinde bir büyüme hızı yakalanıyor, "Özal hızlı büyümeyi sağlayamaz" iddiası yıkılıyor, üstelik enflasyonun da bir önceki yıla göre gerilediği görülüyordu. İlk bakışta parlak görünen bu tablo ortada dururken bazı noktalarda kaygılarını dile getirenlere ise "karamsar" ya da "kara gözlüklü" gibi sıfatlar yakıştırılıyordu.

Oysa kaygı verici gelişmeleri görmek için "kara gözlük" takmak hiç de gerekli değildi. 1986 yılında Türkiye ekonomisinde neler olup bittiğine, gözüne uygun bir gözlükle, biraz dikkatlice bakan herkes, özellikle enflasyonun geleceği açısından kaygı veren gelişmeleri rahatlıkla görebilirdi.

Türkiye'nin 1986 yılında hangi etkenlerin ve zorlamaların etkisi altında yüksek bir büyüme hızı yakaladığını ve bu tür bir büyümenin enflasyon üzerinde yapabileceği olumsuz etkileri, 1987 yılının hemen başında yazmış olduğum iki yazıda göstermeye çalışmıştım.

1986'dan 1987'ye Türkiye Ekonomisi (1): Büyüme Hızı

1986 yılında dış dünyadaki ekonomik gelişmeler ve bunların ülke ekonomisine yansıtılış biçimi, Türkiye ekonomisinde 1975 yılından beri gözlenmeyen bir tablonun ortaya çıkmasına yol açtı. Bu tablonun en dikkate değer göstergesi kuşkusuz, DİE'nin kasım tahminine göre yüzde 7.9'a erişeceği açıklanan Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) büyüme hızı rakamıydı.

DİE'nin son tahminine göre 1986 yılında tarım kesiminin % 7.2, sanayi kesiminin % 10.9, imalat sanayii alt kesiminin % 10.5, inşaat kesiminin % 5.6, ticaret kesiminin % 9.7 gibi yüksek reel büyüme hızlarına ereşmesi bekleniyor.

İlk tartışılması gereken konu DİE'nin yaptığı bu tahminlerin gerçekçi olup olmadığı. Örneğin buğday üretiminin birdenbire 19 milyon tona yükselmesinin beklenmesi, imalat sanayiinde kapasite kullanımı geçen yılki düzeyinin biraz üzerinde seyrederken yüzde 11'e yakın bir reel üretim artışı tahmin edilmesi, daha ilk bakışta tahminlerin sağlık derecesi hakkında tereddüt yaratan noktalar.

İkinci olarak 1986 yılında sağlanan hızlı büyümenin kaynaklarına bakmak gerekiyor. 1986 yılında sağlanan hızlı büyümenin nedenleri arasında baş sırayı hükümetin bu konuda yaptığı tercih alıyor. 1986 yılını bir ara seçim yılı olarak değerlendiren Özal'ın önceliği bir kez daha enflasyonla mücadeleye değil, hızlı büyümeye vermesi ve dış dünyadaki gelişmelerden sağlanan ek olanağı bu amaçla kullanması, kesin rakamı tartışmalı olmakla birlikte % 7 dolaylarında bir büyüme hızına erişmemizi sağlamış bulunuyor. Yıl sonuna doğru görüşmek olanağını bulduğumuz bazı yetkililer de hükümetin 1986 yılında böyle bir tercih yaptığını ve sağlanan hızlı büyümenin bunun sonucu olduğunu doğruluyorlar.

Bu çerçeve içinde 1986 yılının hızlı büyümesine yol açan başlıca gelişmeleri şöyle özetleyebiliriz:

* Petrol fiyatlarındaki düşme nedeniyle dış dünyadan sağlanan ek olanağın hızlı büyümeyi sağlayacak biçimde kullanılmış olmasının büyüme hızına etkisinin 2 puan dolayında olduğu hesaplanıyor.

* Sağlanan dış kredi olanakları değerlendirilerek çoğunluğu altyapı niteliğindeki kamu yatırımlarına (yerel yönetim yatırımları dahil) hız verilmesi, büyümeyi hızlandırıcı bir etki yapmış bulunuyor.

* İç pazardaki canlanmanın da etkisiyle sınai üretimde yüksek bir artış olması, hızlı büyümeyi olumlu etkilemiş görünüyor. 1987 yılı programında bu nokta açıklanırken, *"1986 yılında imalat sanayii büyümesi, büyük ölçüde iç talepteki canlanmadan etkilenmiştir. 1986 yılında kamu harcamalarındaki artış, gelir etkisiyle birlikte özel tüketim ve yatırım harcamalarını da arttırarak yurtiçi talebin canlanmasına neden olmuştur"* deniyor.

* İnşaat sektöründeki hızlı gelişme ve diğer kesimlerin hızlı gelişmesinden de etkilenen ticaret kesimindeki hızlanmanın da 1986 yılı büyüme hızını olumlu etkilediği görülüyor.

* Tarım kesiminde sağlandığı ileri sürülen çok yüksek üretim artışı ve yüzde 7.2'lik anormal büyüme, yüzde 7.9'luk GSMH büyüme hızını sağlayan en önemli faktörlerden birini oluşturuyor.

Bir yandan bu gelişmeler olurken, diğer yandan 1986 yılında Türkiye'nin ihracatında belirgin bir gerileme olduğu ve 1980 yılından beri sürekli artarak 1985'te % 15'in üzerine çıkan ihracat - GSMH oranının, 24 Ocak kararlarından bu yana ilk kez gerileyerek, yüzde 13 dolayına düşeceği tahmin ediliyor.

1986 yılında hızlı büyümenin nasıl sağlandığını anlamak için bu tabloya bakmak ve geçmişi hatırlamak yeterli. 1986 yılında Türkiye bir kez daha, 1970'lerde alıştığımız şekilde fazladan dış kaynak kullanarak, kamu yatırımlarını pompalayıp iç pazarı canlandırarak, konut sektörüne ağırlık vererek ve tarımda "Allahın yardımıyla" çok iyi bir yıl geçirerek yüzde 7 dolayında bir büyüme hızına erişmiş bulunuyor. Çok övünülen dışa açılmanın, ekonomide gerçekleştiği ileri sürülen yapı değişikliğinin bu hızlı büyümeyle pek fazla ilgisi yok.

İşte bu nedenlerle hızlı büyümenin sürekli olacağını söylemek de çok zor. Ekonomide gerçek anlamda bir yapı değişikliği henüz gözlenmediği için hızlı büyümenin olumsuz etkileri hemen döviz dengesine ve enflasyon göstergelerine yansıyor. Bunu önlemek için kamu yatırımlarını ve iç pazarı daralttığınız zaman bu kez hızlı büyümeyi sağlayamıyorsunuz. Ayrıca 1986 yılında sağlanan fazladan dış kaynağı her yıl sağlamanız da kolay değil. Bu yüzden yüzde 7-8 dolayındaki bir büyüme hızı rakamının uzun süre korunması zor görünüyor.

1986'dan 1987'ye Türkiye Ekonomisi (2): Enflasyon

Türkiye'de yıllık enflasyon oranı yıllardan beri yıllık ortalama fiyat

artışlarıyla ölçülür. Sayın Özal ve diğer yetkililer de geçmiş yıllardaki enflasyon rakamlarını anarken çoğu kez bu ortalama artış oranlarını kullanmışlardır ve doğrusu da budur. Bu nedenle hiçbir tereddütle ve kafa karışıklığına düşmeden 1986 yılı enflasyonunu da aynı yöntemle ölçmek gerekir. Son 12 aylık fiyat artışları ise enflasyon hızındaki değişme eğilimlerini gösterme açısından anlamlıdır.

Devlet İstatistik Enstitüsü'nün Türkiye Tüketici Fiyatları Endeksi, 1986 yılında sokaktaki vatandaşı ilgilendiren enflasyonun, Türkiye genelinde yüzde 35 dolayında (% 34.6) gerçekleştiğini göstermektedir. DİE'nin Türkiye Toptan Eşya Fiyatları Endeksi'ne göre ise 1986 yılı ortalama fiyat artışları yüzde 30 dolayında (% 29.6) gerçekleşmiştir. İstanbul Ticaret Odası'nın İstanbul Ücretliler Geçinme Endeksi'ne göre de 1986 yılında ortalama fiyat artışı yüzde 35 dolayında (% 35.6) olmuştur. DİE verilerine göre son 12 aylık fiyat artışları Türkiye Tüketici Fiyatları Endeksi'nde yüzde 30.7, Türkiye Toptan Eşya Fiyatları Endeksi'nde yüzde 24.6 düzeyinde gerçekleşmiştir. Gene DİE'ye göre 1986 yılında toptan eşya fiyatları kamu kesiminde yüzde 20, özel kesimde yüzde 27 dolayında artmış; tarım kesimindeki fiyat artışları yüzde 25 dolayında kalırken, imalat sanayindeki artış hızı yüzde 33'e yaklaşmıştır.

Bu rakamların yanı sıra DİE endekslerini son bir yıl içindeki gelişmesine de bakıldığında ilk söylenebilecek onlar şunlardır:

* Türkiye'de enflasyon 1986 yılında istikrarlı bir yavaşlama göstermiştir. Özellikle yıllık ortalama artış rakamları bunu göstermektedir.

* Bu yavaşlamaya karşın sıradan vatandaş için 1986 enflasyonu yüzde 35 dolayında gerçekleşmiştir. İş âlemi içinse yüzde 30 dolayındaki bir enflasyondan sözetmek mümkündür.

* Enflasyondaki yavaşlamanın en önemli nedenleri olarak

gıda maddeleri ve tarım ürünleri fiyatlarındaki artışların yavaşlaması ve kamu kesiminin yaptığı zamlarda önceki yıllara göre biraz ölçülü gitmesi görünmektedir.

* Rakamlar, enflasyonunun talep kökenli nedenlerinin maliyet kökenli nedenlere göre giderek daha fazla ağırlık kazanmaya başladığını düşündürmektedir.

Fiyat endeksleriyle ilgili daha ayrıntılı bilgilerin ışığında yeniden gözden geçirilmesi gereken bu saptamalar, akla şu iki soruyu getirmektedir: (1) 1986 yılı enflasyonla mücadele açısından başarılı bir yıl sayılabilir mi? (2) Enflasyondaki yavaşlamanın 1987'de sürmesi beklenebilir mi?

1986 yılında dış konjonktürün ve yurt içindeki bazı gelişmelerin, enflasyonu hızla aşağı çekmek için yarattığı büyük fırsat göz önüne alındığında elde edilen sonucu başarı saymak ne yazık ki olanaksızdır. Petrol ve bazı diğer hammadde fiyatlarının hızla düştüğü, pek çok sanayileşmiş ülkede fiyat artışlarının sıfırlandığı; doların güç yitirmeye devam ettiği; tarımsal üretimin sıçrama yaptığı; ihracatın yavaşladığı ve iç pazara mal sunumunun arttığı; KİT zamlarının sınırlı tutulabildiği, buna karşın kamu gelirlerinin önemli ölçüde artırılabildiği bir yılın sonunda enflasyonun hâlâ yüzde 30-35 arasında seyretmesi çok önemli bir fırsatın iyi kullanılmadığı izlenimini vermektedir. Nitekim konuyla doğrudan ilgili bazı yetkililer, *"Biz 1986'da isteseydik enflasyonu yüzde 20'lere çekebilirdik, ama büyümeyi hızlandırmayı yeğledik"* görüşünü özel bir sohbette ifade etmişlerdir.

Enflasyonun belinin kırıldığı görüşünü kamuoyunda ve vatandaş gözünde yaygınlaştıracak, enlasyon beklentisini kırmada önemli rol oynayacak böyle bir fırsatın kaçırılmış bulunması, tersine enflasyonu besleyecek bazı adımların atılmış olması, 1987 enflasyonu için iyimser olmayı ne yazık ki güçleştirmektedir. 1987'de:

* Petrol fiyatlarında yüksek oranlı bir artış olacak ve Türkiye'yi de yakından ilgilendirecektir.

* 1986'da yüzde 7.2 artması beklenen tarımsal üretimde 1987'de ancak yüzde 2.5'lik bir artış öngörülmektedir. 1988 seçimlerini düşünecek olan hükümetin çiftçiye daha cömert davranma eğilimi de buna eklendiğinde, tarım ürünleri fiyatlarında 1986'da gözlenen ve endeksleri aşağı çeken yavaşlamanın 1987'de tekrarlanması çok zor görünmektedir.

* Mali sorunlar, sınai üretimdeki hızlı artışları frenleyebilecektir.

* İhracata yeniden yüklenilmesi iç piyasaya mal sunumunu sınırlayabilecek, bu amaçla kur ayarlamalarının hızlandırılması da enflasyonu olumsuz etkileyebilecektir.

* Enflasyon beklentisi yeterince düşünmeden mevduat faizlerini düşürmeye devam etmenin, sonuçta talebi artırması ve enflasyonu olumsuz etkilemesi olasılığı ortaya çıkabilecektir.

* Son iki yılda başlatılan kamu yatırımlarının ve konut yatırımlarının sürmesi ve bunların çarpan etkilerinin ortaya çıkması enflasyonist baskı yapabilecektir.

* KİT ürünlerine yüksek oranlı zamlar gündeme gelebilecektir.

* Parasal göstergelerde 1986 yılında gözlenen genişlemenin etkileri kendini göstermeye başlayacaktır.

Bütün bu olumsuz etkenlere karşın, 1986 yılında enflasyonda gözlenen yavaşlamanın 1987'de sürmesi ve yıl sonunda yüzde 20 dolayında bir hedefe varılması isteniyorsa özel sektörden yükselecek tüm feryatlara kulak tıkanması; kamu yatırımlarında ve harcamalarında, bütçenin belirlediği limitlerin de altına inen kısıntılara gidilmesi, KİT zamlarının sınırlı tutulması; gerçekten sıkı ve disiplinli bir bütçe ve para-kredi politikası izlenmesi, bankaların kredi faizlerini düşürmeye zorlanması; ayrıca ihracata yüklenme dozunun çok iyi ayarlanması zorunludur.

Özal hükümetinin seçim öncesindeki bir yılda bütün bunları yapabilmesi ise hiç de kolay değildir. Bu nedenle 1987 enflasyonu 1986'yı aratırsa buna fazla şaşmamak gerekecektir.

Evet, Türkiye 1986 yılında bir yandan kamu yatırımlarına ve konut sektörüne yüklenip iç pazarı canlandırarak; diğer yandan çok elverişli bir dış konjontürden yararlanarak ve büyük çapta dış kredi –özellikle proje kredisi– kullanarak yüksek bir büyüme hızı yakalamıştı.

Bu şekilde sağlanan bir yüksek büyüme hızının, enflasyon cephesinde olumsuz sonuçlara yolaçması, enflasyonu körüklemesi kaçınılmaz görünüyordu. Gerçekleşen yüksek büyüme hızına fazla sevinemeyenlerin takıldıkları tek nokta bu değildi. Büyük çapta borçlanarak, yani ödünç dış kaynak kullanarak büyüme hızını yükseltmeye çalışmanın kaygı verici başka sonuçları da olabilirdi. Örneğin büyümeyi hızlandırmak için yapılan borçlanmanın da katkısıyla, ilerde, ekonomik büyümeyi frenleyecek ve enflasyonu besleyecek bir borç servisi yükü karşımıza çıkabilirdi. Türkiye'de özellikle 1988'in ikinci yarısından itibaren kendini hissettiren "durgunluk içinde enflasyon' olgusunun asıl nedenini oluşturan bu olguya ilk kez 27 Mart 1987 tarihli 'Ekonomi Notları'nda değinilmişti.

Dış Borç Tablomuz Kaygı Verici mi?

Son veriler Türkiye'nin toplam dış borçlarının 31.5 milyar dolara dayandığını gösteriyor. Anavatan Partisi'nin iktidara geldiği 1983 sonundan bu yana dış borçlarımızın gelişimi ise şöyle:

* Anavatan iktidarı döneminde Türkiye'nin toplam dış borcu 13 milyar dolar, yani yüzde 71 artarak 31.5 milyar dolara dayanmıştır. Böylece toplam dış borçlarımızın milli gerilimize oranı

1983 sonunda yüzde 37'den 1986 sonunda yüzde 54'e yükselmiştir. Bu, uluslararası standartlara göre çok yüksek bir oran olup örneğin dünyanın en borçlu ülkelerinden Brezilya'nın toplam borç/ GSMH oranından daha yüksektir.

* Anavatan iktidarı döneminde Türkiye'nin toplam dış borçları üç kattan fazla artarak 9.6 milyar dolara erişmiş, kısa vadeli borçların toplam dış borçlar içindeki oranı da yüzde 16 dolayından yüzde 31 dolayına tırmanmıştır. 1980'lerin başındaki operasyonlarla yüzde 12 – 13'e kadar geriletilmiş olan kısa vadeli borçların toplamdaki payının tehlikeli şekilde yükselmesi Türkiye'nin dış borç profilini bozmakta, dış kredi itibarı açısından olumsuz bir etki yapmaktadır.

* Kısa vadeli dış borçlar içinde en büyük artışı Türklere ait borçlar göstermiştir. Ancak olay bundan ibaret değildir ve Türkiye'nin kısa vadeli ticari borçları son üç yılda yüzde 151 artarak 4.3 milyar dolara yaklaşmıştır. Kısa vadeli ticari borçların toplam borçlar içindeki oranı da 1982'de yüzde 7.6'ya kadar düştükten sonra 1986 sonunda yüzde 13.6'ya kadar yükselmiştir.

Tüm bu rakamlar Türkiye'nin özellikle 1983'ten sonra yeniden hızla dışa borçlanmaya başladığını ve borç profilinin de yeniden bozulduğunu göstermektedir. Türkiye, Anavatan iktidarı döneminde bir kez daha dış borçlanma olanaklarını aşırı ölçüde kullanarak ekonomiyi canlandırma yönetimine başvurmuş görünmektedir.

Türkiye bu yöntemle büyümenin bedelini geçmişte ödemiştir. Bugün de ödemekte ve gelecekte daha da ağır ödeyeceğe benzemektedir. 1986 yılında ihracatı 7.5 milyar dolara bile erişemeyen Türkiye'nin dış borç ana para ve faiz ödemeleri 4.3 milyar doları bulmuş, ihracat gelirinin yüzde 58'ine erişmiştir. 1987 yılında dış borç ana para ve faiz ödemelerinin 5 milyar doları aşması beklenmektedir. Bu ağır yükün hiç değilse 1980'li yılların sonuna kadar sürmesi şimdiden kaçınılmaz görünmektedir.

Bu yükün olumsuz etkisi, Türkiye'nin devlet bütçesinin ve toplam kaynaklarının giderek artan bir bölümünü, şu ya da bu isim altında, dış borç ödemelerine ayırmak zorunda kalmasıdır. Bunun anlamı Türkiye ekonomisinin gelişmesi ve Türkiye halkının refahı için kullanılabilecek kaynakların dış borç geri ödemeleri için kullanılmasıdır. Başka bir ifadeyle, dış borçla sağlanan ekonomik büyüme ve gelişmenin bedeli sonuçta gene ekonomi ve toplum tarafından ödenmektedir. Bazı Latin Amerika ülkelerinde görüldüğü gibi, dış borç geri ödemelerinin toplamı yeni dış kredi girişlerini aştığı, yani borçlu ülkeden dışarıya net sermaye çıkışı olduğu zaman bu olgu ekonomik daralmayı da beraberinde getirmektedir.

Borçlu bir ülkenin yeni dış kredi bulabilmesi içinse dış borç profilinin iyi olması gerekmektedir. Türkiye'nin bu durumu bu açıdan son yıllarda iyiye değil kötüye gitmektedir.

Türkiye şimdilik makul bir dış kredi itibarına sahip görünmekte, dış açıklarını finanse edecek ve dış borç ödemelerini karşılayacak dış kredi sağlamayı başarmakta, bu sayede yüksek sayılabilecek büyüme hızlarına erişmektedir. Ne var ki dış borç tablosunun gelişimi gelecek için iyimser olmayı güçleştirmektedir.

Politik amaçlarla ekonomiyi hızlı büyümeye zorlamanın, bunu sağlamak için çoğu altyapı niteliğindeki kamu yatırımlarına yüklenmenin, ekonominin dengelerini bozmakta olduğunu ve enflasyonu beslediğini, olaylara gerçekçi bakabilen bazı bürokratlar da görüyordu. Ekonominin yönetiminde söz sahibi bürokratların bazen açıkça bazen üstü kapalı olarak dile getirdikleri tepkilere 1987'nin Mart ve Mayıs aylarında yayımlanan iki yazıda yer vererek iktidarın nasıl bir ikilemle karşı karşıya bulunduğunu göstermek istemiştim.

Özal'ı Bekleyen İkilem...

Bu yazı yayımlandığında Başbakan Özal Türkiye'ye dönmüş ve herhalde dilediği gibi karşılanmış olacak. Biz de Sayın Başbakan'a *"hoşgeldiniz"* diyor ve önümüzdeki dönemde Sayın Özal'ı en fazla meşgul edecek konular arasında yer alacağını sandığımız bir ikileme değinmek istiyoruz.

Bize öyle geliyor ki, genel seçimlere kadar geçecek olan dönemde Sayın Özal'ı en çok zorlayacak olan tercihlerden biri, *"ekonominin dengelerini koruma"* seçeneğiyle *"seçim ekonomisi"* seçeneği arasındaki tercih olacak.

Bu tercihinin ne denli önemli ve kritik bir tercih olduğu, sadece bir ara seçim yılı olan 1986'ya bakıldığında bile kolayca görülebiliyor. 1986 yılının özellikle ilk yarısında, petrol fiyatlarındaki düşüşün de getirdiği gevşemeyle, kamu yatırımlarının ve belediye yatırımlarının başını alıp gitmesine izin verilmesi sonucunda, dış ticaret dengesinin hemen olumsuz etkilendiği ve enflasyon baskısını besleyen bir ortamın doğduğu görülüyor. Ekonomik yönetimin kilit noktalarında bulunan teknisyenler, bu durumu çok yakından gördükleri için, cesaretle tehlikeyi haber veriyorlar. Seçim ekonomisi heyecanına kapılıp kamu ve belediye yatırımlarını pompalamanın bedelinin ekonomik dengelerin altüst olması olacağını belirtiyorlar.

Hazine ve Dış Ticaret Müsteşaşı Sayın Yavuz Canevi'yle yaptığımız (dünkü *Cumhuriyet*'te yayımlanan) söyleşide değinilen önemli tercihleri ve sonuçların kısaca hatırlamak bu açıdan önemli.

* Kamu ve belediye yatırımlarının hızlandırılması, ekonominin canlanmasına ve büyüme ve hızının artmasına yardımcı oluyor, ancak aynı zamanda ekonominin çok duyarlı iç ve dış dengelerinin korunmasını, enflasyon ve dış ticaret dengesi hedefleri-

ni tutturulmasını zorlaştırıyordu.

* Kısa sürede üretim kapasitesine katkıda bulunacak ve dolayasıyla ihracata da destek sağlayacak olan üretken yatırımlar ihmal edilirken, kısa sürede büyük harcama gerektiren, ancak uzun sürede üretime katkı sağlayabilecek olan altyapı yatırımlarına hız verilmesi de gösterişli birtakım projelerin ortaya konması ve ekonominin canlandırılılması açısından belki çekiciydi, ama ekonominin iç ve dış dengeleri açısından sakıncalı sonuçlar doğuruyordu.

* Türkiye, bir yandan altyapı yatırımlarını ve başta belediye yatırımları olmak üzere kamu yatırımlarını ölçülü tutarken, diğer yandan ihracata katkıda bulunacak marjinal/tamamlayıcı yatırımlarla üretim kapasitelerini kısa sürede arttırmadığı takdirde gene ekonominin iç ve dış dengelerini tutturması kolay değildi.

DPT Müsteşar Yardımcısı Sayın Ertan Yülek'in, İstanbul Sanayi Odası Dergisi'nin 15 Şubat 1987 tarihli sayısında kendisine yöneltilen sorulara verdiği yanıtlar da, Sayın Canevi ile aşağı yukarı aynı kaygıları paylaştığını ortaya koyuyor. Büyüme hızıyla enflasyon ve dış denge arasındaki duyarlı ilişkiye dikkat çeken Sayın Yülek, 1987'ye ilişkin çalışmalarını ve beklentilerini anlatırken şöyle diyor:

> *"Kamu kuruluşlarının yatırım büyüklüklerini belirlerken, enflasyonu yüzde 20'ye düşürme hedefi göz önüne alınarak büyük yatırım artışlarına müsaade edilmedi. Özellikle mahalli idarelerin altyapı yatırımları 1986'da çok artmıştı, 1987'de biraz normalleştirildi. Bu hadise, enflasyonla mücadelede son derece önemliydi. Düşünün ki yüzde 50 veya yüzde 45 civarında faizle bono satan, tahvil satan bir devlet bunu alır da dönüşü çok uzun olan bir yere kaynak aktarması yaparsa, bu fevkalade rahatsız edici neticeler ortaya çıkarır."*

Sayın Canevi ve Sayın Yülek'in ortaya koydukları tablo, Sayın Özal'ı bekleyen ikilemi de ortaya koymaktadır. Hükümetin seçim öncesi dönemde gösterişli altyapı yatırımlarını hızlandırmak; köprüleri, yolları, kaldırımları halka sunmak; özel sektörün bıraktığı yatırım boşluğunu doldurmak, böylece ekonomide bir canlılık yaratmak ve istihdamı arttırmak istemesi doğaldır. Ayrıca yetersiz iç kaynakları takviye eden dış kaynakların, dış kredilerin, büyük ve gösterişli altyapı projeleri için daha kolay sağlanabildiği de bir gerçektir.

Ne var ki bu yola girildiğinde, ekonominin iç ve dış dengelerinin hemen olumsuz etkilendiği, enflasyon ve dış denge hedeflerini tutturmanın olanaksızlaştığı görülmektedir.

Muhafetin tırmanacağı önümüzdeki dönemde bu ikilemi çözmek, Sayın Özal için hiç de kolay olmayacaktır.

Hızlı Büyüme Korkusu ve Erken Seçim Gereği

Türkiye'nin milli geliri, yani "Gayri Safi Milli Hasıla"sı geçen yıl reel olarak yüzde 8 büyüdü. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün belirlemelerin göre kişi başına ortalama gelir ise yüzde 5.2'lik bir reel artış gösterdi. Gerek yüzde 8, gerekse yüzde 5.2, Türkiye'de yıllardan beri erişilemeyen, dünyanın pek çok ülkesinde de kolay yakalanamayan reel (yani fiyat artışlarının etkisinden arındırılmış) artışlar. GSMH'de ve kişi başına GSMH'deki reel artışlar, aynı zamnda bir ülkenin ekonomik performansını ölçerken en başka bakılan göstergeler. O halde bu rakamları Türkiye'nin başarı hanesi yazmak, *"Ekonomimiz iyiye gidiyor"* diye sevinmek lazım.

Oysa biz Türkiye'de fazla sevinemedik bu rakamlara. Ne halkımızın büyük çoğunluğu, geçim koşullarında bir ferahlama; gerçek gelirinde belirgin bir artış hissetti ne de ekonomiyi yönlendiren bürokratlar, *"Aman ne iyi oldu, yüzde 5 büyüme hedeflerken yüzde 8 büyüdük"* diyebildi. Tersine vatandaş bu *"hızlı*

büyüme"den kimlerin yararlandığını merak ederek enflasyonla boğuşmayı sürdürürken ciddi bürokratlar birbiri ardından uyarı mesajları vermeye başladılar.

Türkiye'de gelir dağılımı son yıllarda çok bozulduğu için milli gelirde gerçekleşmiş görünen artışlar halkın büyük kesimine yansımıyordu. Ayrıca, Türkiye ağır dış borç ödemeleri yapıyordu ve bu ödemeler milli gelirdeki artışın büyük bölümünü alıp götürüyordu. Vatandaşın yüzünün pek gülmemesinin ve hükümetin yüzde 8'lik büyümeye karşın fazla puan toplayamamasının temel nedeni buydu. Çarşı pazardaki fiyat artışlarıyla boğuşan vatandaş için yüzde 8'lik reel büyüme pek fazla bir anlam taşımıyordu.

Bürokratlar ise bu yüzde 8'lik büyümenin ne tür zorlamalarla sağlandığını ve ülke ekonomisi için nasıl bir faturası olabileceğini bildikleri için sevinç değil, kaygı duyuyorlar, *"Aman bu zorlamalara son verip aşırı büyümeyi önleyelim"* mesajını veriyorlardı. Özellikle kamu kesiminde tasarrufların çok üzerinde yatırım yapıldığını, çoğu altyapı niteliğindeki bu yatırımların itişiyle sağlanan hızlı büyümenin enflasyonist baskıyı artırdığını ve ödemeler dengesini de olumsuz etkilediğini gören bürokratlar, *"deniz bitmeden"* politikacıları uyarmak istiyorlardı. Bazı ekonomistler ve iş adamları da bu tehlikeyi görüyor, enflasyonun tamamen kontrolden çıktığı ve döviz darboğazının belirdiği noktaya bir kez daha gelinmeden önlem alınmasını istiyorlardı. Bu nedenle genel seçimlerin bir an önce yapılmasını ve seçim sonrasında ekonomide *"İstikrar"*a önem yeren, daha disiplinli bir uygulamaya dönülmesini isteyenler, her geçen gün artıyordu.

Maalesef gelinen nokta buydu. Türkiye ekonomisi, öncelikle ekonomik istikrarı hedefleyen *"24 Ocak Kararları"*nın üzerinden yedi yıldan fazla süre geçtiği halde hâlâ ciddi bir istikrarsızlık tehdidi altındaydı. Ekonomide hızlı büyüme, öngörüldüğü gi-

bi ihracata dönük sektörlerin öncülüğünde değil, tersine kamunun altyapı yatırımları ve özel sektörün konut yarımları sayesinde; iç pazarın canlandırılmasıyla sağlanıyordu. Türkiye ekonomisinin yapısı pek değişmediği için *"sürdürülebilir enflasyonsuz büyüme"*, Türkiye için bir hayal olmaya devam ediyor, büyüme hızını yükseltmek için yapılan zorlamalar, enflasyonu ve ödemeler dengesini hemen olumsuz etkiliyordu.

İşte bu yapı içinde büyüme hızını düşürmeyi göze almadan enflasyon cephesinde ciddi başarı sağlamak, enflasyonu yüzde 10'lara doğru indirmek olanaksız görünüyordu. Öte yandan yüzde 7'nin altında kalan büyüme hızlarının, her yıl milli gelirin büyük bir bölümünü dış borç ödemelerine ayırmak zorunda olan ve nüfusu hızla artan bir Türkiye için *"tatminkâr"* sayılması da güçtü. Türkiye, ne yapıp edip yüzde 7 dolayında bir reel büyüme hızını tutturmak zorundaydı. 1980'den bu yana gerçekleştiği söylenen *"yapı değişikliği"*nin lafta kalmış olması, Özal hükümetinin hızlı büyüme hevesiyle hızlı büyüme korkusu arasında çok zor bir tercihe zorluyordu.

1986 yılında bu tercihi hızlı büyüme hevesi heline yaparak enflasyon cephesinde çok önemli bir fırsatı kaçıran Özal, bu tercihinin sonucu seçim sandığında görecektir. Sandıktan çıkacak iktidar ise, kendisini kaçınılmaz olarak, bu zor tercihle karşı karşıya bulacaktır.

1987 yılında ekonominin gidişatından kaygı duyanlar arasında bazı üst düzey bürokratların da yer aldığı görülürken Sayın Özal, hızlı büyüme tutkusundan kolay vazgeçecek gibi görünmüyordu. Özellikle "barajlar kralı" diye anılan, "büyük Türkiye" sloganının sahibi Süleyman Demirel'in yeniden siyaset sahnesinde boy göstermesi olasılığı, Sayın Özal'ı ne pahasına olursa olsun 'hızlı büyüme' sa-

vunuculuğuna itiyordu. 7 Eylül 1987 tarihinde yayımlanan 'Ekonomi Notları'nda politikacı Özal'ın teknokrat–bürokrat Özal'dan nasıl farklı olduğu anlatılıyordu.

Özal Neden Sıkıntılı

Başbakan Özal'ın referandum kampanyası sırasında çeşitli yerlerde yaptığı konuşmaların bazı bölümlerini televizyon ekranlarında izledim. Benim daha başbakan yardımcılığı döneminde tanımak fırsatını bulduğum, birkaç kez uzunca söyleşiler yaptığım Özal'dan çok farklı biriydi bu meydanlarda konuşan kişi. Benim tanıdığım Özal'ın o sakin, hoşgörülü, kendi çizgisinden emin hali gitmiş, yerine, sanki bizim göremediğimiz bir rakibe, bir düşmana meydan okuyan; sürekli *"ben, ben, ben"*diyerek kendini överken sanki zaaflarını gizlemeye çalışan, bir anlamda kendini aşmak için tüm kapasitelerini zorlayan, kendini helâk eden bir adam gelmişti. Bu adam daha beş–altı ay önce çok ciddi bir ameliyat geçirmiş olmasına aldırmadan, kavurucu yaz güneşinin altında ilden ile dolaşıyor, kendisini ve eserini kanıtlamaya çalışıyordu.

Özal'ın bu konuşmalarda söylediği sözler, işlediği temalar da Başbakan Yardımcısı Özal'ın ya da 1983 sonbaharında iktidara aday olan ANAP Başkanı Özal'ın işlediği temalardan, söylediği sözlerden çok farklıydı.

Pekiyi ne olmuştu da Sayın Özal böylesine değişmişti? Kimilerinin iddia ettiği gibi by–pass ameliyatı mı değiştirmişti Sayın Özal'ın kişiliğini? Bilinçli bir kararla oynadığı rolü, kullandığı üslubu, vermek istediği görüntüyü değiştirmeye mi çalışıyordu Sayın Başbakan? Politikacı şapkası mı değiştirmişti Sayın Özal'ı? Yoksa politikanın gerçekleri Özal'ı dört yıl önce kendisinin de düşünemeyeceği bazı tercihlere zorlamış, sürükleyip bir yerlere mi getirmişti? Dört yıl önece *"enflasyon canavarı"*na karşı bayrak açan

Sayın Özal'ın bugün *"Barajlar Kralı"* diye karşılanması ve enflasyonu unutup *"hızla kalkınan Türkiye"*den sözetmesi hep bu sürüklenmenin sonucu muydu?

Sanıyorum Özal'ı en fazla sıkıntıya sokan şey, böyle bir sürüklenme süreci sonunda özellikle ekonomi alanında geldiği nokta. Bu noktada Özal nelerle övünebiliyor? *"Dış kredi buldum, Türkiye'yi şantiyeye çevirdim; eserlere eserler kattım, barajlar ve yollar yaptım; bilmem şu kadar köye elektrik götürdüm, Türkiye'yi hızlı kalkındırdım, yakında dünyaya kafa tutacağız"* diyebiliyor.

Özal şimdi bunları söylüyor, ama biz bu sözleri bir yerlerden, bir zamanlardan anımsıyor gibiyiz. Bunlar Süleyman Demirel'in 1960'larda, 1970'lerde söyledikleri değil mi? Özal tabii ayrıntılarda farklı şeyler de söylüyor, cepte taşınan dövizden, köprüleri barajları nasıl sattığından, toplu konut fonunu nasıl kurduğundan söz ediyor, ama kullandığı ana temalar Demirel'in bildiğimiz temalarınan pek farklı değil. Özal'ın 1983'te iktidara aday olurken kullandığı ana temalardan ise artık hiç söz edilmiyor. Enflasyonun tek haneli rakamlara indirilmesi, *"ortadirek"* denen kesimin güçlendirilmesi ve gelir dağılımın düzeltilmesi gibi vaadler tamamen unutulmuş gibi. Çeşitli anketlerin de gösterdiği gibi Özal'a en çok puan kaybettiren şey ise bu temel vaadlerin unutulmuş olması.

Şimdi bir yandan 1986'da hızlı büyümeyi enflasyonla mücadelenin önüne koyma tercihinin ağır faturası önünde dururken bir yandan da Sayın Demirel'in güçlü nefesini ensesinde hisseden Sayın Özal ister istemez sıkılıyor, sinirleniyor. Olay *"ok aslında birbirimizden farkımız"* noktasına gelince, iki lider arasındaki atışmanın bir kişilik ve üslup kavgası haline dönüşmesi de galiba kaçınılmazlaşıyor.

İşleri bu noktaya getirdikten sonra Özal'ın bir genel seçime

gitmeden ekonomideki stratejisini değiştirmesi, eski vaadlerini hatırlayarak kendi çizgisini Demirel'den ayıracak bir yörüngeye oturtması pek olası değil. Buna karşılık Sayın Demirel'in, Özal'ın iktidar yorgunluğunu kullanarak ve geçmişte hızlı büyümeyle düşük enflasyonu bağdaştırmış olduğu dönemleri anımsatarak Özal'ın canını ciddi biçimde sıkmaya devam etmesi mümkün görünüyor. Ayrıca Sayın Demirel'in şimdiki konumu çeşitli kesimlere karşı daha anlayışlı, daha hoşgörülü, daha özgürlük yanlısı, sivil rejim yanlısı görünmesine olanak veriyor.

Sayın Özal, 1980'den sonra kemer sıkmanın külfetini yüklenen geniş toplum kesimlerini hızlı büyümenin nimetlerinden de yoksun bırakınca, kendi sıkıntıları da arttı. Bu temel çelişkiyi görmediği sürece Sayın Özal'ın sıkıntıları daha da artacağa benziyor.

1987 yılının sonları yaklaştıkça 1987 enflasyonunun, yılbaşında belirlenen yüzde 20'lik hedefin iki katını aşacağı daha net olarak görülebiliyordu. Enflasyon bir kez daha yüzde 40'lara tırmanırken büyüme hızının da bir kez daha yüzde 7'yi aşacağı anlaşılıyordu. Referandumdan sonra erken genel seçime karar veren Sayın Özal, "yüksek enflasyonun hızlı kalkınmanın bedeli", olduğunu belirtiyor, enflasyonun yükselmesini doğal bir olay gibi göstermeye çalışıyordu. Benim ilk kez 5 Ekim 1987 tarihli yazımda "Enflasyon Lobisi" deyimiyle nitelediğim, enflasyonun yükselmesi sayesinde para kazanan kesim ise bu gelişmeleri büyük bir memnuniyetle izliyordu.

"Enflasyon Lobisi" Bir Kez Daha Gülerken...

"Enflasyon 1987'de düşmez, tersine artar" diye iddiaya girenle-

rin, enflasyonun yükseleceği beklentisiyle hesap yapıp kumar oynayanların yüzü gene gülüyor. Başını alıp giden enflasyon sayesinde havadan para kazanmanın keyfini çıkarmaya devam eden bu kesim Başbakan Özal'ın hemen her konuşmasında *"havadan para kazanmayı önledik"* demesine de içinden kıs kıs gülüyor herhalde.

Evet, dış dünyadan gelen olumlu yansımalar sayesinde 1986'da enflasyonun yüzde 30 dolaylarında inmesine ve Özal yönetiminin *"hedefimiz yüzde 20"* demesine bakarak 1987 yılında enflasyonun düşmeye devam edecegini sananlar, buna göre hesap yapanlar, parasını değerlendirenler hep kaybetti. 1987 programını enflasyonun yüzde 25 dolayında kalacağı varsayımına dayandıran firmaların hesapları tutmadı, kısa vadeli borçlananlar zararlı çıktı. *"Faizler düşmeye devam edecek"* tevatürüne inanarak yüzde 40 dolayında faizlerle parasını bir-iki yıl vadeli mevduata ya da tahvile, bonoya yatıranlar aylar ilerledikçe yanlış yaptıklarını fark etmeye başladılar.

Buna karşılık *"enflasyon nasıl olsa tırmanır"* diyerek kısa vadeli ve spekülatif yatırımlara yönelenler, parasını dövize-altına bağlayan ya da faiz yarışının hızlanacağını tahmin ederek kısa vadeli mevduat yapmayı tercih edenler kazandı. Enflasyonun tırmanacağı beklentisiyle hesap yapan, yüksek fiyat artışları planlayıp uygulayan ve uzun vadeli borçlanan firmaların yüzü güldü.

Tüm bu gelişmeler, 1986 yılında dış konjonktürün yarattığı elverişli ortamda doğan *"enflasyon düşebilir"* beklentisini bütünüyle tersine çevirdi. Enflasyonun düşeceği beklentisiyle yanlış hesap yapıp bunun acısını çekenler, bir daha enayi yerine düşmemek için enflasyona yatırım yapmanın daha doğru olduğunu düşünmeye başladılar.

1987 yılında yeniden hızlı bir tırmanışa geçen fiyat artışları enflasyonun yükseleceği beklentisini iyice yerleştirirken, Sayın

Özal'ın ve bazı diğer yetkililerin beyanları da *"enflasyonlu yaşam"*ın adeta doğal ve kaçınılmaz bir yaşam biçimi olarak benimsenmesi gerektiğini aşılamaya başladı. Enflasyonla mücadelenin zamana yayılacağı, yüksek enflasyonun hızlı kalkınmanın bedeli olduğu, dışa açılan ülkelerde hayat pahalılığına katlanmak gerektiği sık sık söylenir oldu. Enflasyon konusunda daha önce yapmış olduğu vaatlerin hiçbirini tutamayan ve tam bir başarısızlığa uğrayan Özal'ın ve çevresinin bu yöndeki beyanları, *"Özal, bu konuda havlu attı, enflasyonla mücadeleyi ikinci plana itti"* türünden değerlendirmelere yol açtı ve *"enflasyon lobisi"*nin umutlarını daha da arttırdı.

Bu ortamda pazarına güvenen firmaların zam üstüne zam yapması, mevduat ve kredi faizlerinin tırmanmaya devam etmesi, seçim sonrasında kapsamlı bir zam paketinin kaçınılmaz görünmesi, Türk Lirası'nın değer kaybının hızlanması gibi gelişmeler de enflasyonu ve enflasyon beklentisi körüklüyor. Türkiye'nin daha uzun süre yüksek enflasyonla birlikte yaşayacağı kanısı giderek yaygınlaşıyor. Örneğin *Milliyet* gazetesinden Özcan Ercan'a bir demeç veren *"Banker Kastelli"* Cevher Özden bakın nasıl konuşuyor:

> *"Yaptığım daireleri 100 ay vadeyle satıyorum, şu an portföyümde 120 milyar liralık senet var. Bu parayı aynı şartlarla 100 ay vadeyle araziye yatırıyorum. Tabii 100 milyonluk araziyi de enflasyonu hesap ederek, yani aylık yüzde 4-5 oranında faiz ödeyerek 400-500 milyona satın alıyorum. Neden mi böyle yapıyorum? Enflasyon on yıl içinde yüzde 50'nin altına düşecek değil ki. Arazide de yüzde 100 enflasyon gözleneceğine göre, en akılcı yatırım bu oluyor."*

Türkiye'de enflasyonun en az on yıl süreyle yüzde 50'nin altına

düşmeyeceği varsayımıyla hesap yapıp iş çeviren Kastelli'nin ne kadar haklı olduğunu ayrı bir konu. Ama Kastelli ya da bir diğer işadamı milyarları, enflasyonun on yıl süreyle yüzde 50'nin altına düşmeyeceği varsayımıyla yönlendirebiliyorsa o ülkede, o ekonomide çok ciddi sorunlar var demektir. Enflasyon geçici bir afet olmaktan çıkıp kurumsallaşmaya başlamış demektir. Enflasyonu önlemenin ya da yavaşlatmanın bedeli giderek ağırlaşıyor, böyle bir şeye kalkışmanın politik faturası kabarıyor demektir. Öte yandan enflasyonun yüzde 50'lerde de kalmayarak yüzde 100'lere tırmanması ve sosyal çalkantılara yol açması olasılığı da hızla artıyor demektir.

*"Enflasyon lobisi"*ni güldüren bu tabloya bakıp da kaygı duymamak için herhalde bu lobinin bir parçası olmak gerekmektedir.

29 Kasım erken genel seçimi öncesinde Sayın Özal, *"kalkınma hamlesinin mimarı"* olarak seçim meydanlarını dolaşırken ekonominin yönetimiyle ilgili üst düzey bürokratların enflasyonun geleceği konusundaki kaygıları artarak sürüyordu. O günlerde görüşmek olanağı bulduğum Merkez Bankası Başkanı Rüşdü Saracoğlu ile DPT Müsteşarı Ali Tigrel'in kaygılarını ve düşüncelerini 9 Kasım 1987'de yayınlanan yazımda dile getirmeye çalıştım.

Enflasyona Karşı DPT – Merkez Bankası Cephesi

Görebildiğimiz kadarıyla Türkiye ekonomisini yönetenlerin ve seçimlerden sonra yönetecek olanların öncelikle şu sorulara yanıt aramaları gerekiyor: Yüksek kamu yatırımlarıyla ve enflasyonun tırmanması pahasına elde edilen yüksek büyüme hızını daha ne kadar sürdürebiliriz? Hızlı nüfus artışının beslediği işsizlik soru-

nunu ve diğer sosyal gereksinmeleri düşünerek büyüme hızını zorlamaya devam ettiğimiz taktirde, kısa süre sonra kaçınılmaz olarak ciddi darboğazlarla karşılaşır ve ister istemez büyümeyi düşünmek zorunda kalır mıyız? Yüksek enflasyona ek olarak döviz darboğazı da belimizi bükmeye başlar mı?

Bu soruları sorup Türkiye ekonomisinin bugün geldiği noktayı da gerçekçi biçimde hesaba kattığınız zaman aslında seçeneklerimizin pek fazla olmadığını daha da iyi görüyorsunuz galiba.

Sayın Saracoğlu, Türkiye'nin olaya 15 yıllık bir perspektif içinde bakması gerektiğini belirliyor ve kısa vadede büyüme hızından fedakarlık yapılarak enflasyonun makul düzeylere indirilmesi halinde bunun orta ve uzun vadede daha yüksek bir ortalama büyüme hızını sağlama olanağı vereceğini söylüyor. Saracoğlu'na göre, bu süreçte en önemli halkalardan biri de yabancı sermaye. Türkiye'nin enflasyon sorununu çözümlemesi ve dışa açık politikalar izlemeye devam etmesi halinde, yabancı yatırım sermayesinin Türkiye'ye gelme şansının büyük ölçüde artacağını belirten Saracoğlu, dış kaynağı borçlanma yerine yatırım sermayesi şeklinde sağlamanın avantajlarını vurguluyor. Bunu sağlamak için enflasyonun tek haneli rakamlara doğru çekilmesinin bir ön koşul olduğunu hatırlatıyor.

O halde ilk yapılması gereken şey enflasyonun aşağı çekilmesi, birinci önceliğin enflasyonla mücadeleye verilmesi. Sayın Saracoğlu, Merkez Bankası'nın bu konuda tavizsiz bir tutum izleyeceğini ısrarla vurguluyor, yabancılara da bu konuda net bir mesaj, açık bir güvence veriyor. Merkez Bankası'nın para politikasını denetleme mekanizmalarını daha da geliştirerek enflasyonu boğmaya yönelik bir politika izleyeceğini belirtiyor.

DPT Müsteşar Yardımcısı Ali Tiğrel de yüksek enflasyonun Türkiye ekonomisinin bir numaralı sorunu olduğunu belirterek,

kamu yatırımlarının çok dikkatli biçimde gözden geçirilmesi gerektiğini söylüyor. İhracata yönelik yeni üretim kapasiteleri oluşturmanın önemini de vurgulayan Tiğrel yatırımları bu yöne kaydırmak için çaba gösterilmesini de zorunlu görüyor.

Sayın Saracoğlu ve Sayın Tiğrel, Türkiye'nin enflasyon sorununu hafife alarak "gününü gün etme" esprisiyle yoluna devam etmeye çalışması halinde kısa süre sonra ciddi sorunlarla ve darboğazlarla karşılaşabileceği görüşünü de paylaşıyorlar. Yabancı bankacıların kafalarında düğümlenen soruların da bu noktalara ağırlık kazandığı anlaşılıyor.

Dünya ekonomisinin ve finans piyasalarının içinde bulunduğu çalkantı ve belirsizlik ortamında Türkiye gibi ekonomisinin büyük ölçüde dış kaynak akışına bağlanmış bir ülkenin seçeneklerinin daha da sınırlı hale gelmesi, manevra alanının daha da daralması sözkonusu. Önümüzdeki seçimlerde iktidar mücadelesi yapacak olanaların tüm bu noktaları göz ardı etmemeleri gerekiyor.

Sayın Saracoğlu ve Sayın Tigrel'in dile getirdiği ve Hazine Müsteşarı Sayın Yavuz Canevi'nin de paylaştığı kaygıların, Sayın Özal ve yakın çevresi tarafından da paylaşıldığını söylemek o kadar kolay değildi. 29 Kasım seçimlerinden hemen önce yayınlanan 23 Kasım 1987 tarihli yazımda bu farkyo bakış açıları belirtiliyordu.

Özal Kazanırsa Ne Olur?

Sayın Özal, Türkiye'nin ve Türkiye ekonomisinin bazı gerçeklerini dört yıllık iktidar döneminde çok daha iyi kavramak olanağını buldu. Seçimle iktidara gelmiş hiçbir politikacının halka ve yandaşlarına yalnızca *"ter ve gözyaşı"* vaat ederek, IMF patentli kemer sıkma reçeteleri önererek iktidarda kalamayacağını gördü,

bu nedenle kamu yatırımlarına yüklenmek zorunda kaldı. Enflasyonun sanıldığından çok daha köklü ve çözümü zor bir sorun olduğunu gördü, kamu yatırımlarıyla ekonominin canlı tutulduğu, büyüme hızının pompalandığı bir ortamda enflasyonla mücadelenin daha da zorlaştığını fark etti. İç tasarrufları yeterli düzeye getirmeden hızlı büyümeyi sürdürmeye çalışmanın, iç ve dış borçlanmayı çıkmaza sokacağını, enflasyonun kontrolünü olanaksızlaştıracağını kavradı. Enflasyon konusunda iddialı konuşmanın kendisini ne denli zor durumlara düşürdüğünü yaşayarak gördü.

Özal'ın son iki ay içinde yaptığı açıklamalar, verdiği demeçler, seçimlerden sonra yeniden iktidar olması halinde uygulayacağı ekonomi politikalarını, ilk dört yılda alınan bu derslerin ışığında belirlemeye çalışacağını gösteriyor. Özal, sık sık zorunlu tasarruf seferberliğinden, vergi gelirlerini arttırmaktan, başlamış olanlar dışındaki kamu yatırımlarını frenlemekten söz ediyor, enflasyon konusunda iddialı konuşmamaya ve rakam vermemeye dikkat ediyor. Ancak bir yandan bunları söylerken diğer yandan halka daha fazla hizmet götüreceklerini, Türkiye'yi daha hızlı kalkındırarak *"çağ atlatacağını"* söylemekten de geri durmuyor.

Özal'ın çözmek istediği ikilem, yanıt aradığı temel soru sanırım şu: Bir yandan büyüme hızını yüksek tutarak halka hizmet götürmeye devam etmek, diğer yandan enflasyonu geriletmek ve ekonominin bozulmaya yüz tutan dengelerini yeniden kurmak mümkün mü?

Türkiye'nin *"kefeni yırttığını"* son yıllardaki hızlı büyümeye karşın döviz darboğazına girmediğini vurgulayan Özal'ın bu görüşünü paylaşan kurmaylarından Adnan Kahveci, seçimlerden sonra gündeme gelebilecek iki eğilimden birini temsil ediyor. Kahveci'ye göre *"çağ atlamak ve Avrupalı olmak isteyen"* Türkiye'nin hızlı büyümeye devam etmekten vazgeçmesi mümkün değil. Hizmet bekleyen halkın talepleri ve işsizlik tehlikesinin boyutları da hızlı büyümeyi zorluyor. O halde yapılması gereken şey,

iç tasarrufları arttırarak hızlı büyümeyi sürdürmenin yolunu bulmak. Seçimlerden sonra gündeme geleceği belirtilen *"zorunlu tasarruf hesabı"* projesinin mimarlarından olan Kahveci, vergi gelirlerinin da arttırılabileceğini, artan iç kaynakların üretime ve yatırıma yönlendirilmesi sayesinde, iç pazara ve ihracata dönük mal arzının da artacağını ve bunun enflasyonu önleyici etki yapacağını düşünüyor.*"Biz büyüme hızını düşürmeden, üretimi arttırarak enflasyonu aşağı çekebiliriz"* diyor.

Özal'ın politikaya soyunmadan önceki tavrını eleştirenlerden gelen önerilerle bazı paralellikler de gösteren Kahveci'nin bu anlayışına karşı Merkez Bankası'nın, Hazine'nin ve DPT'nin farklı bir yaklaşımda oldukları görülüyor. Bu yaklaşıma göre enflasyondaki tehlikeli gidişi kısa sürede kontrol altına alabilmek için hızlı büyümeden ve kamu yatırımlarından bir miktar fedakârlık etmek gerekiyor. Bu yola girilmediği taktirde, enflasyonist süreç, ekonominin tüm dengeleri iyice bozacak ve bir darboğaza girilecek. Döviz idaresinin de çıkmaza gireceği böyle bir darboğaza gelindiğinde, büyüme hızı istense de istenmese de düşecek. Onun için doğru olan, böyle bir tıkanma noktasına gelmeden büyüme hızını bilinçli olarak düşürmek ve enflasyonu bünyeden atmak, ondan sonra daha sağlıklı ve sürdürülebilir bir büyümeye geçmek. Bu seçeneği savunanlar, bu yöntemle Türkiye'nin 15 yıllık bir perspektif içinde daha yüksek bir ortalama büyüme hızı tutturabileceğini ve daha sağlıklı, istikrarlı bir ekonomiye kavuşacağını iddia ediyorlar.

ANAP 29 Kasım seçimlerinde oyların ancak yüzde 36'sını alabildiği halde seçim sisteminin garabeti sayesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki sandalyelerin yüzde 64'ünü ele geçiriyor, bu açıdan Sayın Özal için rahat bir yeni iktidar dönemi başlamış görünüyordu. Artık referandum

bu nedenle kamu yatırımlarına yüklenmek zorunda kaldı. Enflasyonun sanıldığından çok daha köklü ve çözümü zor bir sorun olduğunu gördü, kamu yatırımlarıyla ekonominin canlı tutulduğu, büyüme hızının pompalandığı bir ortamda enflasyonla mücadelenin daha da zorlaştığını fark etti. İç tasarrufları yeterli düzeye getirmeden hızlı büyümeyi sürdürmeye çalışmanın, iç ve dış borçlanmayı çıkmaza sokacağını, enflasyonun kontrolünü olanaksızlaştıracağını kavradı. Enflasyon konusunda iddialı konuşmanın kendisini ne denli zor durumlara düşürdüğünü yaşayarak gördü.

Özal'ın son iki ay içinde yaptığı açıklamalar, verdiği demeçler, seçimlerden sonra yeniden iktidar olması halinde uygulayacağı ekonomi politikalarını, ilk dört yılda alınan bu derslerin ışığında belirlemeye çalışacağını gösteriyor. Özal, sık sık zorunlu tasarruf seferberliğinden, vergi gelirlerini arttırmaktan, başlamış olanlar dışındaki kamu yatırımlarını frenlemekten söz ediyor, enflasyon konusunda iddialı konuşmamaya ve rakam vermemeye dikkat ediyor. Ancak bir yandan bunları söylerken diğer yandan halka daha fazla hizmet götüreceklerini, Türkiye'yi daha hızlı kalkındırarak *"çağ atlatacağını"* söylemekten de geri durmuyor.

Özal'ın çözmek istediği ikilem, yanıt aradığı temel soru sanırım şu: Bir yandan büyüme hızını yüksek tutarak halka hizmet götürmeye devam etmek, diğer yandan enflasyonu geriletmek ve ekonominin bozulmaya yüz tutan dengelerini yeniden kurmak mümkün mü?

Türkiye'nin *"kefeni yırttığını"* son yıllardaki hızlı büyümeye karşın döviz darboğazına girmediğini vurgulayan Özal'ın bu görüşünü paylaşan kurmaylarından Adnan Kahveci, seçimlerden sonra gündeme gelebilecek iki eğilimden birini temsil ediyor. Kahveci'ye göre *"çağ atlamak ve Avrupalı olmak isteyen"* Türkiye'nin hızlı büyümeye devam etmekten vazgeçmesi mümkün değil. Hizmet bekleyen halkın talepleri ve işsizlik tehlikesinin boyutları da hızlı büyümeyi zorluyor. O halde yapılması gereken şey,

iç tasarrufları arttırarak hızlı büyümeyi sürdürmenin yolunu bulmak. Seçimlerden sonra gündeme geleceği belirtilen *"zorunlu tasarruf hesabı"* projesinin mimarlarından olan Kahveci, vergi gelirlerinin da arttırılabileceğini, artan iç kaynakların üretime ve yatırıma yönlendirilmesi sayesinde, iç pazara ve ihracata dönük mal arzının da artacağını ve bunun enflasyonu önleyici etki yapacağını düşünüyor.*"Biz büyüme hızını düşürmeden, üretimi arttırarak enflasyonu aşağı çekebiliriz"* diyor.

Özal'ın politikaya soyunmadan önceki tavrını eleştirenlerden gelen önerilerle bazı paralellikler de gösteren Kahveci'nin bu anlayışına karşı Merkez Bankası'nın, Hazine'nin ve DPT'nin farklı bir yaklaşımda oldukları görülüyor. Bu yaklaşıma göre enflasyondaki tehlikeli gidişi kısa sürede kontrol altına alabilmek için hızlı büyümeden ve kamu yatırımlarından bir miktar fedakârlık etmek gerekiyor. Bu yola girilmediği taktirde, enflasyonist süreç, ekonominin tüm dengeleri iyice bozacak ve bir darboğaza girilecek. Döviz idaresinin de çıkmaza gireceği böyle bir darboğaza gelindiğinde, büyüme hızı istense de istenmese de düşecek. Onun için doğru olan, böyle bir tıkanma noktasına gelmeden büyüme hızını bilinçli olarak düşürmek ve enflasyonu bünyeden atmak, ondan sonra daha sağlıklı ve sürdürülebilir bir büyümeye geçmek. Bu seçeneği savunanlar, bu yöntemle Türkiye'nin 15 yıllık bir perspektif içinde daha yüksek bir ortalama büyüme hızı tutturabileceğini ve daha sağlıklı, istikrarlı bir ekonomiye kavuşacağını iddia ediyorlar.

ANAP 29 Kasım seçimlerinde oyların ancak yüzde 36'sını alabildiği halde seçim sisteminin garabeti sayesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki sandalyelerin yüzde 64'ünü ele geçiriyor, bu açıdan Sayın Özal için rahat bir yeni iktidar dönemi başlamış görünüyordu. Artık referandum

ve seçim kaygısıyla ertelenen KİT zamları devreye sokulabilir, uluslararası kuruluşların da tavsiye ettiği kemer sıkma önlemlerine başvurulabilirdi.

Ne var ki 1987'nin Aralık ayında yağmaya başlayan yüksek oranlı zamlar enflasyon oranını büsbütün tırmandırıyor ve halkın zamlara gösterdiği tepki, Sayın Özal'ın rahat bir yeni iktidar dönemi yaşamasının hiç de kolay olmayacağını gösteriyordu. Öte yandan dış borç servisi yükünün giderek ağırlaşması Sayın Özal'ın manevra alanını daha da daraltıyordu. 11 Aralık 1987 tarihli 'Ekonomi Notları'nda o günlerde sağlık nedenleriyle ABD'de bulunan Özal'ın karşı karşıya bulunduğu ikilem dile getiriliyordu.

Özal'ın 'İç İtibar' – 'Dış İtibar' İkilemi

"Halkımız, enflasyonu, fiyat artışlarını fazla önemsemiyor", diye düşünen ve herhalde bu inançla son zam kasırgasını estiren ANAP kurmayları lütfedip şöyle bir halkın içinde dolaşsalar, seçimlerin hemen sonrasında halkın neler söylediğine kulak verselerdi ne düşünürlerdi acaba? Vatandaştaki tepkinin vardığı boyutlar, sonunda ABD'de can derdinde olan Sayın Özal'ın bile kulağına gitti herhalde ki kendisi oradan direktif vermiş, *"zamların insaf ölçüsüne indirilmesini"* istemiş. Nerede kaldı hesap kitap adamlığı, *"Biz milletin nabzını tutuyoruz"* lafları? Nerede kaldı zamların ölçülüp biçilip, gerçek maliyet artışlarını yansıtacak biçimde yapıldığı iddiaları? Her şey buram buram keyfilik kokuyor.

Yüzde 36 oyla Meclisteki sandalyelerin yüzde 64'ünü kapan Özal iktidarının Türkiye'deki görüntüsünün, *"iç itibarı"*nın önümüzdeki dönemde çok zorlu sınavlardan geçeceği daha şimdiden belli gibi. Özal yönetimi kendisi için yaşamsal gördüğü

*"dış itibar"*ı korumak, dış borç ödemelerini aksatmamak için içerde insaf boyutlarını da aşan kemer sıkma önlemlerine başvurdukça karşılaşabileceği tepkilerin boyutları da öngörülenin çok üstüne çıkabilecek gibi görünüyor. *"iç itibar"*la *"dış itibar"* arasındaki bu çelişki, önümüzdeki dönemde Sayın Özal'ın en önemli sorunlarından biri olmaya aday.

1980'li yıllara damgasını vuran bu çelişkinin hâlâ çözümlenememiş olması, tersine iki üç yıl ikinci plana itilmiş gibi göründükten sonra şimdi yeniden ön plana çıkmış bulunması, Türkiye'nin döviz–iktidar ikilemini çözdüğü yolundaki iddiaları da havada bırakıyor.

Aslında Türkiye bu yolda adımlar atmış olmakla birlikte, hızlı kalkınma için yeterli iç kaynak ve döviz üretme sorunlarını çözemediği için hızlı dış borçlanmaya devam etmek zorunda kalmış ve giderek büyüyen bir borç kamburunun altına girmiştir. Dış borç ana para ve faiz ödemelerinin Türkiye'nin bütçesi ve ödemeler dengesi üzerinde baskısı her geçen gün ağırlaşmaktadır. 1988'de yapılması gereken dış borç servisi 6 milyar doları aşmakta, yani Türkiye'nin milli gelirinin yüzde 8–9'una erişmektedir.

Uluslararası kıstaslara göre çok ağır olan bu dış borç servisi yükü, Türkiye'deki vergi adaletsizliğiyle birleştiğinde daha da vahim bir tablo ortaya çıkıyor. Prof. Merih Celasun'un geçen gün Ankara'da yaptığı bir konuşmada belirttiği gibi, Türkiye'de devlet, vergi yoluyla elde edemediği geliri KİT ürünlerine zam yaparak sağlamaya çalışıyor, dış borç ödemeleri için gerekli kaynağı bu yolla denkleştiriyor. Sermaye gelirlerine büyük muafiyetlerin getirildiği bir ortamda, vergi yükünün büyük bölümünü sırtlanmak zorunda kalan *"bordro mahkumları"* ve diğer dar gelirliler buna ek olarak zam çığının altında bir kez daha eziliyor. Onların katmerli biçimde ezilmesi sayesinde de Türkiye düzenli dış borç

ödeyen, *"dış itibarı sağlam"* ülke konumunu koruyor.

Özal seçim zaferiyle *"iç itibar"* sorunu hiç değilse bir süre için çözmüş olduğuna kesinkes inanabilseydi *"dış itibarı"*ı korumak için manevra alanı kuşkusuz daha fazla olacaktı. Türkiye'de geniş vatandaş kitlesi son yıllardaki hızlı büyümeden pay alıp biraz belini doğrultmuş olsaydı belki de yeni bir kemer sıkma dönemine dayanma gücü daha fazla olacaktı. Böyle bir ortamda uluslararası mali çevrelerin istekleri doğrultusunda önlemler almak, ekonomiyi disipline sokmak daha kolay olabilecekti.

Oysa bugünkü tablo pek böyle değil. Özal'ın ancak yüzde 36 oyla iktidar olması ve yedi yıldan beri ezilen gruplara yeni yükler yükleme yolunu seçmesi, *"İç İtibar"* sorununu gündemde tutacak gibi görünüyor. Özal'ın bu koşullar altında *"iç itibar"*ı tamamen kaybetmeden *"dış itibar"*ı koruması için içerde ve dışarda tüm hünerlerini ortaya koyması gerekiyor.

1986 ve 1987 yıllarını seçim ekonomisiyle ve hızlı büyüme keyfiyle geçiren ANAP için 'denizin bitmekte olduğu' 1988'in hemen başlarında daha net biçimde görülebiliyordu. Ekonomide, kamu açıklarının hızla büyümesi pahasına sağlanan canlılık yılın ilk çeyreğinde sürüyor ancak bir yandan enflasyon başını alıp giderken diğer yandan başgösteren döviz darboğazı, döviz spekülasyonunu da beraberinde getiriyordu. Türk lirasından ve mevduattan kaçış hızlanıyor, acil olarak bir şeyler yapmak gerekiyordu.

Aslında hızlı büyüme heveslerinin sonunu belirleyen '4 Şubat kararları, işte bu ortamda alındı. Mevduat faizleri yükseltildi, kur ayarlamaları hızlandırılarak Merkez Bankası kurları "Tahtakale" diye bilinen paralel piyasadaki kurlara yaklaştırıldı, ihracat dövizlerinin ülkeye getirilişini hızlandırmak için önlemlere başvuruldu.

'4 Şubat kararları'nın Başbakan Özal tarafından açıklandığı gün yazdığım, 5 Şubat 1988 tarihli *Cumhuriyet*'te yayımlanan yazıda durum şöyle değerlendiriliyordu:

Tablo Değişir mi?

... Sayın Başbakan'ın dünkü açıklamaları, gene dün açıklanan dış ticaret ve enflasyon rakamlarıyla birlikte değerlendirdiğinde, Türkiye ekonomisinin bugünkü tablosu ana çizgileriyle ortaya çıkıyor. Son aylardaki olumsuz gelişmeleri de yansıtan bu tablonun başlıca özellikleri şunlar:

* Son 12 aylık fiyat artışları yüzde 60'lara dayanıyor, bazı geçinme endekslerine göre bu rakam yüzde 70'lerde bulunuyor. Fiyatların son dört aydaki artış temposu ise yüzde 100'lerin de üzerinde seyrediyor.

* 10 milyar dolarlık ihracat rakamlarıyla övünülürken pek sözü edilmeyen ithalatın da büyük bir sıçrama yaparak 14 milyar doları aşması, 1986'da 3 milyar 648 milyon dolar olan dış ticaret açığını 1987'de 3 milyar 973 milyon dolara yükseltmiş, yani kabaca 4 milyar dolara yaklaştırmış bulunuyor. Bu gelişmenin cari işlemler dengesini olumsuz etkilemesi de kaçınılmaz görünüyor.

* Yılın ilk çeyreğinde 850 milyon dolar olan dış ticaret açığının, yılın son çeyreğinde yüzde 70'e yakın bir artışla 1 milyar 440 milyon dolaşı aşması, yılın son çeyreğinde ithalatın da ihracat gibi yüzde 67 artış göstermesi, dış ticaretteki tehlike sinyallerinin yıl sonunda yoğunlaştığını gösteriyor.

* 29 Kasım seçimleri sonrasında yapılan büyük zamların ardından izlenecek ekonomi politikasının ve temel hedeflerin belirlenmesinde gösterilen gecikme ve tereddütler, ekonomideki başıboşluğun sürmesine ve paradan kaçışın hızlanmasına yol açmış görünüyor. Enflasyon beklentisinin körüklendiği bu ortamda

Türk lirası mevduat faizlerinin tüm çekiciliğini kaybettiği anlaşılıyor.

* Enflasyonist beklentilerin yoğunlaştığı, dış ticaret açığının büyüme eğilimine girdiği bir ortamda *"serbest kur"*a, hatta *"konvertibilite"*ye geçiş laflarının yetkili kişilerce ortaya atılması, TL.'den kaçışı ve dövize talebi daha da hızlandırırken Türkiye'ye döviz girişini ise TL.'nin hızla değer yitireceği beklentisiyle yavaşlatmış görünüyor. Yaşanan döviz sıkışıklığının ve yükselen döviz fiyatlarının ardında bu gelişmeler yatıyor.

Sayın Başbakan'ın dün açıkladığı önlemler işte bu olumsuz tabloğu değiştirmeyi amaçlıyor. Bu önlemlerle paradan kaçışın durdurulması, döviz girişlerinin hızlandırılması, ithalatın yavaşlatılması, Merkez Bankası kurlarıyla Tahtakale fiyatlarının birbirine yaklaştırılması, kredi hacminin daraltılması ve sonuçta enflasyonist beklentilerin kırılması isteniyor.

Alınan önlemlerin kısa vadede döviz girişini arttırması, Merkez Bankası kurlarıyla serbest piyasa kurları arasındaki farkı daraltması, her iki kurun orta bir noktada buluşmasını sağlaması beklenebilir. Faizlerdeki artışın TL.'den kaçışı önleyeceğini söylemek kolay değil. Fiyat artışları bu hızda sürerken yüzde 60 dolayındaki net yıllık faiz bile fazla çekici olmayabilir. Salt dün açıklanan önlemlerle enflasyonu önlemek ise mümkün görünmüyor. Enflasyon cephesinde sonuç alabilmek için her şeyden önce çok ciddi vergi önlemlerini, daraltıcı maliye politikalarını devreye sokmak, piyasalarda ve toplumda genel bir *"enflasyonla mücadele havası"* yaratmak gerekiyor.

Dün açıklanan önlemler, ihracat dövizini ya da ihracat dövizi adı altında topladığı dövizleri bir ay içinde getirecek olanlara yüzde 20'lik ek bir prim sağlayacak; ihracat dövizini geçiktirenleri affedecek, ithal giderlerle üretim yapıp iç pazarda satanlar ve yüksek oranda kredi kullananlar başta olmak üzere sanayiciyi cezalandıracak gibi görünüyor.

Türkiye ekonomisi '4 Şubat kararları'na nasıl getirilmişti? Enflasyon neden tırmanışa geçmişti? Ekonominin asıl hastalığı hangisiydi? Tedavi sancılı mı olacaktı?

'4 Şubat kararları'nın hemen sonrasında yayınlanan 9 Şubat 1988 tarihli 'Ekonomi Notları'nda bu sorulara yanıt aranıyordu.

Asıl Hastalık Nerede?

Yüksek enflasyon yüksek ateşe benzetilebilir. Kronikleşen yüksek ateş çoğu kez bünyedeki ciddi bir rahatsızlığın, bir hastalığın belirtisidir, ama hastalığın kendisi değildir. Süreklilik kazanan yüksek enflasyon da ekonominin bünyesindeki rahatsızlıkların, bozuklukların, kısacası ciddi bir hastalığın belirtisidir, sonucudur. Sözkonusu hastalığa doğru teşhis koyup gerekli tedaviye yönelmeden, yüksek dözda ateşdüşürücü ilaç, vererek hastanın ateşini geçici bir süre için düşürebilirsiniz. Ama verdiğiniz ilacın etkisi geçer geçmez hastalık belki daha da azmış bir halde yeniden karşınıza çıkar, ateş gene yükselir. Aynı ilacı tekrar tekrar verirseniz bu kez ilacın etkisi de azalır, bünye ilaca cevap vermez hale gelebilir. O halde yapılması gereken şey, önce hastalığa doğru teşhis koymak ve buna göre tedavi uygulayarak enflasyonu yaratan bozukluğu ortadan kaldırmaktır.

Türkiye'de kronikleşen enflasyonun temel nedenleri arasında öne çıkanlar sanırım şunlardır:

* İşsizlik artışını önlemek için gerekli hızlı büyümeyi gerçekleştirecek iç kaynak mobilizasyonu yetersiz kalmakta, ekonomi yüzde 7'nin üzerindeki bir hızlı büyümeyi finanse edecek kaynakları kendi bünyesinde yaratamamakta ya da seferber edememektedir.

* Yaratılan kaynaklar en verimli ve en rasyonel biçimde kul-

lanılmamakta, üretim kapasitelerini genişletecek yatırımlar gerekli hızla devreye girememektedir.

* Enflasyonla gelir dağılımı adaletsizliği arasında meydana gelen kısır döngü üretken yatırım ufku olmayan ellerde sermaye birikimini hızlandırırken kontrol edilemeyen bir talep baskısı da yaratmaktadır.

Son yılların deneyimi, Türkiye'nin bu temel sorunları çözmeden yüzde 7 dolayında büyüme hızları yakalayabildiğini, hatta elverişli iklim koşullarının tarımsal üretimi sıçrattığı yıllarda bunun biraz üzerine bile çıkılabildiğini gösteriyor. Ne var ki bu hızlı büyüme ancak, (1) Aşırı ölçüde dış kaynak kullanılarak ve dış borçlar arttırılarak; (2) Toplam tasarrufların üzerinde yatırım yapılarak ve bu yatırımların çoğu kamu kesimince gerçekleştirilerek; (3) bu süreç içinde üretimi doğrudan arttıracak ve ihracatı besleyecek yatırımlar yerine altyapı yatırımlarına ağırlık verilerek ve (4) üretken yatırıma yönelme eğilimi zayıf sermaye kesimlerine büyük ölçüde kaynak transferi yapılarak sağlandı.

İşte bu süreç enflasyon ateşini yükseltiyor, kısıtlı kaynakların giderek artan bir bölümünün iç ve dış borç ödemelerine ayrılmasını gerektiriyor, döviz dengesini zorluyor ve sonunda hızlı büyümenin zorunlu olarak frenlenmesini gündeme getiriyor. Halen alınan ve alınacak olan ekonomik önlemler Türkiye'nin bir kez daha bu noktaya geldiğini ya da yaklaştığını gösteriyor.

Bu kısır döngüyü kırabilmek, Türkiye ekonomisini sağlıklı ve sürdürülebilir hızlı büyüme rotasına oturtabilmek için hastalığın temel nedenlerine inmek ve (1) Yurtiçi tasarrufları arttırmak, iç kaynak seferberliğini gerçekleştirmek; (2) Kaynakların öncelikle üretimi arttıracak verimli yatırımlara yönelmesini sağlamak; (3) Verimli yatırıma değil, sonuçta tüketime ya da spekülasyona yönelecek kesimlere gelir transferini durdurmak, tersine bu kesimlerden gelir transferi yapacak mekanizmaları kurmak gerekiyor.

Özal yönetiminin şimdilik destekler göründüğü Rüşdü Saracoğlu ve Ali Tiğrel'le Yavuz Canevi gibi ekonominin kilit noktalarında bulunan bürokratların, yukarda değindiğimiz noktaların özelllikle ilk ikisi üzerinde önemle durdukları, iç kaynak mobilizasyonunu ve üretken özel yatırımları arttırmak için çareler düşündükleri, altyapı niteliğindeki kamu yatırımlarını ise frenlemeye kararlı oldukları anlaşılıyor. Bir yandan zorunlu olarak *"kemer sıkma"*ya gidilirken diğer yandan kaynakların daha verimli, üretimi ve dolayısıyla ihracatı besleyecek biçimde kullanılması öngörülüyor.

Özal yönetiminin çeşitli politik baskılara aldırmadan bu ekibi ve bu anlayışı desteklemeye devam edeceğini, ekonominin bundan böyle bu anlayışla yönlendirileceğini varsayarsak hemen şu soruları sormamız gerekiyor: Acaba kamu yatırımlarının ve iç pazardaki genişlemenin çeşitli önlemlerle frenlendiği, kredinin daha da kıtlaştığı ve pahalılaştığı bir ortamda özel sektörden büyük çapta üretken yeni yatırımlar beklenebilir mi? Türk özel sektörünün yatırım perspektifi böyle bir ortamda ihracat potansiyeli de olan yatırımlara yönelmesini sağlayabilir mi? Yüksek kârların sağlandığı, hatırı sayılır kaynak birikiminin olduğu son yıllarda bile geniş çapta imalat sanayii yatırımına girişmeyen Türk girişimcisi şimdi iç pazarın daraldığı, finansman yüklerinin yeniden ağırlaştığı bir ortamda bu tür yatırımlara girişir mi? Türk sanayicisinin yatırıma cesaret edemediği bir ortamda yabancı yatırım sermayesi girişinde büyük bir artış beklenebilir mi? Yerli ve yabancı özel yatırımcılar kendilerinden beklenen yatırımları gerçekleştirmezlerse iç pazarda enflasyonu önleyecek, ihracatta yeni atılımları mümkün kılacak üretim artışları nasıl sağlanacak? Büyüme hızının zorunlu olarak düştüğü bir ortamda iç tasarruflar nasıl arttırılacak? Hangi kesimler daha fazla kemer sıkmaya, daha fazla

vergi vermeye zorlanabilecek?

Bu kritik sorulara tatminkar cevaplar bulunmadan Türkiye ekonomisinin temel sorunlarının çözümlenebileceğine inanmak kolay görünmüyor.

'4 Şubat kararları'nı ekomonideki aşırı ısınmayı ve döviz cephesindeki sıkışmayı gidermek için alınmış geçici kararlar olarak görenler çoğunluktaydı. Alınan önlemlerle ateş biraz düşürüldükten sonra ekonominin yeniden 1986 ve 1987'deki hızlı büyüme temposunu yakalayacağı umuluyordu.

Oysa gelinen nokta çok farklıydı ve 180 derecelik bir dönüş sözkonusuydu. Politik amaçlarla ekonomiyi canlandırmak için yapılan zorlamalar ve kısa vadeli hesapsız borçlanmalar Türkiye'yi 'dış borç çıkmazı' diye nitelenebilecek olan vahim olayın içine sürüklemişti. Ağır dış borç servisini yerine getirmek için dışa net tassaruf (ya da kaynak) transfer etme noktasına getirilen Türkiye zorunlu olarak daralma politikalarına yöneliyordu. Türkiye'nin dış borç servisini aksatmadan sürdürmek için göstereceği çaba ekonomisini durgunluk içinde yüksek enflasyon çıkmazına sürükleyebilirdi.

Daha sonra adım adım gerçekleşecek olan bu olasılığı 1988 başlarında görmek için 'kara gözlük' takma ya da kahin olmak gerekmiyordu. 1982'den itibaren benzer bir duruma düşen kimi Latin Amerika ülkelerinin yaşadıkları acı deney ortadaydı.

7, 8 ve 9 Mart 1988 tarihlerinde yayınlanan üç yazımda, bana çok önemli görünen bu noktalar üzerinde duruyor; Latin Amerika ülkelerinin yaşadıkları deneyim sonuçlarını da hesaba katarak, yaklaşmakta olan bunalımı haber vermeye çalışıyordum.

Dış Borç Çıkmazı (1): Kemer Sıkma Neden Şart Oldu?

1986 ve 1987 yıllarında bir kez daha, *"kalkınan büyük Türkiye"* şarkılarıyla avutulan, *"Biraz pahalılık var, ama kasalarımız döviz dolu"* masalını dinleyen insanlarımız için 1988 yılı bambaşka bir *"havayla"* başladı. Ekonomide ipler tamamen elden kaçıp döviz darboğazı da baş gösterince daha bir iki ay öncesine kadar *"büyüme ve kalkınma"*dan, *"şantiye haline gelen Türkiye"*den söz edenler bambaşka bir *"havayı"* söyleme noktasına geldiler. Ünlü 24 Ocak kararlarından sekiz yıl sonra *"Ekonomiye fren gerek"*, *"birkaç yıl kemer sıkmak zorundayız"*, *"Villalarınızı satın, işinizi küçültün"* gibi sözler bir kez daha moda oldu. *"Ekonominin gereği"* diye sunulan zamlar gene yağmaya başladı.

Acaba ne olmuştu bu noktaya gelinmişti? 1986 yılının çok elverişli koşullarında ekonomiyi disipline alıp enflasyona ciddi bir darbe indirme seçeneğini elinin tersiyle iten ve seçim ekonomisine yönelen Sayın Özal, şimde neden 180 derecelik bir dönüş yapmak zorunda kalmıştı? Bu, kimilerince ileri sürüldüğü gibi, *"kısa ve geçici bir derlenip toparlanma"* dönemi mi olacaktı? Yoksa birkaç yıllık *"hızlı yaşam"*ın bedelini belki de yıllarca sürecek bir durgunluk ve kemer sıkma dönemiyle mi ödeyecektik?

Özal'ın 1986 ve 1987 yıllarında kamu harcamalarını pompalayarak ve ekonominin aşırı ısınmasına göz yumarak, tam anlamıyla bir seçim ekonomisi izlemesi, sonunda ekonominin tüm dengelerinin bozulmasında ve *"ani fren"*in kaçınılmaz hale gelmesinde kuşkusuz önemli rol oynamıştı. Seçim ekonomisinin ağırlaştırdığı temel sorun ise dış borç yükü sorunuydu. 1980'lere girerken yaşadığı bunalımı dış borçlarını erteleterek atlatan Türkiye, özellikle 1983'ten sonra ayağını yorganına göre uzatmadığı için *'dış borç çıkmazı'*na sürüklenmişti.

Türkiye'nin dış borç ödemelerini bugüne dek hiç aksatmamış olduğunu belirterek ülkenin bir *'dış borç çıkmazı'*nda olduğu görüşüne itiraz edenler çıkabilirdi. Gerçekten de Türkiye, 1988 başında henüz bir *'borç ödeme krizi'*ne girmiş değildi ve bu nedenle uluslararası piyasalardan çeşitli yöntemlerle borçlanmaya devam edebiliyordu. O halde *'dış borç çıkmazı'* da neyin nesi oluyordu?

Ekonomisini ayakta tutacak yeni dış kredileri bulması, Türkiye'nin vadesi gelen dış borç ana para ve faiz ödemelerini (yani dış borç servisini) aksatmadan yapmasına bağlıydı. İşin püf noktası da işte buradaydı. Türkiye'nin dış borç servisi rakamları o kadar büyümüştü ki Türkiye borç servisini karşılayacak miktarda yeni kredi bulmakta zorlanır hale gelmişti. Türkiye'nin 1988 yılında yapması gereken dış borç servisi son verilere göre 7 milyar doları aşıyordu. Buna karşılık Türkiye'nin tüm dış itabarını kullanarak sağlayabileceği yeni kredi desteğinin olsa olsa 5 milyar dolarda kalacağı tahmin edeliyordu. O halde borçlarını erteletmeyi de düşünmemesi halinde Türkiye, 1988 yılında 2 milyar doların üzerinde bir kaynağı dişinden tırnağından arttırıp dışarıya transfer etmek zorundaydı. 1988 yılı için öngörülen cari işlemler açığı 885 milyon dolarken dış borç faiz ödemelerinin 3 milyar dolara yaklaşması da 2 milyar doların üzerinde bir net transferin sözkonusu olduğunu doğruluyordu. Yıllar yılı dışarıdan net kaynak transfer ederek ayakta durmuş olan Türkiye ekonomisnin şimdi tam tersine dışa kaynak transfer etme noktasına gelmesi, belki bugüne dek yaşananlardan da daha sancılı bir kemer sıkma dönemini gündeme getiriyordu. *'Dış borç çıkmazı'* diye nitelediğimiz olay da işte buydu.

Bizim burada *'dış borç çıkmazı'* diye adlandırdığımız olayla *'borç ödeme krizi'* denen olay arasındaki fark ve ilişki, Türkiye'nin halen içinde bulunduğu durumun kavranması açısından

önemli görünüyor. Başta Latin Amerika ülkeleri olmak üzere birçok ağır borçlu ülke, borç servisini aksatarak *'borç ödeme krizi'*ne girdiği için yeni dış kredi almakta zorlandı; çoğu kez IMF güdümünde ve adeta zor altında gerçekleştirdiği dış borç ödemeleri, damla damla akıtılan yeni kredi miktarının altında kaldığı için de *'dış borç çıkmazı'*nı yaşamaya başladı, yani dışa net kaynak transferine zorlanarak bunun sancılarını tattı. *'Borç ödeme krizi'*ne girmeden *'dış borç çıkmazı'*na sürüklenen Türkiye'de şimdi yapılmak istenen şey ise bu sancılı faturayı, IMF'nin ve diğer dış odakların zorlamasına gerek kalmadan ödemeye başlamak. Böylece *'borç ödeme kirizi'*ne girmeden olayı atlatmaya çalışmak, bir yandan dış kredi akışının sürmesini sağlarken döğer yandan ciddi biçimde kemer sıkarak dışa kaynak transferini gerçekleştirmek.

Yaşamakta olduğumuz ve asıl bundan sonra yaşayacağımız sıkıntıları bu *'dış borç çıkmazı'* çerçevesinde açıklamak mümkün görünüyor. *'Dış borç çıkmazı'*nın kaçınılmaz sonucu olarak devlet bütçesinin çok önemli bir bölümünü borç ödemelerine ayırmak gerekiyor, bütçe açıkları büyüyor, enflasyon önlenemiyor, yıllardır kemer sıkan işçiye, memura, dar gelirli vatandaşa *"kemer sıkmaya devam"* komutu verilirken bu kez özel sektörün ve iş aleminin de kemer sıkması isteniyor. Şimdi gündeme getirilen *'zorunlu tasarruf hesabı'*gibi uygulamalar ve sermaye kesimine vergisini eksiksiz ödemesi için yapılan çağrılar da hep aynı çabanın uzantıları. Dış ticarette bozulan ticaret hadleri nedeniyle uğradığı kaynak kaybının yanı sıra şimdi borç ödemeleri nedeniyle dışa kaynak transferine zorlanan Türkiye ekonomisinin nasıl bir süreçten geçtiğini ve geçebileceğini, *'dış borç çıkmazı'*nı yaşamış olan diğer ülkelerin deneyimlerinden de yararlanarak yarınki yazımızda ele alacağız.

Dış Borç Çıkmazı (2): Hem Durgunluk Hem Enflasyon

Dünkü yazımızda belirtmiş olduğumuz gibi Türkiye henüz bir *'borç ödeme krizi'*ne girmiş durumda değil, yani dış borç ana ve faiz ödemelerini aksatmadan yerine getirmeye devam ediyor. Ancak *'dış borç servisi'* de denen bu ödemelerin varmış olduğu boyutlar, Türkiye'yi *'dış borç çıkmazı'* dediğimiz bunaltıcı cenderenin içine sokmuş bulunuyor. Çok iyi bilelim ki bir bunalım döneminin henüz başındayız ve bugün yaşamakta olduğumuz sıkıntıların çoğu aslında bu bunalımın ilk belirtileri.

"Dış borç çıkmazı" diye nitelediğimiz olay, bir ülkenin yapmak zorunda olduğu dış borç ödemeleri, sağlayabildiği yeni kredilerin miktarını aştığı zaman gündeme geliyor. Bu noktaya gelen ülke, dışarıya borç servisi yoluyla net kaynak aktarmak zorunda kalıyor, ülkenin ekonomisi ve insanları bunu sağlamak için ağır bedel ödüyor.

Bu olgunun çarpıcı örneği, dış borç ödeme krizinin gündeme geldiği 1982 sonrasında, çoğu Latin Amerika ülkesi olan ve *"yüksek borçlu ülkeler"* diye tamınlanan ülkelerde yaşandı. Dünya Bankası verilerine göre sözkonusu 17 ülke 1978-82 döneminde dışarıdan borçlanarak 65 milyar dolarlık bir net kaynak transferi sağlamışken 1983-87 döneminde bu kez dış borç ödemeleri yoluyla ülkelerinden dışarıya 100 milyar dolarlık bir net kaynak transferi yapmak zorunda kaldılar. Dış kredi kullanarak ekonomilerindeki kaynak açığını kapatmaya çabalayan bu ülkeler, bu kez içeride yarattıkları kaynakların hatırı sayılır bir bölümünü dışarıya transfer etmek zorunda kalınca kendilerini bunaltıcı bir cenderenin içinde buldular. Dünya Bankası'nın *"tam bir kısır döngü"* diye nitelediği bu sürecin belirleyici özellikleri özetle şunlar:

* Milli gelir artışı çok düşük düzeylerde kalıyor ve iç tüketim ciddi biçimde kısılırken, kişi başına tüketimde düşüşler meydana geliyor. Örneğin 1983 yılında *"yüksek borçlu ülkeler"*de kişi başına tüketim yüzde 5.6 gerilemiş, milli gelir (GSMH) de yüzde 2.9 küçülmüş. 1980-87 dönemli bir bütün olarak alındığında da sözkonusu ülkelerde kişi başına reel tüketim yüzde 1.6 azalmış, GSMH büyüme hızı yüzde 1'de kalmış. Dünya Bankası sözkonusu 17 ülkede kişi başına düşen milli gelirin 1980'lerde yüzde 15 dolayında gerilediğini belirtiyor.

* Bu ortamda ithalat da büyük ölçüde düşüyor ve mevcut üretim potansiyelinin giderek artan bir bölümü ihracatı arttırmak için kullanılıyor. *"Yüksek borçlu ülkelerin"*in ithalatı 1983'te yüzde 20.2, 1980-87 döneminde reel olarak yüzde 6.2 azalmış. Buna karşılık sözkonusu ülkelerin ihracatı 1980-87 döneminde reel olarak yüzde 1.4 artmış. Böylece dış ticaret fazlası verilerek dışa kaynak transferi kolaylaştırılmış. Bu arada yüksek oranlı devalüasyonların da etkisiyle bozulan dış ticaret hadleri de dışa kaynak transferinin bir diğer mekanizmasını oluşturuyor.

* *'Dış borç çıkmazı'* sürecinde yatırımlar büyük ölçüde düşüyor ve yabancı sermaye yatırımlarıda olumsuz etkileniyor. Böylece geleceğin üretimi ve kalkınması da ipotek altına giriyor. Dünya Bankası verileri *"yüksek borçlu ülkeler"*de yatırımların 1983'te yüzde 20.5, 1980-87 döneminde ise reel fiyatlarla yüzde 4.8 gerilediğini gösteriyor.

Dış borç ödemelerinin beraberinde yüksek bütçe açıklarını ve yüksek iç borçlanmayı getirdiği bu süreçte bir yandan büyük kamu açıkları enflasyonu körüklerken öte yandan üretimin yavaşlaması ve ithalatın azalması, buna karşılık ihracatın arttırılması da yüksek enflasyonu besliyor. Aslında enflasyon, etkili vergi uygulamalarının yokluğunda, dışa aktarılacak kaynağın oluşturulmasında büyük ölçüde yardımcı oluyor. Başka bir ifadeyle eko-

daha da arttırılması ve toplam tasarrufların milli gelir içindeki payının % 30'a doğru tırmandırılması.

* Kamu yatırımlarının büyük ölçüde durdurulması.
* İç pazar daralırken ihracatın arttırılması.

Eğer bu önlemler umulduğu gibi uygulanabilir ve başarıya ulaşırsa, Türkiye dış borç ödemek için gerekli iç kaynakları yaratmış olacak ve buna ek olarak döviz dengesini de tutturması halinde –tabii umduğu dış kredileri de bulması koşuluyla– bir *'borç ödeme krizi'*ne girmeyecek. İhracat artacak, ithalat duraklayacak ve Türkiye bu en zor yılda bile dış borç servisini aksatmayan ülke olarak gene dışardan alkış toplayacak. Türkiye bunu başarırsa belki yüksek enflasyona bile göz yumulacak.

Pekiyi, ama bu uygulamanın ülke içindeki bedeli ne olacak? Bu bedel nasıl taşınacak?

Zamlarla beli bükülen işçi–memur–emekli, dar gelirli vatandaş bir de yeni vergi ve zorunlu tasarruf yüklerinin altında ne kadar dayanabilecek? Bir patlama noktasına gelmeyecek mi?

İşadamı, başta kredi faizleri olmak üzere artan maliyetlerini fiyatlara yansıttığında malını satamazsa ne yapacak? Vergisini eksiksiz ödemesi, ayrıca *"zorunlu tasarruf hesabı"*na katkıda bulunması istenirse ne tepki gösterecek?

Kamu yatırımları iyice yavaşlatılırken, yatırımdan zaten ürken özel sektör de yatırımlarını iyice durdurursa yatırımı kim yapacak? Yatırım yapılmazsa üretim ve ihracat nasıl artacak, işsizlik sorunu nasıl hafifletilecek? Alınan önlemler üretimi talepten önce düşürürse bunun enflasyona etkileri ne olacak? Üretimini durduran ya da yavaşlatan firmalar işçi çıkartmaya başlarsa bunun işsizlik sorununa katkısı ne olacak? Sıkıyönetim de olmadığına göre bu nasıl önlecek?

Hemen akla geliveren bu soruların da ortaya koyduğu gibi, Özal yönetiminin *'dış borç çıkmazı'*nda almak zoruda olduğu ön-

lemler, izlemek zorunda olduğu politikalar çok ağır bir faturayı da beraberinde getiriyor. Bu nedenle şu soruları da sormak gerekiyor: Seçim *"zaferi"*nden üç ay sonra oldukça yıpranmış bir görünüm sergileyen Özal yönetimi, bu ağır faturayı topluma ödetecek ağırlığa sahip mi? Değilse başka ne gibi seçenekleri var? Bu fatura topluma nasıl ödetilecek, hangi kesimler yükün ağırlığını taşıyacak?

Özal yönetimi bugünkü görünümüyle, özellikle de iddialı olduğu ekonomi alanında ve iş çevrelerinin gözünde inandırıcılığını büyük ölçüde yitirmiş durumda. Böyle bir yönetimin çeşitli kesimlerden yeni özveriler isteyerek faturayı ödetmesi kolay görünmüyor. Doğabilecek tepki ve direnişlerin hükümeti sarsacak boyutlara varması da olası.

Bu durumda düşünülebilecek seçenek, faturanın hafifletilmesi. *'Dış borç çıkmazı'*na girmiş bir ülkede bunun tek yolu ise resmi ya da ticari dış kredi odaklarını şu ya da bu biçimde yine pazarlıklara ikna etmek, belki borç erteletmek ya da umulandan fazla kredi koparmak. Bu pazarlıklar ise akla hemen siyasi ya da ekonomik tavizleri getiriyor. Türkiye'nin dış borç ödemelerinde devletlerin ve resmi kuruluşların payının yüksek olması da Özal'ın bu olanağı kullanma olasılığını arttırıyor.

Bu zor dönemeçteki bir seçenek de faturanın yükünü, ciddi bir vergi reformuna giderek, bugüne dek yükü sırtlamaktan sıyrılmış olan kesimlere ödetmek. Bu yapılabildiği takdirde geniş kesimlerin sırtına yüklenen *'enflasyon vergisi'*nin yerini dolaysız vergilerin alması, halkın bir nebze olsun nefeslenmesi ve inandırıcı bir *'çıkış yolu'*na katkıda bulunmak için yeni özverilere razı olması beklenebilir. Ne var ki Özal yönetiminin bugüne kadarki yaklaşımı ve işleri getirdiği nokta, bu seçeneğin bu iktidar döneminde gündeme gelmesinin son derece güç olduğunu düşündürüyor.

Türkiye ekonomisinin 1988 ilkbaharında geldiği nokta gerçekten ilginç ve düşündürücüydü.

Yıllar yılı dıştan net kaynak ya da tasarruf transfer ederek yatırımlarını ve büyüme hızını yükseltmiş olan Türkiye şimdi dışarıya tasarruf transfer etme noktasına gelmişti ve bunun sancılarını yaşamaya başlıyordu.

Bu durumda, yatırım ve büyüme hızıyla enflasyon arasındaki ikilem ya da karşıtlık ilişkisi çok daha belirgin hale gelmişti. Dışarıya kaynak transferinin içerdeki kaynak sıkıntısını daha da arttırdığı bir ortamda yatırımları ve büyümeyi yüksek düzeyde sürdürmeye kalkışmanın bedeli 'hiperenflasyon' olabilir, 1988 Mayısında yüzde 70'lere doğru tırmanan enflasyon kolaylıkla üç haneli rakamlara erişebilirdi.

Öte yandan 1987 kasımındaki buruk "seçim zaferi"ne karşın iktidar koltuğunda pek de rahat oturamayan ANAP ve lideri Sayın Özal'ın hemen her kesime "mavi boncuk" dağıtma çabası içinde olması da akla 'hiperenflasyon' olasılığını getiriyordu.

Bu olasılığı önlemek ve ekonominin iyice bozulmaya yüz tutan dengelerini yeniden sağlamak için tek çare, politik bakımdan hiç de sevimli olmayan bir daralma politikasını yürürlüğe koymaktı. 1985'den itibaren genişlemeci politikalarla, bol para harcayarak ve kamu açıklarını büyüterek seçmen desteğini sağlamlaştırmaya, Parti saflarını sıklaştırmaya çalışan ANAP acaba ciddi bir daralma politikası izleyebilecek miydi? Gerçi '4 Şubat kararları'yla ekonominin ateşini düşürme yönünde bir adım atılmıştı ama Sayın Özal'ın bir politikacı olarak ciddi bir daralma politikasını içine sindirebilmiş olduğu kuşkuluydu.

Belirsizlik öğesinin giderek öne çıktığı bu ortamda,

1988'in Nisan ve Mayıs aylarında yayınlanan 'Ekonomi Notları'nda 'hiperenflasyon'dan 'stagflasyon'a kadar uzanan çeşitli olasılıklar tartışma gündemine getiriliyordu.

Hiperenflasyon Tehlikesi

1988 yılının ilk üç ayına ilişkin fiyat göstergeleri, enflasyon cephesindeki son durumu bütün açıklığıyla ortaya koyuyor. DİE'nin Türkiye Tüketici Fiyatları Endeksi'ne göre bu yılın ilk üç ayında yüzde 20.1 artış gösteren fiyatların son 12 aydaki artış oranı yüzde 69.8'i bulmuş. DİE'nin Toptan Eşya Fiyatları Endeksi'ne göre ise yılın ilk üç ayındaki artış yüzde 21.4, son 12 aydaki artış ise yüzde 65 olarak gerçekleşmiş.

1988'in ilk üç ayında yüzde 21.4 artış gösteren toptan eşya fiyatlarının yılın diğer çeyreklerinde de bu tempoyla artması halinde, yılbaşı-yılsonu artışının yüzde 120'ye yaklaşması kaçınılmaz görünüyor. aynı hesabı tüketici fiyatları için yaptığınızda da yüzde 110'a yaklaşan bir rakam buluyorsunuz. Özal yönetiminin kendi benimsediği bir yöntemle son üç aylık fiyat artış rakamları kullanılarak yıllık enflasyon hızı hesabı yapıldığında Türkiye'de enflasyonun halen yüzde 100'ün hayli üzerinde bir tempoda seyrettiği görülüyor...

... Bu noktada tartışmaya değer görünen konu galiba enflasyonun hızla aşağı çekilip çekilemeyeceği değil, Türkiye'nin Latin Amerika tipi bir hiperenflasyona (aşırı enflasyon) girip girmeye ceği. Bunu belirleyecek temel göstergelerden biri, 1987'de GSMH'nin yüzde 8.7'sine kadar yükselen toplam kamu açığının (kamu kesimi borçlanma gereğinin), alınan çeşitli önlemlerle aşağı çekilip çekilemeyeceği. Ağır borç yükünün de etkisiyle kamu açıklarının kapatılamaması halinde Türkiye'yi hiperenflasyona götürecek koşullardan birisi gerçekleşmiş olacak.

Hiperenflasyon tehlikesini gündeme getirebilecek diğer olay ise toplumdaki 'gelir çekişmesi'nin yeni boyutlar kazanması olasılığı. Türkiye'de 1980 sonrasında özellikle ücretli-maaşlı kesimin pazarlık gücünü tamamen yitirmesi, enflasyonun bu kesime fatura edilmesini sağladı ve 'gelir çekişmesi'nin alevlenmesini önledi. Birbirine yakın ağırlıkta toplumsal baskı gruplarının bulunduğu Latin Amerika ülkelerinde ise hiçbir grup,. bedeli tek başına ödemek istemediği için 'gelir çekişmesi' alevlendi ve hiper enflasyon kaçınılmaz oldu. Türkiye'de bir yandan emekçi kesimin ve sendikaların, diğer yandan özel sektörün hemen tüm kesimlerinin dişlerini gösterdiği bir ortamda artık bu olasılığı da düşünmek gerekiyor.

Türkiye'nin bugünkü toplumsal ortamı, 'gelir çekişmesi'ni bir kez daha emekçi kesimin, ücretli ve maaşlının zararına sonuçlandırarak sorunu çözümlemenin sakıncalı olabileceğini gösteriyor. Bu koşullar altında hiper enflasyonu önlemek için özveriyi özel sektörün yapması gerekiyor. Hiper enflasyon tehlikesini önlemede başrol kamu kesimine ve özel sektöre düşüyor.

Özal, Belirsizlik Sorununu Aşabilecek mi?

Şu anda Türkiye ekonomisinin en ivedi çözüm bekleyen sorunu hangisi? Enflasyon mu? Yüksek faiz mi? İşsizlik mi? Dış borç ödemeleri mi? Döviz sorunu mu? Gelir adaletsizliği mi?

Bunların tümü kuşkusuz çok önemli sorunlar, ama galiba şu an için bunlardan da önemli olan ve ivedi çözüm bekleyen sorun, halen aşılamamış olan belirsizlik sorunu. Ekonomi politikalarından iktidar ve rejim tartışmalarına doğru uzayan bir zincir içinde belirsizlikler azalacağına artarken, yurtiçinde ve yurtdışında karar verme noktasında olan kişilerin sağlıklı kararlar vermeleri, Türkiye ekonomisinin sorunlarını aşmasına yardımcı olmaları

da giderek zorlaşıyor. Ya tereddüt ortamında gerekli kararlar alınamıyor, ya da belirsizliğin süreceği, hatta artacağı varsayımıyla alınan kararlar, ekonomide özlenen dengelerin tutturulmasını, istikrarın sağlanmasını güçleştirecek nitelikte kararlar oluyor.

Belirsizlik ortamının iç içe geçen iki belirleyici boyutu var gibi görünüyor. Birinci boyut, "ekonomide denge ve istikrarı öne alan, topyekün kemer sıkmayı gündeme getiren politikalar nereye kadar uygulanabilecek" sorusu çevresinde oluşuyor. 4 Şubat kararları bu doğrultuda alınmış kararlar ve kamu harcamalarını frenleme yönünde bazı adımların da atıldığı görülüyor, ama henüz büyük bir projeden –örneğin 3. Boğaziçi Köprüsü gibi– vazgeçildiği resmen açıklanmış değil. Önümüzdeki iki–üç yılın ciddi bir kemer sıkma dönemi olduğu resmen kararlılıkta ortaya konmuş değil. Belediyelerin yerel seçim arifeside kemer sıkma esprisine nasıl uyacakları konusunda ciddi tereddütler var. Sıkı para politikasının banka sistemini zorlamaya başladığı noktada neler olacağı kestirilemiyor. 1986 ve 1987'nin uygulamalarını hatırlayanlar –belki biraz da dış koşulların 1988'de oldukça farklı olduğunu hesaba katmayarak– bir noktadan sonra işlerin gevşeyeceğini, kemer sıkmanın tavsayabileceğini düşünebiliyorlar. Bu ortamda da kafalardaki "acaba" sorusu yanıtsız kalıyor.

Kafalara takılan ikinci soru, birincisiyle yakından bağlantılı. Belirsizlik ortamının ikinci boyutunu "ANAP'ın geleceği" sorusu oluşturuyor. Kamu kesiminin ve belediyelerin bol keseden para harcadığı bir dönemde partileşen ve parti içindeki farklı kanatları "ortak çıkarlar" çevresinde bütünleştirilebilen ANAP, acaba harcamaların gerçekten kısıldığı, "ulûfe" havuzunun kuruduğu bir ortamda aynı görüntüyü koruyabilecek mi? Yoksa paylaşılacak pasta küçülünce bu pastadan pay kapma kavgası, partinin farklı kanatları arasındaki çekişmeyi uzlaşmaz noktalara doğru sürükleyecek mi? Sayın Özal'ın açık ve net olarak "kemer sıkma ve istik-

rar"dan yana tavır koyması, her türlü savurganlığa karşı çıkması halinde "bol kepçe" döneminin nimetleriyle palazlanan unsurları partiye bağlı tutmak ne denli kolay olacak?

ANAP yandaşlarını doğrudan etkileyen çıkar çarklarının yavaşlamasının yanı sıra kemer sıkma politikalarının bir başka maliyeti de var ikidar partisine. Sekiz yıllık bir kemer sıkma ve özveride bulunma sürecinin bezginliğini taşıyan toplum kesimleri, ücret ve maaşla geçinmeye çalışanlar, dar ve sabit gelirliler, yeniden kemer sıkmanın gerekli olduğunu kabul etmeye hiç de hazır değiller. Yüksek enflasyonun nimetlerinden yararlanmış olan kesimler de bu nimetlerden yoksun kalmak istemiyorlar, herhangi bir özveride bulunmak için hazır görünmüyorlar. Ayrıca harcamaların arttığı, büyüme hızının yükseldiği dönemlerde gelir dağılımı ne kadar adaletsiz olursa olsun gelir artışlarının bir yayılma etkisi var. Kimisinin havuzuna olukla akan, kimisinin kovasına da damlıyor. Kemer sıkma dönemlerinde ise tam tersi sözkonusu oluyor. Dolayasıyla toplumun hemen tüm kesimlerinden tepkiler yükseliyor, bir hoşnutsuzluk dalgası kabarıyor. Bu da tabii iktidarı, ANAP'lı politikacıları ve ANAP'ın tabanının ciddi bir biçimde zorluyor. Böyle bir ortamda "ANAP'ın geleceği" sorusu çok daha tartışmaya değer bir soru haline geliyor.

Sanıyorum ki bugünün gelinen noktada, Özal yönetiminin benimsediği yaklaşımla ekonominin istikrara kavuşturulabilmesi, enflasyonun kontrol altına alınabilmesi ve sağlıklı dengelerin yeniden kurulabilmesi, her şeyden önce bu iki belirsizlik unsurunun aşılmasına bağlı. Sayın Özal'ın bunu başarmak için ise (1) Orta vadeli bir istikrar politikası uygulayacağını inandırıcı biçimde ortaya koyması, (2) Kemer sıkma ortamında partisinin bütünlüğünü koruyabileceğini kanıtlaması ve (3) Toplumdaki düşkırıklığını yeniden umuda dönüştürerek toplumun çeşitli kesimlerini özveriye razı etmesi gerekiyor.

Sayın Özal sık sık, "Ben Allah'tan başka kimseden korkmam" diyor. Biz de Sayın Özal'a "Allah kolaylık versin" diyelim.

Hiperenflasyon Tehlikesi ve Özal'ın Vaatleri

Mart sonu rakamlarını gördükten sonra yazdığımız 8 Nisan tarihli "HiperEnflasyon Tehlikesi" başlıklı yazıda tahmin etmiş olduğumuz üzere, 12 aylık fiyat artışları nisan sonunda tüketici fiyatlarında yüzde 70'i hayli aşmış, toptan eşya fiyatlarında ise yüzde 70'e dayanmıştır. DİE'nin Toptan Eşya Fiyatları Endeksine göre bu yılın ilk dört ayında yaşanan fiyat artışları 1987 yılının bütünündeki artışı bile geride bırakmıştır. Fiyatların bu yılın ocak–nisan dönemindeki artış temposu yüzde 100'ün hayli üzerinde bir yıllık artışa tekabül etmektedir.

Salt bu rakamlar bile Türkiye'nin, fiyat artışlarının tamamen kontrolden çıktığı bir hiperenflasyon sürecine girme yolunda olup olmadığını düşündürmektedir. Yetkililerin görünürdeki umutları ise fiyat artışlarının geleneksel olarak yavaşladığı yaz aylarında tablonun çarpıcı biçimde değişmesi, fiyat artışlarının hızla yavaşlamasıdır. Bu umut gerçekleşmez, mayıs ayından sonra da aylık fiyat artışlarında çarpıcı bir düşüş olmazsa ve enflasyonun daha da artacağı beklentisi kırılamazsa, sonbahardan itibaren bir hiperenflasyona doğru kayma olasılığı da artacaktır.

Enflasyon rakamlarındaki gelişmeler bir yana Sayın Başbakan'ın geçen hafta çeşitli kesimlerin temsilcileriyle yaptığı toplantılarda takındığı uzlaşmacı tutum ve vaadettiği tavizler de "Acaba bir hiperenflasyonun artık kaçınılmaz olduğunu hükümet de kabul mü etti?" sorusunu akla getirmektedir. Özellikle işçi kesimine yapılan vaadlerin yüzde 70'in de üzerinde zamları gündeme getirmesi,enflasyonun yüzde 70'in çok üzerinde gerçekleşmesinin zaten beklendiği izlenimini yaratmaktadır. Bu izlenim ücret artış-

larının enflasyonu besleyen ana etken olmasından değil (bunun böyle olmadığını artık herkes biliyor), Özal yönetiminin ücret artışlarını ne yapıp edip gerçekleşen enflasyonun altında tutmayı bugüne dek hep başarmış olmasından kaynaklanıyor.

Enflasyonu önlemek için gerçekten ciddi bir daralma ve kemer sıkma döneminin yaşanması gerekirken Sayın Özal'ın hemen tüm kesimlere karşı anlayışlı davranacağı izlenimini vermesi ilginçtir.Bu tabii Sayın Özal'ın politik bakımdan sarsıldığı bir dönemde tüm kesimlerle olumlu bir diyalog havası yaratmak amacıyla takınmış olduğu bir tavır olabilir. Sayın Özal tüm yapmış olduğu vaadleri zaman içine yayarak "sözde vaadler" halinde de bırakabilir. Ancak burada tehlikeli olan, toplumun çeşitli kesimlerinde bu işin fazla sıkıntıya girmeden, "ucuza atlatılabileceği" havasının doğması olasılığıdır. Enflasyonun kimseyi fazla sıkıntıya sokmadan adeta kendiliğinden aşağıya çekilebileceği beklentisinin yaratılmasıdır. Bu beklentinin gerçekleşmesi ise olanaksızdır.

İşçi haklarının baskı altında tutulduğu, sendikaların susturulduğu 1980 sonrası dönemde enflasyonun bedeli büyük ölçüde ücretli ve maaşlı kesime ödetildiği için pek çok Latin Amerika ülkesinde gözlenen 'gelir çekişmesi' olayı Türkiye'de pek yaşanmamış, hiper enflasyon sürecine girilmemiştir. Ancak ücretli ve maaşlı kesimin yükün büyük bölümünü sırtladığı 1980 sonrasında bile enflasyonun aşağı çekilmesi sürecinde diğer kesimler de bazı sıkıntılara katlanmak zorunda kalmıştır.

Bugün ise şartlar daha da ağırdır. Kamu kesimi büyük bir borç kamburu altındadır ve kamu açıklarını kapatmak çok daha zordur. Ayrıca ücretli ve maaşlı kesimlerin tahammül sınırlarına geldiklerini, bu kesimden yeniden büyük özveriler beklemenin doğru olmadığını hemen herkes kabul etmektedir. O halde bu kesime büyük bir yeni yük getirmeden enflasyon aşağı çekilecekse diğer kesimlerin önemli özverilere razı olmaları gerekmekte-

dir. Devletin tüm ödemelerinde ve harcamalarında hasis davranması, alacaklarına ise "şahin"ce yaklaşması, vergi tahsilatında kimsenin gözünün yaşına bakmaması zorunludur. Kredi faizlerinin yakın gelecekte aşağı inmesi, devletin ihracat dışında teşvikler için yeni ve büyük kaynaklar yaratması da bu ortamda kolay değildir. Demek oluyor ki hükümetin enflasyonu aşağı çekme konusundaki niyeti ciddiyse ve işçi kesimine verilen sözler tutulacaksa o zaman sanayiciye, tüccarara, hatta esnafa "sıkıntılarının giderileceğini" söylemek gerçekçi değildir. Tam tersine tüm bu kesimlere "enflasyon belası"ndan gerçekten kurtulmak isteniyorsa bunun için özveride bulunmak gerektiği samimiyetle anlatılmalı, ciddi bir enflasyonla mücadele programı içinde kendilerine düşen rolü oynamaları istenmelidir. Bu başarılabildiği ve kamu açıkları denetime alınabildiği takdirde enflasyonun kontrole alınması yolunda önemli bir adım atılmış olacaktır.

Bunun alternatifi ise hiper enflasyon senaryosudur. Bu senaryo uygulanırsa tüm kesimler enflasyonun faturasını kendi üzerlerinden atmak için amansız bir yarışa girişirler ve güçleri oranında başarılı olurlar. Bu ortamda yıllık fiyat artışları yüzde 100'leri rahatça aşar ve işçiye–memura geçmişteki enflasyona göre sağlanan "cömert" ücret–maaş artışları gene erozyona uğrar. Böyle bir hiper enflasyon ortamında nasıl çıkılır, Türkiye buradan nereye gider, tabii bunlar da apayrı sorular.

Kaygımız Özal hükümetinin bir hiper enflasyon senaryosuna göz kırpacak bir tutum içine girmesidir.

***

Yukarıdaki yazıyı yazdıktan sonra okuduğum The Financial Times'ın 4 Mayıs tarihli sayısında yer alan ve Başbakan Özal'la yapılan bir görüşmeye dayandıran yazıdaki şu paragrafı aktarmanın yararlı olacağını düşündüm:

"Başbakan Özal geçen hafta sonu sendikacılarla çiftçilerle ve işadamlarıyla yaptığı toplantılarda kredi rahatlığı ve ücretlere hemen zama yapılmasını reddettiğini belirtti ve bu yöndeki talepleri kabul etmenin Latin Amerika'daki gibi bir enflsayona yol açacağını onlara izah ettiğini söyledi."

Genişlemenin Primi, Daralmanın Faturası...

Artık iktidar çevreleri dahil herkesin kabul ettiği gibi, Türkiye'de 1986 ve 1987 yıllarında genişlemeci seçim ekonomisini uygulandı. Pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de genişleyen, bol para harcayan, hızlı büyüyen bir ekonominin, seçime giden bir iktidar için yararlı sonuçlar doğuracağı, iktidarın bu nedenle prim yapacağı varsayıldı. Biraz bu gerekçeyle, biraz da olayın boyutları ekonomiyi yönetenlerce kavranamadığı için, kamu yatırımları ve harcamalarıyla pompalanan bu genişleme sürecinin enflasyona yapacağı olumsuz etkiler küçümsendi, "Şu seçimleri bir kazanalım, enflasyonu nasıl olsa aşağı çekeriz", havasına girildi.

Aslında kamu harcamalarıyla pompalanan bir genişleme sürecinin iktidar partisine prim kazandıracağı varsayımı pek yabana atılacak bir varsayım değildi. Kamunun, başta altyapı yatırımları olmak üzere çeşitli alanlara bol keseden para harcaması, ilk elde pek çok müteahhide, bu arada tabii öncelikle iktidar partisine yakın olanlara yeni iş olanakları yaratıyor, kâr kapıları açıyordu. İkincisi, bu tip yatırım ve harcamalar, geçici de olsa istihdam yaratıyor ve işsizlik sorununun hafifletilmesine katkıda bulunuyordu. Üçüncüsü, bu işlerde kullanılan inşaat malzemesi ve diğer malzemeleri üreten sanayi kollarına yeni iş olanakları yaratılmış oluyor, bunun da istihdama bir miktar olumlu etkisi görülebiliyordu. Dördüncüsü, bu genişleme süreci, zincirleme olarak çeşitli

kesimlerde gelirleri arttırıcı etki yapıyor ve iç pazarı canlandırıyor, genişletiyordu. Bu süreç ise, otomobilden buzdolabına, tekstilden çimentoya hemen her alanda iç pazara yönelik çalışan firmalara satışlarını ve kârlarını hızla arttırma olanağını yaratıyordu. İç pazardaki bu genişleme, kısmen tarım kesimine de yansıyor, bu süreç içinde kimilerinin cebine olukla para akarken kimilerinin cebine de damlıyordu...

... Özal iktidarı, kamu açıklarını büyütmek ve enflasyonu azdırmak pahasına bu genişleme politikasını izlemiş, çeşitli çevreleri böylelikle memnun ederek ve ülkede bir bolluk havası yaratarak seçimlerde bir prim yapmak istemişti. Buna rağmen Özal'ın alabildiği oy oranı yüzde 36'yı geçememiş ve seçimlerden birkaç ay sonra, genişleme döneminin yararını en fazla görenler dahil, hemen herkes Özal iktidarını eleştirme havasına girmişti. Acaba neden böyle olmuştu?

Görünen oydu ki, Özal'ın izlediği genişleme politikası hem umduğu ölçüde prim yapmamış hem pek çok çevrede bu geçici bolluk döneminin süreceği beklentisini yaratmış hem de ekonominin IMF/Dünya Bankası ölçütlerine göre çığrından çıkmasına yol açmıştı. Giderek ağırlaşan dış borç ödemelerinin aksatılmaması ve ekonomiyi ayakta tutan dış kredi akışının sürmesi için bundan sonra yapılması gereken şey, ciddi bir daralma politikasının izlenmesiydi. Seçimler öncesinde izlenen başıboş genişleme politikasının çıkmazını önceden gören ve ekonominin yönetiminde şimdi etkili görünen bürokratlar, bu daralma ve kemer sıkma döneminin, umulan sonuçlarının alınması için, hiç değilse iki yıl sürmesi gerektiğini belirliyorlardı.

Ciddi bir daralma politikasının ise, genişleme politikalarının yarattığı etkilerin tam tersini yaratması kaçınılmazdı. Önce kamu yatırımları budanacak, kamu harcamaları asgariye indirilecekti. Pek çok müteahhit, devlet parasına güvenerek giriştiği işi bile

belki tamamlayamayacak ve işçi çıkartacaktı. İnşaat ve konut sektöründe gözlenen canlanma duracak, altyapı yatırımlarının ve konut sektörünün yavaşlaması bu sektörlerle yakından bağlantılı 200'e yakın imalat sektöründe işleri yavaşlatacaktı. Bu sektörlerde de işler yavaşlayınca işçi çıkartılması sözkonusu olabilecekti. Genişleme sürecinin olumlu yansımalar yapan gelir artışı ve piyasa genişlemesi çarkı bu kez tam tersine işleyecek, iç pazar daralırken öncelikle iç pazara dönük çalışan pek çok sektörde durgunluk ve işçi çıkartmalar gündeme gelebilecekti. Bu daralma sürecinde bir yandan fiyat artışları biraz yavaşlarken, diğer yandan kredi faizlerinin çok yüksek düzeylerde kalması ise, bolluk döneminde sermayesini takviye etmeyen pek çok firmayı mali zorluklarla burun buruna getirebilecekti. Halen uygulanmaya çalışılan yöntemle ekonominin soğutulması ve enflasyonun kontrol altına alınması için izlenmesi gereken senaryo, böylesine bir tatsız faturayı beraberinde getiriyordu.

Bizim görebildiğimiz kadarıyla bu senaryo henüz tam olarak uygulanabilmiş değil. Kamu kesimi yeterince kemer sıkmış değil, piyasalar gerçekten ciddi bir daralmanın etkisine henüz girmiş değil. Kamu açıklarının ve emisyonun seyri de bunu gösteriyor. buna rağmen hemen her kesimden yükselen olumsuz sesler ve protestolar artıyor. Ya bir de dış mali çevrelerin de bastırmasıyla senaryo tam olarak uygulanır ve tüm tatsız sonuçları ortaya çıkmaya başlarsa neler olacak? Genişlemenin primini tam olarak toplayamayan Özal, daralmanın faturasını bakalım nasıl ödeyecek?

"Stagflasyon" (1): Tanımı, Şartları ve Türkiye'deki Durum

Ekonomi tartışmalarında, iş dünyamızda son günlerin gözde sözcüğü "stagflasyon". Bazen böyle bir yabancı sözcük bütün büyü-

süyle tartışma gündemimizin orta yerine gelip kuruluveriyor ve o sözcük ya da terimin tam olarak ne anlama geldiğine bile fazla bakılmadan yoğun bir tartışma başlıyor, herkes işine geldiği gibi bu tartışmaya katılıyor. Şimdi dikkatler "stagflasyon" sözcüğü üzerine çevrilmiş durumda olduğu için bu terim üzerinde biraz durmanın ve Türkiye ekonomisinin güncel koşullarında "stagflasyon" olasılığını değerlendirmeye çalışmanın yararlı olacağını düşündük.

"Stagflasyon", 1970'li yılların kendine özgü ekonomik koşullarında, sanayileşmiş ekonomilerde karşılaşılan yeni bir durumu ifade etmek üzere geliştirilmiş bir terim. Paymaş Yayınları'nın çıkardığı Ekonomi Ansiklopedisi'nde yer alan ifadeyle, "İngilizce stagnation (durgunluk) kelimesinin ilk yarısı olan 'stag' ile inflation (enflasyon) kelimesinin ikinci yarısı olan 'flation'un birleşmesinden oluşan 'stagflation' (stagflasyon) kelimesi kısaca iktisadi durgunluk içinde enflasyon anlamına gelmektedir."

Doçent Dr. Rona Turanlı ve Doçent Dr. Tamer işgüden tarafından hazırlanan *Ansiklopedik Ekonomi Sözlügü*'nde ise bu terim açıklanırken şöyle deniyor:

> "1970'li yıllardan bu yana, gelişmiş ve azgelişmiş ülkelerde görülen, enflasyonun, doğal işsizlik oranını da aşan bir işsizlikle birarada yaşanması durumu, durgunluk içinde enflasyon (stagflasyon) olarak tanımlanmaktadır."

Penguin Yayınları'nın *Ekonomi Sözlüğü* (İngilizce, 1978 basımı)nda da "stagflation" terimi şöyle açıklanıyor:

> "Hızlı enflasyonun, duraklayan ya da gerileyen üretimle ve azalan istihdamla birlikte varolduğu durum. Bu durumun maliyet enflasyonu koşullarında görülmesi olasılığı, talep enflasyonu koşullarında görülmesi olası-

lığından daha yüksektir. Firmalar, kullandıkları girdilerin ve ya da işgününün maliyetinde meydana gelen artışların kârlarını azaltması karşısında fiyatlarını artırmak ve yatırımlarını kısmak zorunda kalırlar. Bu durumda hükümet, yaratılan enflasyonu önlemek için aldığı önlemlerin, işsizlik sorununu daha da ağırlaştırması ikilemiyle karşı karşıya kalır."

"Stagflasyon"a yol açan koşullar konusunda farklı görüşler var. *Ekonomi Ansiklopedisi* bu konuda şunları yazıyor:

"Monetarist (parasal) görüşe göre stagflasyona yol açan faktör, para arzının artan oranlarda genişletilmesi ve bu yolla istihdamı arttırıp iktisadi genişlemeyi hızlandırma istediğidir. Bir başka görüş, sorunun kökeninde üretimi olumsuz yönde etkileyen ve toplam arzı kısan çeşitli maliyet artışlarının ve üretim darboğazlarının bulunduğunu ileri sürmektedir."

Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü'nde ise başka bir ilginç noktaya değiniliyor ve şöyle deniyor:

"Stagflasyonu açıklamaya yönelik çeşitli kuramlardan biri de stagflasyonun ekonominin tekelci yapısından kaynaklandığını öne süren görüştür. Bu görüşe göre tekelci sektörde fiyatlar genellikle yukarı doğru eğilimlidir. Ekonomide herhangi bir nedenle toplam talep düzeyi düşse bile bu sektör toplam talebi fiyatları düşürerek değil, üretimi sınırlayarak yanıtlayabilir. Bu durumda ise ekonomide işsizlik ve enflasyon bir arada yaşanır."

Şimdi tüm bu bilgilerden de yararlanarak, "stagflasyon" tablosunu ve bu tablonun ortaya çıkması için gerekli koşulları sıralayabiliriz:

* Tekelci sektörlerin ağırlık taşadığı bir ekonomik yapı.
* Öncelikle maliyet artışlarının beslediği, yüksek bir enflasyon.
* Üretimin duraklaması, hatta düşmesi.
* Yatırımların duraklaması.
* İşsizliğin artması.

Monetarist görüşe göre bunlara, para arzındaki hızlı artışlarla hızlı büyümeyi tahrik etme çabalarının etkisini de katabiliriz.

Şimdi Türkiye'ye dönerek bu koşullardan hangilerinin ne ölçüde varolduğunu tartışmaya çalışalım.

* Özellikle sanayi kesimde tekelci sektörlerin ağırlık taşıdığı herhalde bir gerçek.
* Öncelikle hızla yükselen döviz kurlarının, KİT zamlarının ve girdilerdeki diğer fiyat artışlarının ve yükselen para maliyetlerinin, yüksek oranlı enflasyonu besleyen etkenler arasında önemli rol oynadığı biliniyor.
* Üretimin durakladığını, hele gerilediğini söylemek ise olanaksız. Olsa olsa bazı sektörlerde bir yavaşlamadan söz edilebilir ama genelde – elektirik tüketimindeki hızlı artışın da gösterdiği gibi – oldukça hızlı bir üretim artışı var.
* Kamu kesiminde biraz yatırım yavaşlaması olduğu söyleniyor, özel kesimdeki durumu pek bilmiyoruz.
* Kamu yatırımlarının sınırlanması, konut sektörünün yavaşlaması ve bazı sektörlerdeki yavaşlamalar, istihdamı olumsuz etkilemiş olabilir ama bunu ölçmemiz şimdilik olanaksız.
* Hükümetin özellikle 1986–87 yıllarında büyümeyi hızlandırmak için genişlemeci para ve maliye politikaları izlediği biliniyor.

Bu göstergeler Türkiye'nin "durgunluk içinde enflasyon" olayının ortaya çıkması için gerekli koşullardan çoğuna sahip oldu-

ğunu, ancak hızlı büyüme temposunun sürdüğü bugünkü koşullarda Türkiye'de "stagflasyon"dan sözetmenin mümkün olmadığını ortaya koyuyor. Böyle bir olayın bundan sonra gündeme gelme olasılığı konusundaki değerlendirmeyi ise yarınki yazımızda yapmaya çalışacağız.

"Stagflasyon" (2): Enflasyon İçinde Durgunluk Yaşanır mı?

Son haftalarda tartışma gündemine gelen "stagflasyon" terimi dünkü yazımızda açıklamaya çalışmış ve Türkiye ekonomisinin şu an için "stagflasyon" içinde bulunmadığını, ancak "stagflasyon"a yol açan koşulların bazılarının Türkiye'de de bulunduğunu belirtmiştik. Bu durumda akla gelen soru şu oluyor: Acaba Türkiye bundan sonra bir "stagflasyon" içine girebilir mi?

Bu soruyu yanıtlamaya çalışmadan önce hemen belirtelim ki tartışmamızda kullandığımız "stagflasyon" kavramı, ileri sanayileşmiş ülkelerin 1970'li yıllarda yaşadıkları bir özel durumu tanımlamak üzere geliştirilmiş bir kavram. Türkiye gibi tarım kesiminin milli gelirdeki payının ve bu kesimde çalışanların nüfusa oranının hâlâ yüksek olduğu, buna karşılık maaş ve ücretlerin milli gelirdeki payının, sanayileşmiş ülkelere oranla çok daha düşük bulunduğu bir ülkede konuyu tartışırken biz bundan böyle "stagflasyon" yerine "enflasyon içinde durgunluk" ifadesini kullanacağız ve zaten yüksek enflasyon içinde bulunan Türkiye'de buna ekonomik durgunluk öğesinin de eklenme olasılığını tartışmaya çalışacağız.

Dünkü yazımızda da belirtmiş olduğumuz gibi şu an için Türkiye ekonomisinin bir "durgunluk" içinde bulunduğunu söylemek olanaksız. 1986 ve 1987 yıllarında iç pazarda gözlenen canlılık biraz azaldı ve sanayinin bazı sektörlerinde işler biraz yavaşladı diye ekonominin durgunluk içine girdiğini söylemek olanak-

sız. Yılın ilk dört ayına ilişkin çeşitli göstergeler ve çoğu işadamının samimi sohbetlerde söyledikleri de bunu doğruluyor. Geçen haftalarda Sayın Başkan'a verilen brifingde de belirttiği gibi, ekonominin halen bu yıl için hedeflenen yüzde 5'in üzerinde bir büyüme temposu içinde bulunduğunu gösteren çeşitli işaretler var. Gerek kamuda gerekse özel sektörde yatırımların "bıçak gibi kesildiğini" söylemek de olanaksız. Özetle, Türkiye ekonomisinin bugünkü tablosu kesinlikle bir "ekonomik durgunluk" tablosu değil. O halde işadamları neden sürekli olarak bu temayı işliyor ve "stagflasyon" tehlikesini vurguluyorlar?

Sanırım işin "püf noktası" işte burada. Yüksek sesle konuşurken enflasyondan yakınan ve hızla aşağı çekilmesini isteyen iş âlemi, öte yadan enflasyonun hızla aşağı çekilmesinin pek işine gelmeyeceğinin farkında. İşadamı, bugünkü koşullarda enflasyonu hızla aşağı çekmenin bedelinin, ekonomide ciddi bir durgunluk olacağını da biliyor ve aslında kendisi için enflasyondan daha büyük tehlikenin durgunluk olduğunu düşünüyor. O halde yapılacak şey, ne yapıp edip ekonominin ciddi bir durgunluk içine girmesini önlemek; hükümeti, enflasyonu hızla aşağı çekmek için ekonomide durgunluğu göze almaktan vazgeçirmek. İşte bu amaçla iş âlemi "tam saha markaj" uyguluyor; hükümete "Siz enflasyonu hızla aşağı çekmek için ekonomide ciddi bir durgunluk yaratmayı göze alırsanız biz de gerektiğinde üretimi düşürürüz, yatırımı durdururuz, işçi çıkartırız, ama fiyat artışlarında geri adım atmayız, kârımızdan fedakârlık etmeyiz. Böylece hem durgunluk doğar hem de enflasyonda hedefinize varamazsınız, ekonomiyi stagflasyona sürüklersiniz", mesajını vermek istiyor.

Benim görebildiğim kadarıyla iş âlemi, Özal'ın enflasyonu ciddiye almasını istiyor ama ekonomide ciddi bir durgunluk yaratacak ölçüde ciddiye almasını istemiyor. Öncelikle kamu kesiminin kemer sıkmasıyla soruna çözüm bulunmasını ve enflasyo-

nun ılımlı bir biçimde yavaş yavaş aşağıya çekilmesini yeğliyor. Çeşitli beyanlar ve göstergeler, öncelikle özel sektörün hükümeti olduğunu gizlemeye gerek duymayan Özal hükümetinin asıl tercihinin de aynı doğrultuda olduğunu gösteriyor. Hedef, enflasyonun altında ezilen toplum kesimlerinin bir süre daha "uyutulabileceği" varsayımıyla enflasyonun yavaş yavaş aşağıya çekilmesi ve ekonomiyi bir durgunluğa sokmadan, bunun olumsuz etkilerini yaşamadan sorunun aşılması; böylece "enflasyon içinde durgunluk" olasılığının da ortadan kaldırılması.

Ancak bu hedefe varmanın çeşitli güçlükleri var. Bir kere toplumdan yansıyan tepkilerin, Sayın Cumhurbaşkanı Evren'in "Bu enflasyon ne zaman inecek" sorusunu sormaya yönelttiği bir ortamda; buna ek olarak, Özal'ın çok önem verdiği dış mali çevrelerin gözlerini yüksek enflasyona (ve hatta gelir adaletsizliğine) diktikleri bir ortamda, enflasyonun yavaş yavaş aşağıya çekilmesine herkesi razı etmek çok zor. İkincisi, enflasyonun yüzde 70'leri aştığı bir noktada bir iki puanlık düşüşlerle piyasadaki ve toplumdaki enflasyon beklentisini kırmak mümkün değil. Bunu başarmadan ise enflasyonu düzenli bir seyir içinde aşağıya doğru indirmek olanaksız gibi. Üçüncüsü, ağır bir borç yükü altındaki devletin, Hazine'nin, Merkez Bankası'nın manevra alanı çok kısıtlı. "Ekonomide durgunluk yaratmayalım, işsizlik sorunu var, yatırımları tamamen durdurmayalım" denirse kamu açıklarının gene büyümesi ve enflasyonist baskı yaratması kaçınılmaz olabilir. Döndüncüsü, tam rekabet şartlarının bulunmadığı pek çok sektörde ciddi bir talep daralması ve durgunluk belirtisi görülmeden fiyat artışlarının yavaşlamasını beklemek "boş bir hayal" gibi görünüyor.

Bütün bunlar, bugünkü koşullarda ve bu iktidarın benimseyebileceği yöntemlerle, ekonomide ciddi bir durgunluğu göze almadan enflasyon cehpesinde ciddi ve tatminkâr sonuç almanın

son derece güç olduğunu düşündürüyor. Enflasyon cephesinde inandırıcı sonuç alınması isteniyorsa, o zaman geçici bir süreyle ekonomide ciddi bir durgunluğu da göze almak gerekiyor. Türkiye'nin koşulları ve piyasa yapısı, bu süreç içinde hiç değilse bir süre yüksek enflasyonla durgunluğun bir arada yaşanması olasılığını gündeme getiriyor. Bu sürenin kısaltılması ise ekonomiyi yönetenlerin hünerine ve iş âleminde yaratacaklan inandırıcılık havasına bağlı görünüyor.

Bunların ötesinde Türkiye'nin, ertelemeye gitmemesi halinde, ağır dış borç ödemeleri nedeniyle dışarıya "net mali transfer" yapmak zorunda olması da, eninde sonunda "enflasyon içinde durgunluk" olayını yaşamaya zorlanabileceğini düşündürüyor.

Dış Borç Ödemek İyi de İçerdeki Fatura Ne Olacak?

Türkiye dış kredi itibarı açısından çok önemli olan yıl ortası dış borç servisini yani dış borç ana para ve faiz ödemelerini, bir sorun çıkarmadan gerçekleştireceğe benziyor. Ankara'dan ve piyasadan bize ulaşan bütün bilgiler bu doğrultuda. Oldukça büyük hacimdeki bu ödemeleri yapmak için gerekli dövizin ödeme tarihlerinden önce hazır edildiği, böylece piyasadan döviz toplanacağı spekülasyonuna yol açılmayacağı da bize ulaşan bilgiler arasında. Sayın Başbakan'ın son günlerde gene söylemeye başladığı, "Merkez Bankası'ndaki dövizler taşıyor" gibi lafların kaynağı da, borç ödemelerini aksatmadan gerçekleştirmek için yapılan bu hazırlık herhalde.

Türkiye yıl ortası dış borç ödemelerini hiçbir aksamaya meydan vermeden gerçekleştirebilirse bu öncelikle dış finans çevrelerinde belirmeye başlayan kaygıları azaltacak. "Acaba Türkiye de dış borç ertelemesine gidecek mi?" sorusunu en azından kendilerine sormaya başlayan bankacılar yıl sonuna kadar biraz ra-

hatlayacaklar. Uluslararası finans çevrelerinin kaygılarının azalması ise Türkiye'nin ağır dış borç ödemelerini, çoğunlukla yeni borç bularak gerçekleştirmesini kolaylaştıracak.

Oldukça zor koşullar altında, oldukça yüklü bir dış borç ödemesi, dışarda hiçbir aksamaya yol açmadan ülke içinde de yeni bir döviz spekülasyonu yaratmadan gerçekleştirebilirse, bunu başaranların hakkını teslim etmek gerekecek. Ancak bu ödemeyi gerçekleştirmek için yapılan döviz tedarikini "dövizimiz taşıyor" diye ilan eden zihniyet, dış borç ödemelerinin aksamadan gerçekleştirimesini de "ekonomimiz düzlüğe çıktı" diye millete sunmaya kalkarsa bilerek ya da bilmeyerek gerçekleri saptırmış olacak.

Çeşitli yazılarımızda daha önce de değinmiş olduğumuz gibi, dış borç ödemelerini başarıyla yerine getirmek ağır borçlu bir ülkenin ekonomik sorunlarını mutlaka hafifletmiyor, tersine ağırlaştırabiliyor. Eğer bir yıl içinde yaptığınız dış borç ödemeleri alabildiğiniz yeni dış krediden fazlaysa siz dışarıya net borç öder duruma düşüyorsunuz. Bunun ise ülke ekonomisine çok olumsuz yansımaları oluyor. Dış borç ödemelerini düzenli gerçekleşitren ülke "dış dengesi sağladığı" için IMF'nin, Dünya Bankası'nın, uluslarası bankaların övgülerini kazanırken, aynı ülkenin ekonomisi çok ciddi iç sorunlarla karşı karşıya gelebiliyor.

American Express Bankası'nın yayımladığı *"The Amex Bank Review"*ın 18 Mayıs 1988 tarihli sayısında bu olgu çok güzel anlatılıyor. "Baker Planı" kapsamına alınan dünyanın en borçlu 15 ülkesini ele alarak durumlarını inceleyen *"Amex Bank Review"*, sözkonusu ülkelerin 1982'den bu yana dış dengelerini sağlama yolunda önemli adımlar attıklarını kaydettikten sonra şöyle devam ediyor:

> *"Ne var ki dış dengeyi sağlamada gösterilen başarı iç ekonomide tekrarlanamadı. Diş dengeyi sağlamak*

için alınan radikal önlemlerin maliyeti iç ekonomide olumsuz biçimde hissedildi. Büyüme hızları düştü ve ağır borçlu ülkelerin çoğu resesyon, yani ekonomik durgunluk olgusuyla karşı karşıya kaldı."

Ağır dış borç taksitlerinin kamu açıklarını büyüttüğünü ve kamu kesiminin finansman gereksinimini hızla arttırdığını belirten *Amex Bank Review*, böylece ortaya çıkan kısır döngüyü şöyle anlatıyor:

"Kamunun büyüyen finansman gereksinimi bir yandan özel tasarruflara da el koyarken diğer yandan bu ortamın kaçınılmaz sonucu olan enflasyon da kamunun iç borç servisi yükünü arttırır. Böylece kamunun finansman gereksinimi daha da büyür ve yeniden enflasyonu arttırıcı etki yapar. Yüksek faiz oranları ve yüksek enflasyonun yarattığı belirsizlik ortamı özel yatırımcıyı caydırır. Kamu kesiminin ağır iç borç servisi yükü, kamu açığının kapatılmasını zorlaştırır. Çoğu kez cari harcamalarını kısamayan kamu kesimi tek çare olarak yatırımlarını kısmaya başlar. Bu durumda özel yatırımların yanı sıra kamu yatırımları da durunca ekonomide durgunluk kaçınılmaz hale gelir. Bu kısır döngünün içine giren borçlu ülkeler, dış borç ödemek için dışa net transferi yapmanın iç ekonomide dayanılmaz bir bedeli olduğunu er geç fark ederler."

Bu satırlar Türkiye için yazılmamış, ama çeşitli göstergeler Türkiye'nin de böyle bir kısır döngünün içine düşebileceğini gösteriyor. Yıllardan beri ilk kez bu yıl büyük çapta dışa net mali transfer yapma durumunda olan Türkiye'nin, bunun olumsuz bedelini iç ekonomisinde ödemesi kaçınılmaz görünüyor. İç borç–Hazine dengelerinde çekilen sıkıntılar, parasal hedefleri tutturmakta

çekilen güçlükler bunun ilk göstergeleri. Onun için, "dış borcumuzu aksatmadan ödedik" diye bayram edeceğimize bunun iç ekonomideki faturasını nasıl ödeyeceğimizi düşünsek herhalde daha gerçekçi davranmış oluruz.

1988'in ikinci yarısında Sayın Özal'ın güven tazeleme tutkusu bir kez daha depreşiyor, yerel seçimlerin erkene alınması için Türkiye bir kez daha referanduma götürülüyordu. Ülkenin yeniden seçim atmosferine sokulması ekonomideki belirsizliği ve istikrarsızlığı daha da arttırıyordu. Sanayi kesimi Sayın Başbakan'ın bir süre önce verdiği "küçülün" mesajını alarak üretimini sınırlandırmaya başlıyor öte yandan enflasyondaki tırmanış sürüyor, Türk lirasından kaçış yükselen döviz spekülasyonu dalgasına yol açıyordu. Olayın tamamen denetimden çıkmasını önlemek için '4 Şubat kararları' esprisinde, daralmayı ve TL.ye güven kazandırmayı amaçlayan bir reçetenin daha yüksek dozda ve kararlılıkla uygulamaya konması gerekiyordu.

Gerekmesine gerekiyordu da bunu kim yapacaktı? Referandumdan istediği sonucu alamayan ve 1989 ilkbaharında yerel seçime gitmek zorunda olan Sayın Özal bunu nasıl göze alacaktı?

Referandum öncesinde "gitme Özal" kampanyasını sürdüren bazı basın organlarında Sayın Özal "süpermen" olarak gösteriliyor ve ekonominin dizginlerini ele alarak yumruğunu indireceği belirtiliyordu. 14 Ekim 1988 tarihinde yayımlanan 'Ekonomi Notları'nda ise olay biraz farklı değerlendiriliyordu.

Ekonomiye "Süpermen" Değil "Normalmen" Gerekli

... Aklı başında bir insanın bugün gelinen noktada Turgut Özal'ın "ekonomiyi kurtaracak süpermen" olduğuna inanabilmesi için ciddi bir hafıza kaybına uğramış olması gerekiyor. Çok gerilere gitmeye gerek yok, Sayın Başkanın '4 Şubat Kararları'ndan sonra bu yıl içinde yaptığı açıklamalara, tahminlere bakın. Ne demiş Sayın Başbakan; "Enflasyon yüzde 50 olur, faizler yılın ikinci yarısında düşer" demiş. (Hürriyet, 21 Mart 1988). İstanbullu iş adamlarıyla yaptığı bir toplantıda "Bugünkü enflasyon geçen yıldan sarkmadır. Önümüzdeki aylarda mutlaka düşecektir" demiş. (Milliyet, 10 Mayıs 1988). Odalar Birliği Genel Kurulu'nda enflasyon oranının yüzde 60 olduğunu belirten Sayın Başbakan 1989'da bu oranı yüzde 30'a indireceklerini söylemiş. (Cumhuriyet, 29 Mayıs 1988). Özal, ABD'de yabancı bankacılarla yaptığı görüşmelerde bu görüşünü tekrarlamış, "1989 nisanında enflasyon bugünkünün yarısına düşecek" demiş. (Milliyet, 4 Haziran 1988).

Ya "Küçük Süpermen" olarak ekonominin dizgilerini eline alan Yusuf Bozkurt Özal'ın sözleri ve tahminleri? "Enflasyon düştü, hızla düşüyor, önümüzdeki aylarda düşecek" diye bir sürü beyanda bulunan Sayın Yusuf Bozkurt Özal'ın ağustos sonundaki öngörüleri ve vatandaşa tavsiyeleri aynen şöyle:

> *"Önemli olan husus enflasyonun inişe geçmeye başlamış olması. Bu itibarla tasarruf sahiplerinin paralarını halen yüksek olan faiz hadlerinden istifade ederek 6 aylık, hatta 1 yıllık vadelerle yüksek faize bağlamalarını tavsiye ediyorum. Sakın yanlışlık yapmayalım, dövize ve altına bel bağlamayalım. Kimse yanılmasın, çün-*

kü biz ne yaptığımızı iyi biliyoruz. Bu arada enflasyonun düşüşü ve kredi faizlerinin inmeye başlaması firmalarımız için ümit verici bir gelişme olacak..." (Tercüman, 28 Ağustos 1988).

Yusuf Bozkurt Özal Bey'in bu tavsiyelerde bulunduğu tarihte azami banka faizi yüzde 65 (net yüzde 58.5)'ti; doların resmi efektif satış kuru 1564 lira, markınki 840 lira dolayındaydı. Bir Ata lira 148 bin liraydı. Bugün dolar 1920 lirayı, mark 1045 lirayı, Ata Lira 172 bin lirayı aşmış durumda. Dolar ve markda bir buçuk aylık değerlenme oranı yüzde 23-24 dolayında. Serbest bırakılan mevduat faizlerinin ise belki de yüzde 80'lere kadar tırmanması sözkonusu. Yusuf Bey'in tavsiyelerine uyarak paralarını yüzde 58.5 faizle bir yıl için bankaya yatıranlar ne kadar yansalar yeri, değil mi?

Ekonomide bugün ortaya çıkan tablo, "süpermen" diye takdim edilenlerin, değil ekonominin orta vadeli geleceğini, birkaç ay sonrasını bile görmekten aciz olduklarını ortaya koyuyor. Bugün gelinen nokta, "Türk parasından kaçışı önlemek" amacıyla alınan '4 Şubat Kararları'nın ekonomideki baskıları önlemeye yetmediğini, temeldeki hastalık tedavi edilemediği için ateşin yeniden yükseldiğini, kamu finansmanı dengesinde gereken disiplinin sağlanmadığını, bu nedenle para arzının sınırlanamadığını ve Türk Lirası'ndan kaçışın, anormal kur ayarlamalarına karşın sürdüğünü gösteriyor.

Ekonomiyi içine düştüğü bu çıkmazdan çıkartmak için ise her şeyden önce biraz ekonomi bilen ve sağlıklı analiz yapabilen, biraz da önünü görebilen "normalmen"lere, yani normal insanlara gerek var. Zira "süpermen"lerle, "harika çocuklar"la bu işin olmayacağı artık ortada.

Sonunda ekim ayının ortasında Merkez Bankası döviz pi-

yasasını etkili bir müdahalede bulunuyor, serbest piyasada döviz fiyatları hızla düşerken serbest bırakılan mevduat faizleri yüzde 80'lere tırmanıyordu. Ekonomi bilen ve sağlıklı analiz yapabilen Merkez Bankası Başkanı Rüşdü Saracoğlu'nun etkisiyle alındığı anlaşılan bu kararlar aslında 1980'lerin başından beri izlenen kur politikasından vazgeçişin de ilk habercisi oluyordu. Türk parasını pul ederek enflasyonla mücadeleyi sürdürmenin olanaksızlığı sonunda anlaşılmış görünüyor, Rüşdü Saracoğlu'nun yıl sonuna doğru yaptığı bir konuşmada 'alternatif politika' daha net biçimde ortaya konuyordu. Bu konulara 17 Ekim ve 23 Aralık 1988'de yayımlanan ilk yazımda değinmeye çalışmıştım.

"Buldozer" Rüşdü Bey, TL.'yi Nasıl Kurtardı?

Bilgi düzeyi, hayal gücü ve sabrı, köklü çözümleri düşünmeye yetmeyen insanlar, köklü sorunları bir kılıç darbesiyle çözüvereçek kahramanlara umut bağlarlar, onlardan beklerler mucize çözümleri...

... Geçen hafta Türk Lirası'nın yeniden talep yaratmak ve döviz fiyatlarındaki anormal tırmanışı durdurmak amacıyla girişilen kapsamlı operasyon sonrasında yazılanlara bakınca ister istemez bunları düşündüm. Yüksek tirajlı bir gazetemize göre Merkez Bankası Başkanı Rüşdü Saracoğlu, "bir buldozer gibi" piyasaya girmiş ve sihirli kılıcıyla doların değerini bir gün içinde 172 lira birden düşürmüş, Türk Lirası'na yeniden itibar kazandırmış. Bazı yazarlara göre de Başbakan Özal, artık ekonominin dizginlerini yeniden eline aldığına göre endişe edecek bir şey yok, her şey kısa sürede yoluna girecek. Başbakan'ın bizzat açıkladığı serbest faiz bütün sorunları çözecek.

Sanki ekonomiyi büyük çıkmazın içine sokanlar başka gezegenlerden gelmiş, Başbakan Özal'ın bunda hiçbir sorumluluğu yok. Artık sayısını unuttuk, kaçıncı defa ekonomide operasyon yapılıyor, sayın Başbakan kaçıncı defa enflasyona karşı ciddi önlem alındığını açıklıyor. Ama sonra bakıyoruz eski hamam eski tas, devalüasyon – enflasyon kısır döngüsü sürüp gidiyor, dış borç – iç borç çıkmazı daha da içinden çıkılmaz bir hal alıyor.

Merkez Bankası Başkanı Rüşdü Saracoğlu'nun "buldozer gibi" piyasaya girmesiyle Türk Lirası'nın kurtarıldığı ise başka bir "hikaye" Zaten Sayın saracoğlu da kendi açıklamalarında durumun ciddiyetini vurguluyor ve ancak bir bütünlük içinde gerekli önemlerin alanıp uygulanabilmesi halinde istenen sonuçların elde edilebileceğini açık seçik söylüyor. "Ülkenin çok kritik bir dönemden geçtiği bugün sorumluluğumuzu inkâr edemeyiz", diyen Rüşdü Saraçoğlu, düzenlediği basın toplantısında şöyle konuşuyor:

> *"Neticede, faiz serbestisinden beklenen sonuçların alınabilmesi, büyük ölçüde Merkez Bankası'nın para arzını kontrol edebilmesine ve daha da önemlisi, kamu kesimi finansman açıklarının zaman içinde kapatılabilmesine bağlıdır... Para arzının kontrol edilebilmesi için kısa vadede olmasa bile, alınacak terbirlerin sadece bankamıza münhasır olmayıp diğer kamu kuruluşlarına da yansıması gereklidir..."*

Sayın Saracoğlu, bu sözleriyle çok önemli bir noktanın altını çiziyor, kamu finansman dengesinde düzelme sağlanamadıkça bütün bu çabaların sonuçsuz kalacağını, sonuçta aynı noktaya geri dönüleceğini ifade ediyor. Bir "buldozer gibi" kaba kuvvetle değil, aklını ve bilgisini kullanarak Merkez Bankası'nı etkili bir kimliğe kavuşturmak çabasındaki Saracoğlu, yalnızca Merkez Bankası'nın çabalarıyla gelinebilecek noktanın sınırını da çok güzel çiziyor.

Gerçekten de Merkez Bankası, geçen haftaki operasyonuyla, etkili bir güç olarak payasalarda oynayabileceğini ve ağırlığını koyabileceğini gösterdi. O gün için istediği sonucu da aldı. Ancak unutmayalım ki, biraz farklı koşullarda alınan '4 Şubat Kararları' da ilk başlarda umulan sonuçları verecek gibi görünmüş, ama izlenen genel politikada ve kamu kesimi finansmanın cephesinde gerekli disiplin sağlanamayınca işler gene çığrından çıkmıştı.

O halde iş dönüp dolaşıp bazı köklü çözümlere dayanıyor. Kamu fimansmanı dengesinde istenen noktaya gelmek için kapsamlı bir iç borç konsolidaysonu göze almadan, vergi cephesinde önemli bir atılım yapılmadan ve TL.'yi hızla devalüe etmenin bir marifet olduğu yanılgısından kurtulmadan bugünkü çıkmazı aşmak, TL.'ye yeniden ve sürekli olarak itibar kazandırmak mümkün görünmüyor.

Saracoğlu Alternatifi

... Benim anlayabildiğim kadarıyla Sayın Saracoğlu aslında, Sayın Özal'ın 1984'ten bu yana (bazı yönleriyle 1980'den bu yana) uygulamaya çalıştığı ekonomi politikalarına bir alternatif öneriyor.

Ne diyor Sayın Saracoğlu?

"Bizim ortada vadede Türk Lirası'na değer kazandıracak bir politika izlememiz şarttır. Türk Lirası'nın sürekli değer yitireceği beklentisi bir güven boşluğu yaratmış ve enflasyonun en önemli nedenlerinen biri haline gelmiştir," diyor.

Sayın Saracoğlu, 1981'den itibaren izlenen günlük kur politikasının Türkiye'ye bazı yararlar sağladığını kabul ediyor, ama asıl gerekli önlemleri almadan, yalnızca kura yaslanarak ve Türk parasını geçersiz kılacak yöntemlere başvurarak bir yere varılamayacağını görüyor. Dövize endeksli borçlanma enstrümanları-

na kesinlikle karşı çıkıyor. Türk parasına yeniden itibar kazandıracak ve orta vadede Türk parasını sağlam para haline getirecek önlemlerin bir bütünlük içinde alınmasını öneriyor. Vatandaşın cebindeki dolarla, markla değil Türk parasıyla övüneceği günlerin gelmesi gerektiğini söylüyor. Merkez Bankası'nın asli görevinin Türk Lirası'nın itibarını korumak olduğunu vurguluyor.

Başka ne diyor Sayın Saracoğlu?

"Aşırı kamu harcamaları ve bu nedenle oluşan kamu açıkları enflasyonun başlıca nedenidir ve öncelikle kamu harcamaları kısılarak orta vadede bütçe denkliği sağlanmalıdır" diyor.

"Bütün sübvansiyonlu krediler şu ya da bu şekilde enflasyonisttir ve Merkez Bankası'nın, başta kamu kesimi olmak üzere, hiçbir kesime sübvansiyonlu kredi vermeyecek bir duruma getirilmesi gerekir" diyor.

Daha fazla dış borçlanmanın uygun olmadığını, dış kredi yerine yabancı yatırım sermayesi çekmek gerektiğini belirtiyor.

Ve ekonominin yönetim tarzının halka güven vermediğini, temel karar organları arasında diyalog eksikliği ve görüş farkları bulunduğunu vurguluyor.

Şimdi bir an durup düşünelim.

Türk Lirası'na sürekli değer kaybettirmeyi en büyük marifet olarak gösteren kimdi?

Türk vatandaşı cebinde dolarla, markla dolaşıyor diye övünen, döviz mevduatının büyüklüğüyle gurur duyan, dövize endeksli kamu kâğıtlarını parlak buluş olarak sunan kimdi?

Eski patronları gibi "büyük Türkiye" sendromuna yakalanıp kamu yatırımlarını ve kamu harcamalarını zorlayarak kamu açıklarını tırmandıran ve enflasyonu azdıran kimdi?

Sübvansiyonlu kredilerle çeşitli kesimlere ulûfe dağıtıp ANAP'ı ve iktidarını sağlamlaştırmaya çalışan kimdi?

Dış borçların artmasıyla övünerek, "Kalkınan ülkenin borcu

da artar" diyen kimdi?

Kimseye güven vermeyen, yedi başlı ekonomik yönetimin sorumlusu kimdi?

Sayın Saracoğlu politacı değil, Merkez Bankası Başkanı. On yıl süreyle bu görevde kalmak istediğini söylüyor. Söylediklerinin anlamı ise bence açık: Saracoğlu, Özal'a alternatif öneriyor.

"Saracoğlu alternatifi"nin umulan sonuçları verebilmesi, enflasyonda aşağı doğru gidişi sağlayabilmesi için ekonomide 1988 yılının ikinci yarısında bağlayan durgunluğun sürmesi gerekiyordu. Enflasyon da birdenbire aşağı çekilemeyeceğine göre 1989 yılının, durgunluk ve enflasyonun birlikte yaşandığı bir yıl olacağını tahmin etmek, bazı varsayımlarla mümkündü.

Nasıl Bir 1989: Durgunluk ve Enflasyon

1989 yılı Türkiye Ekonomisi için nasıl bir yıl olacak?

1989 yılı konusunda herhangi bir tahmin yapabilmek için önce bazı varsayımlar yapmak gerekiyor. Benim yapacağım temel varsayımlar şunlar: Sayın Özal zor da olsa iktidarda kalmaya devam edecek; özellikle dış dünyadan gelen baskıların da etkisiyle mümkün mertebe daraltıcı politikalar izlemeye çalışacak; 1989'da dış borç ertelemesine gitmeyecek, iç borç konsolidasyonunu ise son çare olarak düşünecek.

Bu varsayımların tutması halinde 1989 yılında Türkiye ekonomisinde ne gibi gelişmeler beklenebilir?

Bir kere, ekonomide 1988 yılının ikinci yarısında başlayan yavaşlamanın 1989 yılında da devam etmesi, gerilemeye başla-

yan milli gelir (GSMH) büyüme hızının 1989'da daha da gerilemesi olası görünüyor. DİE'nin 1988 yılı için hazırladığı ve yılın ilk dokuz ayındaki gerçekleşmelere dayanan tahminler, büyüme hızının yüzde 5'e doğru düşeceğini gösteriyor. Bu düşüşte, özel imalat sanayiinde, inşaat ve ticaret kesimlerinde gözlenen belirgin yavaşlamanın etkisi görülüyor. Tarımda beklenen yüzde 6.3'lük anormal ölçüde yüksek büyümenin de GSMH büyüme hızını yüzde 5'in fazla üzerine çekemeyeceği anlaşılıyor.

1988 yılının ikinci yarısında yaşanan olay şunu düşündürüyor: Kamu yatırımlarının azaldığı, inşaat sektörünün yavaşladığı, iç talebin teklediği, faizlerin çarpıcı biçimde yükseldiği ve Sayın Özal'ın sürekli olarak "Küçülün, daralın yoksa batarsınız" diyerek işadamlarını uyardığı bir ortamda iş âlemi üretimini sınırlamaya yöneliyor, stoğa çalışmamaya özel özen gösteriyor. Dolayısıyla sanayi kesiminde üretim ve büyüme hızı düşüyor, ticaret ve hizmet kesimleri de sanayiyi izliyor. Tarım kesimindeki hızlı gelişme ise bu daralma eğilimini tersine çevirmeye yetmiyor.

1988 yılının son çeyreğinde gözlenen manzara, yukarda çizdiğimiz tablonun, belki daha vurgulu tonlarla devam ettiğini düşündürüyor. 1989 yılı başında bu tabloyu değiştirecek herhangi bir gelişmeyi beklemek de yaptığımız varsayımlar çerçevesinde mümkün görünmüyor. Örneğin bir yerel seçim genişlemesi beklememek gerekiyor.

1989 yılı bu atmosfer içinde geçtiği takdirde sanayi ve başlıca hizmet kesimlerinde yıllık büyüme hızının biraz daha düşmesi ve GSMH büyüme hızını biraz daha aşağı çekmesi beklenebilir. Buna ek olarak tarım kesiminde yüzde 6 dolayında bir büyüme hızının iki yıl üst üste yakalanması, Türkiye ekonomisinin yakın tarihinde hiç görülmüş değil. Çok daha normal olanı, tarım kesiminin yüzde 3 dolayında büyümesi. Böyle bir senaryo içinde ise GSMH büyüme hızının 1989 yılında yüzde 5'i bulması bile çok

zor. Yüzde 4 dolayında, hatta belki biraz altında bir büyüme hızına razı olmak zorunda kalabileceğimiz anlaşılıyor. Sayın Başbakanın geçen haftaki YASED yemeğinde yaptığı konuşmada, 1989 yılında yüzde 5'in altında bir büyüme hızını göze aldıklarını belirtmesi de bu yönde ilginç bir işaret oluşturuyor.

İhracat sektörünün de 1989 yılında bu tabloyu aydınlatacak çarpıcı bir gelişme göstermesi beklenmiyor.

Büyüme hızının düşmesi, kaçınılmaz olarak işsizlik artışını da beraberinde getirecek, toplu işten çıkarmalar gündeme gelebilecek.

Burada akla gelen çok önemli soru ise tabii ki şu: Ekonomi daralmaya zorlanırken, büyüme hızı düşerken enflasyon da aşağı çekebilecek mi? Yoksa Türkiye, 1988 yılının ikinci yarısında gördüğümüz gibi düşen büyümeyle yükselen enflasyonu bir arada yaşamaya devam mı edecek? "Stagflasyon"a benzer bir süreç mi yaşanacak?

Türkiye ekonomisinin kendine özgü koşulları bu konuda da iyimser olmayı zorlaştırıyor. Hükümetin radikal bir borç erteleme operasyonuna gitmeden, sadece elindeki olanaklarla uygulayacağı tasarruf ya da daralma politikası, enflasyon cephesinde çarpıcı bir sonuç almaya yetmeyecek gibi görünüyor. Bu çerçeve içinde 1989 enflasyonunun yüzde 50'lere çekilmesini bile çok zor olacağı anlaşılıyor, yüzde 60'larda kalacak bir rakamı ise başarı saymak gerekiyor.

Makro dengeler enflasyon konusunda iyimser olmayı zorlaştırırken, firma davranışları ve piyasa yapıları da durgunluk ortamında bile fiyat artışlarının hızla yavaşlatmanın kolay olmadığını düşündürüyor.

Bu tablo, 1989 yılında Türkiye ekonomisinde yavaşlama ve durgunlukla yüksek enflasyonun bir arada yaşanacağı izlenimini güçlendiriyor.

Kur ayarlamalarının, Merkez Bankası'nın piyasalara müdahale ettiği 1988 ekiminden beri enflasyonun hayli gerisinde kalması hemen herkesi şaşırtmış görünüyordu. Kur ayarlamalarının mutlaka enflasyonun üzerinde olması, 1980'den beri "doğru ekonomik politika"nın temel direği olarak kafalara çakılmamış mıydı? O halde kur ayarlamalarının kısa sürede enflasyonu yakalaması gerekiyordu.

Oysa "Saracoğlu alternatifi"nin mantığı tam tersini gerektiriyordu ve 1989 yılında enflasyona paralel, hatta enflasyon oranının üzerinde kur ayarlamaları bekleyenler için bir düş kırıklığı yılı olabilirdi. 27 Ocak 1989 tarihli 'Ekonomi Notları'nda bunun nedenlerini anlatmaya çalışmıştım.

İhracatçıya, İşadamına ve "Enflasyon Lobisi"ne Uyarı

12 Ekim fırtınasından bu yana kur ayarlamaları oldukça yavaş gidiyor, enflasyon oranının altında seyrediyor. Acaba bu ne zamana kadar sürer? Böyle giderse ihracatı olumsuz etkilemez mi?

Para musluklarının mümkün mertebe sıkı tutma eğilimi ne kadar devam edecek? Bütçe açıklarından kaynaklanan baskılar, eninde sonunda para musluklarının gevşetilmesine yol açacak mı?

Piyasadaki durgunluk daha ne kadar sürecek? Yerel seçimlere girilirken işler biraz açılacak mı?

Mevduat faizlerindeki düşüş nerede duracak? Bu düşüş kredi faizlerine de yansıyacak mı?

Enflasyon ne olacak? 1989'da gerçekten aşağı çekilebilecek mi?

Son günlerde çok sorulan ve tartışılan sorular bunlar. İhracatçıyı, işadamını, para sahibini ve tabii sokaktaki adamı ilgilendiren sorular.

Türkiye'nin inişli çıkışlı ortamında bu gibi sorulara güvenilir cevaplar vermek tabii ki kolay değil. Ancak bu yıl uygulanmak istenen ekonomi politikalarının amacını ve genel çerçevesini ortaya koymaya çalışarak bu soruların cevaplarına yaklaşmak mümkün görünüyor.

Ekonomi bürokrasisinin doruğunda görev almış bir dostumla yaptığım görüşme, benim bu çerçeveyi daha iyi kavramama yardımcı oldu. Görebildiğim kadarıyla 1989 yılının öncelikle hedefi, ne yapıp edip enflasyonu bir miktar aşağı çekmek. Dış dünyaya güven verebilmek açısından da bu cephede sonuç almak çok önemli görünüyor.

Enflasyonun en önemli nedenleri hangileri?

Kamu açıkları, parasal genişleme, hızlı kur ayarlamaları, yüksek faiz ve diğer girdi maliyetleri, aşırı talep baskısı. Bu nedenler üzerinde hemen herkes birleşiyor artık. O halde yapılması gereken şey bu nedenleri ortadan kaldırmak. Şimdi yapılmak istenen de galiba bu.

Kamu açıklarının mümkün mertebe sınırlandırılması için bir çaba var. İşin harcama yönüne dikkat ediliyor; yani vergi cephesinde alınacak sonucu tahmin etmek ise güç. Peşin verginin bu konudaki katkısını görmek lazım.

Parasal genişlemenin denetime alınması, programın en önemli noktalarından birini oluşturuyor. Enflasyonla en yakından ilgili parasal gösterge olarak kabul edilen "rezerv para"nın 1988'deki tırmanışına bakıldığında ise bu tırmanışın büyük ölçüde döviz birikiminden kaynaklandığı görülüyor, iç paradaki genişlemenin etkisi ise sınırlı kalıyor. O halde yapılması gereken şey, bir yandan iç parayı sıkı tutmaya devam ederken, diğer yan-

dan döviz birikimi düzeyini kontrollü olarak düşürmek. Böylece "rezerv para" düzeyinin hızlı artışını önlemek.

Döviz birikimini kontrollü biçimde aşağı çekmeyi göze aldığınız zaman ihracata fazla yüklenmenize gerek kalmıyor, dolayısıyla kur ayarlamalarına, eşkiden olduğu gibi, fazla yüklenmenize de gerek kalmıyor. Daha küçük kur ayarlamalarıyla Türk parasının inandırıcılığını arttırmanız için bir olanak doğuyor. Buradaki tehlike, ithalatın yeniden artmaya başlaması, hızlanması olasılığı. Bunu önlemek içinse sıkı para politikasında ısrar edilmesi, ekonomideki yavaşlamanın ve piyasadaki durgunluğun sürmesi gerekiyor.

Ekonomideki durgunluğun sürmesi, iç talebin sınırlanması açısından da gerekli. Aynı sürecin, faizlerin piyasa koşulları içinde aşağı çekilmesine de ortam oluşturacağı düşünülüyor.

Şimdi bütün bunlar bir arada yapılabilirse ve bu uygulama kontrolden çıkmadan bir süre götürülebilirse, enflasyon cephesinde umulan sonuçlar alınabilir mi? Kur ayarlamalarının yavaş gitmesi, iç talebin düşük tutulması, rezerv paradaki şişkinliğin azaltılması ve üst üste birkaç ay enflasyon rakamlarının 12 aylık bazda gerilemesi, piyasadaki ve toplumdaki "enflasyon tırmanıyor" beklentisini kırabilecek mi?

Kesin cevap vermek gene zor, ama yukarda özetlemeye çalıştığım programın kendi içinde tutarlı görünen bir mantığı var. Eğer uygulanmak istenen program gerçekten buna benzer bir şeyse ve bu programda ısrar edilebilecekse, 1989 yılı ihracatçı için, işadamı için, dövize yatırımı düşünenler için ve genel olarak "Enflasyon Lobisi" için, iyimser beklentilerin gerçekleşmeyeceği bir yıl olabilir.

Yukarda yazıda sözü edilen senaryonun gerçekleşen uygulanmadan farklı yanları bulunduğu yıl içinde ortaya çıka-

caktı. T.C. Merkez Bankası 1989 yılı boyunca ayda 300 milyon dolar mertebesinde döviz toplamaya devam edecek ve bunun karşılığı olarak çıkartılan Türk liraları, emisyonun öngörülen rakamların çok üstüne çıkmasına yol açacaktı. Yıl ortasında devreye giren yüksek oranlı memur zamlarının da etkisiyle bütçede ve enflasyonda hedeflere varmak pek mümkün olmamıştı.

Ancak bu senaryoda asıl altı çizilen nokta Türk lirasının dış değerinin korunacağı, TL.'nin değerinin aşındırılamayacağı yolundaki mesajdı. Bu uyarı mesajı doğru çıkacak, pek çok kimsenin beklediği hızlı devalüasyon, ya da TL.'nin değerinin enflasyona paralel olarak düşürülmesi olayı 1989 boyunca gerçekleşmeyecekti.

TL.'nin hızlı devalüasyonundan vazgeçilmesi, enflasyon–devalüasyon–enflasyon kısır döngüsünü kırma açısından önemliydi. Ancak bu, bir bütünlük içinde alınması gereken önlemlerden yalnızca biriydi ve başarıya ulaşma şansı diğer önlemlerin de alınabilmesine, enflasyonun kısa sürede aşağı çekilebileceği inancının yaratılmasına bağlıydı. Aşırı enflasyonu böyle bir önlemler paketiyle hızla aşağı çekebilen ülkeler arasında en çarpıcı örneklerden birini İsrail sergilemişti. İsrail'deki uygulamanın planlanmasında ve başarıya ulaşmasında önemli rol oynamış olan İsrail Merkez Bankası Başkanı Prof. Michael Bruno, 1989 başında Türkiye'ye yaptığı ziyaret sırasında, benim de katıldığım birkaç toplantıda "başarının sırları"nı açıklamış, ben de onun verdiği mesajları bir yazıda özetlemeye çalıştım.

Enflasyonla Savaşımda İsrail Deneyimi ve Türkiye

İsrail'de 1985 yılının yüzde 500'lere kadar tırmanan enflasyonun kısa sürede aşağı çekilmesinde önemli rol oynamış bulunan Prof. Michael Bruno'yu iki kez dinleme ve kendisine sorular yöneltme fırsatını bulduk. Meramını iyi anlatan bir konuşmacı olan İsrail Merkez Bankası Başkanı Prof. Bruno'nun söyledikleri birkaç açıdan ilginçti.

Prof. Bruno'nun ayrıntılı biçimde anlattığı İsrail deneyinin bana göre en önemli derslerinden biri, aşırı enflasyona karşı mücadelenin, salt ekonomi politikası alanında kazanılacak bir mücadele olmadığı idi. Uygulanacak ekonomi politikalarının doğru olması tabii enflasyonla mücadelede başarının önkoşuluydu, ama yeterli koşulu değildi. Bu politikaları uygulayacak politik iradenin mevcut olması ve bu politikalara sahip çıkacak bir kamuoyunun bir "anti enflasyonist lobi"nin oluşturulması da en az politikaların kendisi kadar önemliydi. Bu noktaya gelinmesi için kolay olmuyor, ancak enflasyonun tüm toplum kesimleri için taşınması zor bir külfet haline geldiği bir ortamda, kapsamlı bir enflasyonla mücadele paketine yaygın destek sağlayacak bir kamuoyu oluşabiliyordu.

Bir diğer önemli nokta, enflasyona karşı mücadele için hazırlanan ve tüm toplum kesimlerinin özverisini gerektiren önlemler paketinin kısa sürede sonuç vermesinin ve ülkedeki enflasyon beklentisini kırmasının paketin başarısı için zorunlu olmasıydı. Toplumu uzun süreler bu tür özverilere razı etmek kolay değildi, başarı için ilk birkaç ay içinde ilk olumlu sonuçların alınması, enflasyonla keskin bir iniş görülmesi şarttı.

Üçüncü önemli nokta, böyle kapsamlı bir anti enflasyonist programın uygulanması sırasında, gerektiğinde kullanılabilecek bir ek dış kaynağın sağlanmış olmasıydı. İsrail örneğinde ABD 1.5 milyar dolarlık bir ek kaynakla anti enflasyonist programı desteklemişti.

Bu noktada akla gelen soru şu oluyor: İsrail deneyiminden çıkan bu temel derslerin Türkiye'nin enflasyonla mücadelesine bir katkısı olabilir mi? Türkiye bu derslerden bu aşamada yararlanabilir mi?

Teorik olarak yararlanabilir tabii. Ancak halen Türkiye'de geçerli olan koşulları hesaba katarak olaya baktığımızda durum biraz farklı görünüyor.

Bir kere Türkiye'de ekonominin yönetiminin, Prof. Bruno gibi uzmanlık alanı ekonomi olan kimselerin eline teslim edilmiş olduğunu söylemek mümkün değil. Dolayısıyla doğru ekonomik önelemleri içeren bir enflasyonla mücadele programının hazırlanması olasılığı da pek fazla değil.

İkincisi, Türkiye'de İsrail'dekine benzer bir bütçe denkleştirme politikasını yürütecek -ki bütçe denkliği Prof. Bruno'ya göre paketin temel öğesini oluşturuyor- bir siyasal iktidar bulunduğunu söylemek kolay değil. İsrail'de geniş bir koalisyonla bu uygulanabilmiş, Türkiye'de ise tabanı dar görünen bir hükümet var.

Üçüncüsü, bu hükümet bugüne kadar enflasyon konusunda yaptığı sayısız vaadlerden hiçbirini tutamamış bir hükümet. Böyle bir hükümetin kısa sürede enflasyonu aşağı çekeceğine insanları inandırması çok zor. Ayrıca hükümetin ideolojik saplantıları da İsrail'deki gibi bir paketin uygulanmasına engel.

Dördüncüsü ve belki de en önemlisi Türkiye'de yeterince güçlü bir antienflasyonist lobi henüz oluşmuş değil. Enflasyon altında ezilen ücretli-maaşlı kesim 12 Eylül sillesinin etkisinden

daha tam sıyrılmış değil, gücü sınırlı; küçük çiftçi örgütsüz. Enflasyonun ateş topunu başkalarına atabilen irili ufaklı iş sahipleri ya bu oyundan kazançlı çıktıkları için ya kazançlı çıktıklarını sandıkları için ya da olayın vahametini tam kavramadıkları için enflasyona mutlaka bir çare bulunması arayışı içinde değiller. En etkili medya, televizyon ve radyo, iktidarın kontrolünde. Bu koşullar altında güçlü bir anti enflasyonist lobinin oluşması için şartlar hazır değil gibi görünüyor.

Türkiye'nin İsrail'dekine benzer bir tutarlı enflasyonla mücadele paketi hazırlaması halinde Batılı dostlarından ek bir kaynak desteği sağlaması ise herhalde mümkün, ama garanti değil.

Görülüyor ki İsrail'in enflasyonla mücadelede başarıya ulaşmasını sağlayan koşulların hemen hiçbiri bugün Türkiye'de mevcut değil. Ama diyeceksiniz ki Türkiye'de enflasyon henüz yüzde 100'lerde bile değil, İsrail ancak enflasyon yüzde 500'lere dayanınca bu önlemleri alabilmiş.

Daha gidecek epeyce yolumuz var galiba.

İsrail Merkez Bankası Başkanı Prof. Bruno'ya göre enflasyonla mücadelede başarının en önemli koşulu, toplumda bu konuda bir görüş birliği, bir 'konsensüs' oluşması ve bu doğrultuda bir siyasal iradenin ortaya çıkmasıydı. Türk iş aleminde de bu görüşe yakınlık duyanların sayısı giderek artıyordu ama yönetimin ve Sayın Özal'ın pek 'oralı olduğu' yoktu. Sayın Özal, aslında Türkiye'nin dışa kaynak aktardığının bir başka göstergesi olan cari işlemler fazlasıyla övünerek vakit geçiriyor, bu kez "küçülmeyi durdurun" diye mesajlar vererek iş alemini şaşırtıcı beyanlarına devam ediyordu. 1989 yılına girilirken artık İş aleminin de benimsemeye başladığı, enflasyon konusun-

da bir 'toplumsal uzlaşma', bir 'konsensüs' oluşturma fikrine ise hiç yanaşmıyordu. Sayın Özal.

Enflasyona İş Aleminin Yaklaşımı ve Özal

Başbakan Özal'ın son zamanlardaki gözdesi CİA. Yok canım o karanlık işler karıştırmakla ünlü CİA, yani ABD Merkezi Haberalma Teşkilatı değil, Sayın Başbakan'ın dilinden düşürmediği CİA. Sayın Başbakan Türkiye'nin "Cari İşlemler Açığı"nı dilinden düşürmüyor son zamanlarda; bu açığın büyük ölçüde kapanmış bulunmasını, hatta bu yılın ilk dokuz ayı sonunda fazlaya dönüşmüş görünmesini başarı göstergesi olarak vurguluyor, içerde ve dışarda.

Türkiye'nin dış ödemeler dengesindeki açığın kapanması, özellikle Türkiye ekonomisine dışardan bakanlar için önemli bir gösterge. Enflasyon böylesine tırmanırken bir de cari işlemlerde olumsuz bir gelişme olsaydı, herhalde Sayın Özal'ın yabancı bankacılara ve diğer dış odaklara dert anlatması çok daha zor olurdu. Ama bugün gelinen noktada sorun bu değil. Sorun, cari işlemlerdeki olumlu gelişmenin yabancıları tatmin etmeye yetmemesi, enflasyon cephesindeki bozgunun cari işlemlerdeki başarıyı da gölgelemesi.

Uluslararası finans çevrelerinin tavrını izleme açısından en elverişli pozisyonda bulunmuş, halen de onlarla yakın ilişki içinde bulunan bir dostumla geçen gün konuşuyorduk; o da enflasyondaki olumsuz tablonun artık çok göze batmaya başladığını, bu konuda sonuç almaya başlamadan dışardaki kaygıyı gidermenin kolay olmadığını söyledi. Sayın Başbakan'ın son ABD gezisinde ortaya çıkan hava da sanıyorum ki aynı hava.

Görünen o ki artık yalnızca Türkiye'de değil, Türkiye dışında da Sayın Özal'ın öncelikle enflasyon cephesinde bir şeyler yapması ve sonuca gitmesi yönünde baskılar artıyor. Sayın Özal'ın gelecek yılın ilk yarısında bu alanda inandırıcı adımlar atamaması, enflasyonun dizginlendiğini gösteren inandırıcı sonuçlar ortaya koyamaması halinde, işi herhalde çok daha zorlaşacak.

Bazı ciddi iktisatçılara göre Özal'ın hele kısa vadede böyle bir şeyi başarması olasılığı yok gibi. Borç yüklerinin ve kamu açıklarının erişmiş bulunduğu boyutlar, iktidara çok az manevra alanı bırakıyor, ayrıca bugün alınacak önlemlerin etkisini görmek için belirli bir sürenin geçmesi gerekiyor.

Bu tabii tartışılması gereken bir iddia. Ben şimdilik bu tartışmaya girmeden, kısa vadede enflasyonun hızını kesmek açısından öncelikle neler yapılabilir diye düşününce gene dönüp dolaşıp, çeşitli kesimlerin işbirliğiyle bu işin üzerine gitme ve toplumdaki, "enflasyon daha da artacak" beklentisini kırma formülüne takılıyorum. İşin ilginci, bu formüle yakınlık duymaya başlayanların sayısı da giderek artıyor galiba.

Örneğin 12 Aralık günü Tercüman gazetesinde Taylan Sorgun'un yönettiği açıkoturumda konuşan bazı önemli iş adamlarımız bakın neler söylemişler:

Feyyaz Berker: Bir önerim var. Diyorum ki bir ay için, kamu ve özel sektör olark zam yapmama kararı alalım. Bunun psikolojik yanı var.

Sakıp Sabancı: Üç ay zam yapmama kararı alalım.

Ali Koçman: Hükümet, Danimarka, Kanada, İngiltere hükümetleri gibi ekonomide alınması gereken tedbirleri alabiliyorsa, ücretleri dondurabiliyorsa enflasyonun altında faiz de verebilir. İşin ciddiyetini halka vermek lazım.

İlginç doğrusu. Daha beş altı ay önce çeşitli vesilelerle, "enflasyonla yaşamayı öğrenmeliyizi, enflasyon yılanı ile birlikte yaşamayı öğreneceğiz, enflasyon yılanının bizi sokmaması için gereken çabayı göstereceğiz" diyen Sayın Sakıp Sabancı, bugün "üç ay zam yapmama kararı alalım" diyebiliyor. İşçi-işveren-hükümet üçlüsünün birlikte hareket ederek enflasyonun üzerine gidebileceği görüşü üzerinde durulabiliyor, böyle bir uygulamayla enflasyonu yüzde 400'lerden yüzde 20'lere indiren İsrail örneği hatırlatılıyor.

İşçileri ve sendikaları böyle bir anlaşmaya razı etmenin Türkiye'nin koşullarında bazı zorlukları olabilir. İşçilerin ve sendikaların ağzı çok yandı son yıllarda, işçiler büyük reel gelir kayıplarına uğradılar. İsrail'de ise işçiler, toplumsal anlaşma öncesinde yüksek enflasyona karşı en iyi korunan, ücretleri enflasyona göre endekslenen kesimdi, bu nedenle özveriye razı edilmeleri daha kolaydı. Bu nedenle Türkiye'de ancak özverinin büyük bölümünü işveren kesiminin üstlenmesi koşuluyla işçilerin ve sendikaların, ücret artışı sınırlamalarını kabul etmesi akla yakın geliyor.

Enflasyona karşı görüş birliği içinde, bir toplumsal anlaşma esprisi içinde topyekün mücadele yönteminin karşısındaki asıl büyük engel ise Sayın Özal'ın bu konudaki dogmatizmi. Sayın Özal, enflasyonun yüzde 100'lere yaklaştığı, enflasyon beklentisinin yerleştiği dönemlerde, disiplinli bir maliye ve para politikasının yanı sıra bu gibi beklentileri bir anda tersine çevirecek yöntemlerin de yararlı olabileceğini bir türlü kabul etmiyor. Bu yüzden vakit kaybetmeye devam ediyor.

Oysa vakit artık onun için de çok kıymetli.

Dış Açık Kapanıyor Diye Sevinmek Doğru mu?

1988 yılının aralık ayında Türkiye'nin ihracatının ithalatını geçmesi bekleniyormuş. Sayın Başbakan daha kesin rakamlar belli olmadan bu olayı kullanmaya başladı, tek bir ay için bile olsa Türkiye'nin ihracatının ithalatını geçmesini büyük bir başarı olarak ilan etti.

Anımsanacağı gibi Türkiye yılın ilk on ayında cari işlemler dengesinde de fazla vermiş ve 1973 yılından beri ilk kez yılın bütünü için cari işlemler fazlası vermesinin sözkonusu olduğu belirtilmişti. Bu olay da Sayın Başbakan tarafından Türkiye ekonomisinin artan gücünün ve başarı performansının bir göstergesi olarak ilan edilmişti.

Acaba Türkiye'nin bir ay için bile olsa dış ticaret fazlası ve yılın bütünü için cari işlemler fazlası vermesi, gerçekten güçlenen bir ekonominin göstergesi mi? Yoksa –doğru oldukları varsayımıyla– bu rakamların ardında hiç de iç açıcı olmayan bir başka gerçek mi yatıyor?

Önce hemen belirtelim ki bir ülkenin döviz gelirleriyle giderleri arasındaki uçurumu kapatarak cari işlemler fazlası vermesi kendi başına bir başarı göstergesi olarak görünebilir. Özellikle bu ülkeye dışardan bakanlar ya da kredi açmış olanlar bunu olumlu bir gelişme olarak değerlendirebilir, alacaklarını zamanında tahsil edebilmenin bir güvencesi sayabilirler. Bir ülkenin ihracatını ve döviz gelirlerini arttırabilmiş olması da kendi başına olumlu sayılabilecek bir gelişmedir.

Ancak bir de madalyonun öteki yüzü var. Bir ülkenin cari işlemler açığı vermesi, bu ülke ekonomisinin kendi kaynaklarına

ek olarak dışardan net kaynak kullandığı anlamına gelir. Cari işlemler fazlası ise sözkonusu ülkenin dışa kaynak aktardığını gösterir. Bir ülke dış borçlarını ödeyebilmek için iç tüketimini ve ithalatını kısıp, yatırımlarını durdurup bütün çabasını ihracata ve döviz geliri elde etmeye harcayınca dış ticaret açığı kapanır, cari işlemler dengesi fazla verebilir. Bu süreci yaşayan bir ekonominin güçlendiğini iddia etmek ise çok zordur. Tersine dışa kaynak transferi sözkonusu ekonomiyi sarsar, güçsüzleştirir.

1988 yılının ilk on ayına ilişkin rakamlara baktığımız zaman, Türkiye'nin bu dönemde 2.6 milyar dolar dolayında dış borç faizi ödediğini, buna karşın cari işlemler dengesinde 400 milyon dolar fazla verdiğini görüyoruz. Demek ki Türkiye içte kemer sıkarak ve ithalatını kısarak bütün gücünü dışa kaynak transfer etmeye ve borç ödemeye harcamakta, dışa net kaynak transferi giderek milyar dolarla ölçülen büyük boyutlara varmaktadır.

Bu tablo Latin Amerika ülkelerinin son altı yılda yaşadığı deneyi bilenler için hiç de yabancı değil. Ağır dış borç yükü altındaki Latin Amerika ülkeleri, dış kredi girişini sürdürebilmek için ciddi kemer sıkma önlemlerine razı olmak zorunda kaldılar. Bu süreç içinde çoğu Latin amerika ülkesinde iç talep ve ithalat daraldı, yatırımlar durdu, ama ihracat arttı; dış ticaret dengesinde ve cari işlemler dengesinde fazla veren ülkeler büyük çapta dışa kaynak transferi yapmaya başladılar.

Bu deney sözkonusu ekonomileri durgunluk içinde enflasyonla karşı karşıya getirdi, milli gelir büyüme hızları düşük seyrederken yüksek enflasyon önlenemedi. Hızlı büyümeyi zorlayan Brezilya'da enflasyon yüzde 1000'lere tırmandı. Bu ülkelerin çoğunda işsizlik arttı, demokrasinin yeniden tehlikeye düşeceği kaygıları yaygınlaştı. Şimdi başta ABD olmak üzere zengin ülkeler bu soruna bir çözüm bulmak ve Latin Amerika ülkelerinin dı-

şa kaynak aktarma yüzünden zayıf düşen ekonomilerini ayağa kaldırmak için çare arıyorlar.

Türkiye'nin de bu tehlikeyle karşı karşıya kalacağını, tam bir yıl önce, 7 -9 Şubat 1988 tarihlerinde bu köşede yayımlanan üç yazıda anlatmaya çalışmıştım. Bugün karşımızda olan tablo pek yanılmadığımı ortaya koyuyor. Cari işlemler dengesinde fazla veren, 3 milyar dolar borç faizi ödediği halde cari işlemler dengesini tutturan Türkiye, bir yandan da durgunluk içinde yüksek enflasyonu yaşıyor. Çeşitli sektörlerde işten çıkarmalar birbirini izliyor, karamsarlığı her geçen gün artan işadamı, yatırımı hiç düşünemediği gibi tesislerini düşük kapasitede çalıştırmanın yollarını arıyor. Dışa kaynak aktaran ekonomideki kanama bünyeyi içten içe kemiriyor.

Bir ülkenin ekonomisini bu noktaya getirmek başarı sayılabilirse buyurun hep baraber alkışlayalım.

"Küçülmeyi Durdurun..."

Arkadaşımız Meral Tamer'in 13 Mart tarihli Cumhuriyet'te yer alan haberine göre Başbakan Özal kendisini ziyaret eden TÜSİAD yöneticilerine, "Artık küçülmeyi durdurun, işçi çıkatmayın, talebin daha da daralacağını beklemek gerçekçi olmayabilir" demiş.

Sayın Başbakan ne demek istemiş acaba bu sözleriyle? İş âlemine nasıl bir sinyal vermek istemiş?

Arkadaşlarımızın bu konudaki sorularını yanıtlayan İstanbul Ticaret Odası'nın eski Başkanı Nuh Kuşçulu şöyle konuşmuş: "Sayın Özal'ın bilip de bizim bilmediğimiz bir şeyler var galiba. Eskiden 'küçülün' diyordu. Şimdi ise 'küçülmeyi durdurun' diyorsa bunun göstergelerini de vermesi gerekiyor. Şu anda piyasa-

larda talep daralması sürüyor, likidite sıkıntısı devam ediyor. Üstelik bunlar yerel seçimlerin öncesinde oluyor. Seçim sonrasında para politikasının daha ödünsüz uygulanacağını beklemek gerek. Durum böyle olunca üretici mecburen üretimini azaltmayı planlıyor, başka çaresi yok." (*Cumhuriyet*, 14 Mart 1989.)

Sayın Kuşçulu'ya hak vermemek elde değil. Kupür dosyama şöyle bir göz atıyorum, Sayın Başbakan geçen yıl 21 Şubatta İzmir'de düzenlenen 'Ekonomik Forum'u açış konuşmasında "teşebbüs sahiplerine" şu tavsiyelerde bulunmuş: "Az kredi ile çalışın, işinizi küçültün, yoksa bu faizlerle sadece bankalar büyür." (*Cumhuriyet*, 22 Şubat 1988).

Sayın Başbakan benzer önerileri 9 Mayıs 1988 günü İstanbul'da kalburüstü işadamlarıyla yaptığı toplantıda tekrarlamış, "Sakın yeni yatırım yapmayın, iç piyasada mal satarım düşüncesiyle mal üretmeyin. İç tüketimi caydırmakta kararlıyız, ürettiğiniz mallar elinizde kalabilir, stoklarınız dağ gibi yığılır. Acı sürprizlerle karşılaşabilirsiniz, hesabınızı kitabınızı doğru yapmazsanız batabilirsiniz" demiş. (*Cumhuriyet*, 10 Mayıs 1988).

Sayın Başbakan'ın bu beyanlarını o zaman bir hayli yadırgamış ve bunu bazı yazılarımda da belirtmiştim. Sanki enflasyonun önlenmesini amaçlayan bir başbakanın değil de özel sektöre danışmanlık yapan birisinin sözleriydi bunlar. Ne öneriyordu Sayın Başbakan Türk sanayicisine? "iç pazar daralacak, buna göre üretiminizi kısın, stok yapmayın, yoksa batarsınız" diyordu.

Pekiyi, sanayici bu mesajı alıp üretimini kısınca ne olacaktı? Üretim düşecek, mal arzı azalacak, bu da arz yönünden enflasyona olumsuz etki yapacaktı. Sayın Başbakanın önerisine uyan iş sahibi belki kendisin kurtacaktı, ama ekonominin genel dengeleri açısından bunun sonuçları olumsuz olmayacak mıydı?

Nitekim oldu. 1980 sonrasında yaşadığı deneyden ders

alan ve el yakan kredi faizlerinden ürken sanayici başbakanının mesajından da etkilenerek talepteki düşmeyi beklemeden üretimini düşürmeye başladı. Ne olursa olsun stoğa girmemek kaygısı, bazı sektörlerde talep düşüşünden daha keskin üretim düşüşlerine neden oldu. Sanayi kesimindeki büyüme hızı bıçak gibi kesilirken, hatta küçülmeye dönüşürken, fiyatların artış hızındaki yavaşlama ise beklenen ölçüde gerçekleşmedi. Çok düşük büyüme hızlarıyla yüksek ve yapışkan enflasyonun birlikte yaşandığı bir döneme girildi. 1980 sonrasında farklı olarak bu kez sıkıyönetim yasakları da olmadığı için üretimlerini kısan firmalar işçi çıkartmaya başladılar. Enflasyonun altında ezilen ücretli kesim bu kez de bir işsizlik tehdidi altında bunalmaya başladı.

Şimdi ne diyormuş Sayın Başbakan? "Artık küçülmeyi durdurun, işçi çıkartmayın, talebin daha da düşeceğini beklemek gerçekçi olmayabilir" diyormuş. Neden acaba?

Acaba özel sektörün danışmanı değil de başbakan olduğunu mu hatırladı Sayın Özal? Yoksa Nuh Kuşçulu'nun dediği gibi Sayın Başbakanın bildiği ve bizim bilmediğimiz bir şeyler mi var? Ekomide ipler yeniden gevşetilecek ve yeni bir genişleme dönemine mi girilecek?

Bu yılın ilk iki ayında, iç pazardaki buzdolabı satışlarında geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 40'lık, çamaşır makinesi satışlarında yüzde 20'lik, otomobil satışlarında yüzde 30'luk gerilemeler var. Sanayiinin hemen tüm kesimlerinde talep ve üretim gerilemelerinin sürdüğü söyleniyor. İzlenen kur politikası ihracatı çok çekici kılacak nitelikte değil. Kredi faizlerinde belirgin bir düşüş yok. Bu durumda Sayın Başbakanın tavsiyesine uymak isteyen firmalar neye güvenerek küçülmeye değil de büyümeye yönelecek, üretimini yeniden arttırmaya başlayacak?

Evet, ya Sayın Başbakanın bir bildiği var; emisyondaki son

artışlar falan da bunun göstergesi. Ona dayanarak özel sektöre "artık küçülmeyin bırakın, büyümeyi düşünün" dedi ya da bu kez ekonominin gereklerini düşünüp özel sektörü riskli bir iş yapmaya, durgunluk koşullarında üretimi arttırmaya sevk etmek istiyor. Bakalım bu olasılıklardan hangisi gerçekleşecek?

Sayın Özal Türkiye'nin dışa net tasarruf transfer eden bir ülke konumuna düşmüş olmasını önemsemez görünüyor, iş alemine ve kamuoyuna şaşırtıcı mesajlar vererek durumu idare etmeye çalışıyordu ama ekonomik durgunlukla yüksek enflasyonun birlikte yaşandığı bir ortamda seçmene yakalanmaktan kurtulamıyordu. 26 Mart yerel seçimlerinde ANAP'ın ülke genelindeki oy oranı yüzde 22'nin altına iniyor ve iktidar partisi seçmenin gözünde "üçüncü parti" durumuna düşüyordu.

Neyin göstergesiydi bu seçim sonuçları?

Herhalde toplumun enflasyonla mücadelede başarısız kalan yönetime tepkisinin yansımasıydı bu sonuçlar.

Seçim sonrasında Sayın Özal ve kurmayları da, geniş kitlenin enflasyon altında ezilmekten iyice bezdiğini nihayet farkediyor, en çok ezilen kesimlere fazladan 'bir şeyler' vermenin zorunlu hale geldiğini kavrıyordu. Geçmiş yıllara oranla cömert sayılabilecek ücret ve maaş artışları, çiftçiye peşin ödeme ve iyi fiyat vaadleri bu ortamda gündeme geliyor, böylece iç pazarda bir canlanmanın başlayacağı ve ekonomik durgunluğun aşılacağı umuluyordu. Bu yönde atılacak adımların enflasyon üzerinde olumsuz etki yapma olasılığı ise hafife alınıyor, umutlar bu ortamda gerçekleşmesi zor görünen bir üretim atılımına bağlanıyordu. Sayın Özal bu doğrultuda iyimser tablolar

çizerken tarımda kuraklık faktörünün de devreye girdiği bir ortamda Türkiye'yi bekleyen gerçeklerin biraz farklı olduğu görülebiliyordu.

Sayın Özal pembe tablolar çizerek partisine moral vermeye çalışırken Merkez Bankası Başkanı Rüşdü Saracoğlu, bankasının genel kurulunda konuşmada çok daha gerçekçi bir enflasyon analizi ortaya koyuyordu.

Normalleşen Türkiye'de Ücretler ve Enflasyon

Türkiye, 1980'li yılları demokratik bir ülke için normal kabul edilen koşullarda yaşamadı. Demokrasiyi askıya alan, siyasal partileri kapatan 12 Eylül askeri yönetimi fiilen sona erdikten sonra da izleri ve etkileri sürdü. 12 Eylül döneminde kabul edilen kısıtlayıcı anayasa, gerçek anlamda çoğulcu bir sistemin işlemesini zorlaştırdı. Gerçek ücretleri sürekli olarak geriletilen işçiler ve memurlar, ücret ve maaşla geçinenler haklarını arayamadılar. Toplumun büyük çoğunluğu benzeri görülmemiş bir propaganda sağanağı altında kaldı, "çağ atlama" masallarıyla avutuldu.

26 Mart yerel seçimlerinin sonuçları ve son günlerdeki işçi eylemleri, Türkiye'nin artık normalleşme sürecine girdiğini gösteriyor. İnsanlar kendilerine bir şey vermeyen, tersine ellerindekini avuçlarındakini enflasyon mekanizmasıyla çekip alan politikalara ve bu politikalarda ısrar eden bir iktidara daha fazla tahammül etmek niyetinde olmadıklarını ortaya koyuyorlar, tepkilerini açığa vuruyorlar.

Normalleşen bir Türkiye'de iktidar olmak, kuşkusuz 1980'li yılların anormal Türkiyesi'nde iktidar olmaktan çok daha zor. Artık Sayın Özal da biliyor ki iktidarda kalma şansı çok azalmıştır.

Bu azalan şansı kullanabilmek için de işçiye, memura, ücretli ve maaşlı kesime somut bir şeyler vermek zorundadır; çiftçinin yüzünü biraz güldürmek zorundadır; iş âlemine biraz nefes aldırmak zorundadır. Bu amaçla yüksekçe ücret ve maaş artışlarına razı olması, tarım ürünlerine iyi fiyat vermesi, iç pazarın biraz canlanmasına göz yumması gerekecektir. Sayın Özal'ın, önceki akşam televizyonda da izlediğimiz gibi TÜSİAD Başkanı Cem Boyner'i yamacına alıp "işçi babası" rolünü oynamaya başlaması, bu yola gireceğinin bir belirtisiydi sanırım.

Pekiyi, ama Özal bu yola girerse enflasyonla mücadele ne olacaktır? Enflasyonun aşağı çekilmesi bir kez daha "hikâye" mi olacaktır?

Bir iddiaya göre ücret ve maaşlarda cömert artışlara gidilmesi, tarım kesimine biraz kaynak aktarılması ve iç piyasanın biraz canlandırılması enflasyonu arttırmayacaktır. Ücret ve maaşların milli gelirdeki payı zaten o kadar gerilemiştir ki bu cephede sağlanacak kısmi bir rahatlama, tümüyle talebe dönüşse de toplam talebi çok fazla arttırmayacaktır. Tarım kesimine sağlanacak artışlar gerçi iç talebi bir ölçüde arttıracak ve iç pazarı biraz canlandıracaktır, ama talepteki bu artış üretimdeki bir artışla birlikte gittiği taktirde enflasyonist etki yapmayacaktır. Tersine üretim artışları anti enflasyonist etki yapacaktır. Üretimde, özellikle sınai üretimde artış ise, özel sektöre sağlanan –daha ucuz kredi gibi– teşviklerle desteklenecektir.

Bir yandan bu süreç işlerken diğer yandan kamu kesiminde yatırım ve harcamalar minumuma indirilerek kamu açıkları iyice daraltılacak ve bu cepheden gelecek enflasyonist baskı mümkün mertebe azaltılacaktır. Özel kesimdeki kısmi genişleme, kamu kesimindeki daralma ile telafi edilecek, böylece toplam net etkinin enflasyonist olması önlenecektir.

Bu düşünce tarzının kendi içinde bir mantığı var, ancak bu mantığın işleyebilmesi bazı varsayımların tutmasına bağlı görünüyor. Ciddi soru işaretleri de işte bu noktada ortaya çıkıyor.

Birincisi; ben Türk özel sektörünün bugünkü şartlarda, iç pazardaki kısmi bir canlanmaya bakarak, büyük çapta bir üretim seferberliğine girişeceğine pek inanmıyorum. İç talep biraz canlandığı anda, özel sektörün üretimi arttırmak yerine fiyatları artırmaya öncelik verme şansının daha fazla olduğunu düşünüyorum. Bu bakımdan talepteki artışın üretimdeki artışla karşılanacağı ve enflasyonist olmayacağı görüşünü pek sağlam bulmuyorum.

İkincisi; ağır borç ödemeleri nedeniyle manevra alanı çok kısıtlı olan kamu kesiminde ne ölçüde daralmaya gidilebileceğini tam kestiremiyorum.

Üçüncüsü; 1988 ekiminden bu yana uygulanan enflasyonla mücadele stratejisi ancak iç talebin canlı olmadığı, durgunluğun hüküm sürdüğü bir ekonomide sürdürülebilir bir strateji gibi görünüyor. Her alanda talep durgun olduğu için ithalat ve döviz talebi de durgun olabiliyor, düşük kur ayarlamalarıyla yetinilebiliyor ve dövize yönelik spekülasyon çekici olmuyor. Döviz gibi çekici alternatifler bulunmadığı için bankalara –düşen mevduat faizlerine karşın– mevduat gelmeye devam ediyor. Bankalara durgunluk ortamında bu parayı satacak yer bulamadıkları için kredi faizlerinin düşmesi gündeme geliyor. Ekonomide şu ya da bu şekilde bir canlanma belirtisinin ortaya çıkması halinde ise bu dengeleri koruyabilmek çok daha zor olabilir gibi görünüyor. Bir kez bu dengeler elden kaçarsa arkası çorap söküğü gibi gelebilir endişesi de akla geliyor.

Türkiye'nin 1980'lerde yaşadığı anormal dönemde gelir dağılımının nasıl utanmazca bozulduğunu, ücret ve maaşların milli gelirdeki payının nasıl düşürüldüğünü hep biliyoruz. Türkiye nor-

malleşirken, bu çarpıklığın düzeltilmesi kaçınılmaz. Ücret ve maaşlarda yapılacak düzeltmelerin tek başına enflasyonist etkisinin fazla olmayacağını da hemen tüm işverenler dahil herkes kabul ediyor. Tehlike, iş âleminin ücret-maaş artışlarından esinlenerek yeni bir canlanma döneminin meyvelerinden yararlanmak istemesi, ertelenmiş zamları devreye sokması, genel durgunluk ortamında baskı altında tutulan enflasyonun da bu ortamda yeniden başını kaldırması olasılığından kaynaklanıyor. Bakalım normalleşen Türkiye'de bunun çaresi bulunabilecek mi? Yoksa sağlanan ücret ve maaş artışları bir kez daha enflasyon azdırılarak işçiden, memurdan geri mi alınacak?

Başbakan Ne Diyor? Türkiye'yi Ne Bekliyor?

Başbakan Özal'ın "26 Mart depremi" sonrasındaki "Noel baba" tavrını, hemen her kesime bir şeyler vaadetmek ve hoş görünme çabalarını anlayışla karşılamak gerek. Koltuğu zangır zangır sallanan bir politikacının ilk aklına gelen şeylerden birinin böyle davranmak olması pek şaşırtıcı değil. Vaadler yapacak, geleceğe dönük programlar ortaya koyacak, duruma hâkim olduğu izlenimini yaratacak ki hiç değilse bir süre daha iktidar olduğuna insanları inandırabilsin.

Sayın Başbakan'ın TÜSİAD iftarında anlattığı ekonomi programını da bu çerçeve içinde değerlendirmek gerekiyor. Satırbaşlarıyla şöyle bir program ortaya koydu Sayın Başbakan:

* Ücretli ve maaşlı kesimin geçmiş yıllardan gelen kayıpları da telafi edilerek ellerine daha fazla para geçmesi sağlanacak;

* Çiftçiye ürün bedelleri peşin ödenecek, ayrıca gübre örneğinde olduğu gibi sübvansiyonlar biraz arttırılacak;

* Konut sektörü desteklenecek;

* Böylece iç pazarda bir canlanma sağlanacak ve sanayi ürünlerine talep artacak;

* Sanayi kesimini üretime özendirmek için başta kredi faizleri olmak üzere girdi maliyetleri düşürülecek;

* İhracatta kur desteği sınırlı kalacak, ama Eximbank kredileri genişletilerek ihracat desteklenecek;

* Kamu yatırımları sınırlı kalacak ve bütçe disiplinine dikkat edilecek;

* Böylece üretim de artacağı için iç talepteki artış enflasyonist etki yapmayacak; yılın ikinci yarısından itibaren piyasadaki durgunluk aşılacak; aynı zamanda enflasyon da gerilemeye devam edecek.

Paletlerinde pembeden başka renk bulundurmayan "saray ressamları", daha doğrusu "Özal ekonomistleri" için bulunmaz bir malzeme. Ekonominin yönetimini yeniden ele alan Başbakan Özal'ın bu programı izleyerek yeni mucizeler yaratacağını, ekonomiyi kısa sürede düzlüğe çıkartacağını ballandıra ballandıra anlatabilirler artık.

Ne yazık ki Türkiye ekonomisinin yakın geleceğine biraz daha gerçekçi bir gözle baktığımızda çok daha başka renkler de çarpıyor gözümüze. Çeşitli gelişmeler Türkiye ekonomisinin oldukça problemli bir döneme girdiğini düşündürüyor. Bu gelişmelerden ve olasılıklardan başlıcaları şunlar:

* Büyüme Hızı: Türkiye 1988 yılında nüfus artış hızının yalnızca yüzde 1 üzerinde bir reel büyüme hızını tarım kesimindeki anormal büyüme sayesinde sağladı. İmalat sanayiinde büyüme yüzde 1.8, toplam sanayi kesiminde yüzde 2'de kalırken tarım kesiminde sağlanan yüzde 6.8'lik çarpıcı artış, GSMH büyüme hızının yüzde 3.4 olarak gerçekleşmesini sağladı. Bu yılın ilk çeyreğinde sanayi üretiminde fazla bir canlanma olmadığı, buna karşı-

lık yaşanan kuraklığın tarımsal üretimi çok olumsuz etkileyeceği anlaşılıyor. Buğday gibi temel ürünlerde üretim kaybının korkulan boyutlara ulaşması halinde 1989 yılında tarım kesiminde yüzde 6–7'lik bir artış hayal; sağlanacak artışın normalin altına düşmesi, yüzde 3'lerin bile altında gerçekleşmesi olası görünüyor. Bu koşullarda yılın geri kalan kısmında sanayi kesiminde ani bir canlanma ve üretim sıçraması yaşanmadığı takdirde Türkiye'nin bu yıl yüzde 3'lük bir büyüme hızını tutturması bile mümkün görünmüyor. Yani Türkiye'nin 1989'da yalnızca nüfus artışını karşılayabilecek bir büyüme hızıyla yetinmesi, insanların reel gelir artışı sağlayamaması olasılığı gündeme geliyor. Türkiye'nin ayrıca milli gelirin yüzde 10'undan fazlasını dış borç servisine ayırdığı düşünüldüğünde durumun vahameti daha belirgin ortaya çıkıyor.

* Enflasyon: Üretim cephesinde bu olumsuz tablonun enflasyon cephesinde sorunlara yol açması da kaçınılmaz görünüyor. Tarımdaki üretim yetersizliğinin fiyatları arttırıcı etkisinin yanı sıra sanayi kesiminde beklenen hızlı üretim artışının gerçekleşmemesi halinde, pompalanan iç talebin derhal fiyatlara yansıması, "enflasyon lobisi"nin yüzünün yeniden gülmesi hiç de uzak bir olasılık değil. Petrol fiyatlarının dünyada artmasının buna etkisini de hesaba katmak gerekiyor.

* Dış Ticaret: Dış ticaret cephesinde ise ihracatın hızlı kur ayarlaması desteğinden yoksun olarak arttırılmaya çalışılacağı, bunun Eximbank kredileriyle ve ucuzlatılan üretim maliyetleriyle sağlanacağı belirtiliyor, ama işin içinde olanlar bu senaryoyu pek gerçekçi bulmuyor. Ayrıca iç talebin canlanmasının da ihracatı olumsuz etkilediği biliniyor. Öte yandan geçen yılın cari işlemler fazlasıyla kapanmasını sağlamada belirleyici olan ithalat faturasındaki duraklamanın bu yıl tekrarlanmasının zor olacağını düşündüren gelişmeler var. İç talebin canlanmasıyla ithalat tale-

binin artması olasılığı; dünyada petrol fiyatlarının artması; Türkiye'nin kuraklık nedeniyle bu yılki elektrik üretiminin daha büyük bölümünü termik santrallardan sağlama zorunluluğunun petrol ithalatını arttırması; ürün yetersizliği nedeniyle, önemli ölçüde buğday ihtalatına gitme zorunluğunun ortay çıkması olasılığı hep ithalatı arttırabilecek gelişmeler. Bu durumda döviz cephesindeki rahatlığın geleceği de çok güvencede görünmüyor.

Bütün bunlar Türkiye ekonomisinin zor bir döneme girdiğini ve bu dönemde kolay çözümlere umut bağlamanın pek gerçekçi olmadığını gösteriyor. Seçmen desteğini yitirmiş bir iktidarın bu zor dönemi başarıyla geçirmesi ise hiç de kolay görünmüyor.

Rüşdü Saracoğlu'nun Enflasyon Analizi

Merkez Bankası Başkanı Rüşdü Saracoğlu'nun bankanın genel kurulunda yaptığı konuşmada, Türkiye'de yaşanmakta olan yüksek enflasyonun analizi ve buna karşı izlenecek politikalar konusunda son yıllarda ortaya konan en anlamlı metinlerden biri. Bu metinde sebze–meyve fiyatlarından; yağmurdan çamurdan; DÇM borçlarından söz edilmeden enflasyon olayının ciddi bir analizi yapılmaya çalışılmış; enflasyonla mücadelede sonuç almak için nelerin yapılması gerektiği sağlam bir mantık yapısı içinde belirtilmiş. Bu nedenle sözkonusu metni incelemekte yarar var.

Benim anlayabildiğim kadarıyla Türkiye'de enflasyonun 1988'de hızlanmasını ve mali piyasalarda dengesizliklere yol açmasını, iç içe geşmiş beş ana nedene bağlamış Sayın Saracoğlu. Bu nedenle şunlar:

1. Kamu açıklarının büyümesi
2. KİT ürünlerinin fiyatlarına aşırı zam yapılması

3. Aşırı kur ayarlamalarıyla TL.'nin itibarının sarsılması
4. Enflasyonist bekleyişlerin tırmanması
5. Cari işlemler fazlasının likidite fazlası yaratarak parasal büyüklüklerin denetimini zorlaştırması.

Bu teşhiste tutarlı olan ve özellikle 1988 Ekiminden beri Türkiye'deki uygulamaya damgasını vuran politikalar demetinin başlıca öğeleri ise şöyle özetlenebilir.

* Kamu açıklarının aşırı KİT zamlarına başvurulmadan azaltılması
* Aşırı kur ayarlamalarından vazgeçilerek TL.'ye itibar kazandırılması
* TL cinsinden enstrümanlara çekicilik kazandırılması ve TL olarak tasarrufun özendirilmesi
* Ekonomik aktivitenin genel olarak yavaşlatılması
* Enflasyonist beklèyişlerin kırılması
* Cari işlemlerde fazla vermek yerine denge arayışına girilmesi.

Bu politikalar demeti bir bütünlük içinde izlendiğinde neler olmuş? Gene madde madde sıralamaya çalışalım:

* Ekonomik aktivite yavaşlayınca ithalat talebi düşmüş
* TL enstrümanların çekiciliği de arttığı için dövize talep azalmış
* Aşırı KİT zamlarından ve aşırı devalüasyondan kaynaklanan maliyet artışları azalmış
* İç pazarı daraldığı için, kurdaki yavaşlamaya karşın, ihracat artışı sürmüş
* Ancak döviz cephesinde ortaya çıkan fazlalık parasal büyüklüklerin kontrolünü zorlaştırmış ve oluşan likidite fazlası nedeniyle enflasyonist bekleyişler kırılamamış ve fiyat artışları kısa sürede aşağı çekilememiş.

O halde yapılması gereken şey, cari işlemlerde de fazlayı değil dengeyi hedefleyerek bu politikalar demetini bir bütünlük içinde uygulamaya devam etmek ve enflasyonist bekleyişleri kırarak enflasyonla mücadeleyi başarıya ulaştırmak olmalı.

Konuşmasında enflasyonun sadece bir fiyat artışı sorunu olmadığını, büyük toplumsal maliyeti bulunduğu, enflasyonun yarattığı belirsizlik ortamında uzun vadeli iktisadi kararların sağlıklı alınamadığını ve gelişmeye kaynak ayırmanın olanaksızlaştığını kaydeden Saracoğlu, önümüzdeki dönemin temel sorununun da enflasyon olduğunu vurgulayarak şöyle diyor:

> *"Elimizdeki bilgilere dayanarak, ekonominin bugün içinde bulunduğu koşulların zorluğuna rağmen, enflasyonu aşağı çekebilmenin mümkün olduğunu söyleyebilirim. Ancak bunun ön koşulu mali dengelerin büyük bir titizlikle korunmasıdır. Parasal hedeflerin tutturulabildiği bir mali disiplin içinde istikrarlı şekilde hareket edilmesi halinde, elimizdeki bulgular, enflasyonun önemli ölçüde düşürülebileceğini göstermektedir. Kamu açıklarının kontrolü açısından geçen aylardan olumlu yönde adımlar atılmıştır. Ancak diğer iktisadi kararlarda da bu yönde tutarlılığın aranmasına azami dikkat gösterilmesi gerekmektedir. Özellikle son günlerde üzerinde çok durulan sanayinin yeniden canlandırılması: ve ihracatın sürdürülebilmesi sorunlarına getirilecek çözümlerin yukarıda belirttiğim mali disiplin ilkesiyle tutarlı olmaları ve en azından stabilize edilmiş, hatta düşmeye başlamış olan enflasyonu yeniden yükseltmemesi esas olmalı ve olayın arz tarafıyla da ilgili önlemler düşünülmelidir."*

Saracoğlu'nun kaygısı, enflasyonla mücadelede istenen noktaya gelinmeden ekonomiyi bazı zorlamalarla canlandırmaya çalışma-

nın, bu mücadelede başarıyı daha da zorlaştırması olasılığıdır.

Türkiye ekonomisinde dengelerin çok çabuk bozulduğunu belirten Saracoğlu haklı olarak kaygı duyuyor.

Ekonomi, hükümetin seçim kaygılarıyla yapay olarak pompalanır, belirgin bir üretim artışı sağlanmadan çeşitli kesimlerin gelirleri artırılır, iş âlemine yeni kolaylıklar sağlanırsa bunun enflasyona etkisi ne olacaktır? Dış denge korunabilecek midir? Dövize talep yeniden canlanmayacak mıdır? Zorlukla kurulan hasas mali dengeler korunabilecek, enflasyon düşmeye devam edecek midir?

Rüşdü Saracoğlu, "Türkiye'de toplumsal açıdan kabul edilebilir asgari gelişme hızının altında, ekonominin uzun süre tutulamayacağı ve tutulmaması gerektiği açıktır" derken hızlı büyüme gereğini gözardı edemediğini ortaya koyuyor, ancak hemen ekliyor: "Vurgulamak istediğim nokta ekonomiyi istikrarsızlığa götürmek pahasına 'yüksek büyüme hedefleri' tutturmaya kalkışmanın uzun dönemde toplumsal maliyetinin, kısa dönemde daha mütevazi, fakat tutarlı hedeflere yönelmeye oranla, daha fazla olabileceğidir."

Sayın Saracoğlu'nun enflasyon analizi, ciddi ve üzerinde durulması gerekli bir analizi. Politik açıdan köşeye sıkışmış bir iktidarın bu ciddi analizi ne kadar ciddiye alacağı ise tabii ayrı bir konu.

İşçiyi, memuru enflasyonun altında ezdirip perişan eden, "çağ atlama" nutukları atarken "1 Mayıs"ı yasaklayan zihniyetten bilmem ki ne beklenir?

1989 yılının ikinci yarısına girilirken, kısmen de olsa uygulanabilen "Saracoğlu alternatifi"nin katkısıyla 12 aylık enflasyon oranı yüzde 60'a doğru indirilebiliyor, buna karşın dövizlerin ve diğer alışılagelmiş tasarruf araçlarının

hemen tümünün getirisi enflasyon oranının altında kalıyordu. Sayın Özal'ın dokuz yıldan beri savunduklarının tam tersi olan bu durum, ekonomideki durgunluktan yararlanılarak sürdürülebilmişti. Ancak politik nedenlerle ekonomide bir canlanma yaratılmak istenirse acaba sonuç ne olurdu? Memura ve işçiye yapılan zamlar talep olarak piyasaya yansır ve rekabetin zaten eksik olduğu piyasalarda ertelenen zamları devreye sokabilir miydi? Ekonomideki ani bir canlanma paraya yeni bir yön verebiir, yeni bir spekülatif dalgaya yol açarak izlenmek istenen kur politikasını tehlikeye sokabilir miydi?

Yılın ikinci yarısına girilirken yayınlanan 'Ekonomi Notları'da bu olasılıkları tartışıyor, Sayın Özal'ın enflasyonun yıl sonunda yüzde 60'ın altına inebileceği yolundaki tahmininin gerçekleşme olasılığını sorguluyordum.

Enflasyonun Geleceği İçin Üç Anahtar Soru

Türkiye'de aslında 1988 yılının üçüncü çeyreğinden itibaren yaşanmakta olan, pek çok kimsenin dikkatini ise daha çok son günlerde çekmeye başlayan bir olay var. Döviz kurlarındaki ayarlamalar, mevduat faizleri, altının ve Hazine Bonosu, tahvil gibi diğer yatırım araçlarının getirisi enflasyondaki gelişmelerden kopmuş görünüyor. Son sekiz dokuz ayda, hattta son bir yılda enflasyonun üzerinde getiri sağlayan yatırım aracı yok gibi. Bazı hisse senetlerinin şu andaki fiyatlarıyla bu genellemenin dışında kalması mümkün, ama hisse senedi piyasasının hacmi zaten sınırlı. Genelde Türkiye'de parasını enflasyondan korumak isteyen insanların, mevcut yatırım araçlarıyla bunu başarmalarının olanaksız olduğunu görüyoruz. Karşılaştırmayı geçmişe doğru değil geleceğe doğru yapsak da sonuç farklı değil. Çeşitli yatırım araçla-

rının bugünkü getirilerinin, önümüzdeki dönemin olası fiyat artışlarını karşılaması pek mümkün görünmüyor.

Ortaya çıkan bu durumun 1980'lerin başından beri sürdürülen beyin yıkama kampanyasıyla yapılan propagandaya taban tabana zıt bir durum olduğu ortada. Bazı kimselere göre Özal'ın en büyük başarısı neydi, ekonomi politikasında attığı en doğru adımlar hangileriydi?

Bunların en başında "gerçekçi kur" politikası geliyordu. Sayın Özal'ın kendisinin de defalarca ifade ettiği gibi gerçekçi kur politikası, Türkiye ile örneğin ABD arasındaki enflasyon farklarının dolar kurlarına yansıtılması; buna ek olarak da Türk Lirası'nın "undervalued" hale getirilmesi, yani ihracatı teşvik etmek için TL.'nin dolar karşısında bir miktar daha devalüe edilmesi anlamına geliyordu.

"Özal ekonomisi"nin üzerine oturtulduğu ikinci temel direk; gene sayın Başbakan'ın ifadesine göre "reel faiz" politikasıydı. Tasarruf sahibini sömürme devri kapanmıştı. Devr-i Özal'da tasarruf sahibine mutlaka enflasyon oranının üzerinde bir mevduat faizi ödenecek, böylece "büyük sömürü" önlenmiş olacaktı. 1983 seçimlerini kazandıktan sonra Anavatan iktidarının ilk icraatının mevduat faizlerinin yükseltilmesi olması da bu konuya verilen önemi ortaya koyuyordu.

Şimdi gene devr-i Özal'da bunların tam tersi yapılıyor.

Kimilerince "Özal'ın en büyük başarısı" olarak lanse edilen kur ve faiz politikalarının olumsuz yanları ne yazık ki çok geç anlaşıldı. "Gerçekçi kur" adı altında izlenen politikanın Türk Lirası'nı nasıl itibardan düşürdüğü ve kaçılan bir para haline getirdiği; yüksek faizle yüksek enflasyonun nasıl birbirini beslediğini, ancak 1988 yılında yaşanan krizlerden sonra politika değişikliklerini gündeme getirebildi.

Sanıyorum öncelikle Merkez Bankası'nın inisiyatifiyle, piya-

sa koşullarından da yararlanılarak kur ayarlamaları yavaşlatıldı; mevduat faizlerinin bankalarca aşağı çekilmesi için gerekli koşullar yaratıldı. Bir yandan dövize yatırım ve döviz spekülasyonu önlenirken diğer yandan mevduat faizlerinin düşmesine karşın bankalara mevduat akışında bir anormallik olmadı. Türk Lirası'ndan kaçış büyük ölçüde önlendi. 1988 kasımında yüzde 85'lere kadar tırmanan 12 aylık enflasyon oranının yüzde 62'lere kadar düşmesinde bu yeni politikaların herhalde önemli etkisi oldu.

Ancak bu politikaların başarılı görünmesinde ve enflasyonun bir ölçüde yavaşlamasında belirleyici rol oynayan bir etken vardı. O etken, 1988 yılının ikinci yarısından itibaren iç talebin daralmaya başlaması ve ekonominin ciddî bir daralma sürecine girmesiydi. Bu daralma ortamında sözkonusu politikalar bir ölçüde netice verebiliyor, genel bir talep daralmasının ve çekingenliğin yaşandığı ortamda, kur ayarlamaları ve faizler enflasyonun altında kaldığı halde bir spekülasyon dalgası yükselmiyor, dengeler tutulabiliyordu.

Ne var ki şimdi siyasi iktidar, siyasi gerçeklerle ekonomideki bu daralma sürecini tersine çevirmek, ekonomiyi canlandırmak isteği içinde görünüyor. Ücret ve maaş artışlarının, tarımda destekleme alımlarının, ucuzlatılan ithalatın, özel sektöre sağlanan bazı yeni kolaylıkların yılın ikinci yarısında ekonomideki durgunluğu kırması, talebi ve piyasaları canlandırması amaçlanıyor. Yılın ilk çeyreğinde yüzde 3'ün de altında kaldığı tahmin edilen büyüme hızının böylelikle bir miktar yukarı çekilmesi amaçlanıyor. Ekonomiyi bir miktar canlandırmanın iktidara puan kazandıracağı varsayılıyor.

Bu noktada üzerinde durulması gereken üç önemli soru var:

Birincisi; acaba bu yeni önlemler, ekonomiyi canlandırmak için atılan adımlar, beklenen etkiyi yapacak, hiç değilse talep

cephesinde bir sıçrama, piyasalarda bir canlanma meydana gelecek mi?

İkincisi; talepte bir canlanma olursa, ithalatta ve üretimde bu talebi karşılayacak arz artışını sağlayacak bir genişleme olacak mı?

Üçüncüsü; ekonomide bir canlanmanın başlaması halinde, 1988 ekiminden bu yana sürdürülmekte olan kur ve faiz politikalarını aynı etkiyle sürdürmek mümkün olacak mı? Yoksa, durgunluk içinde başarılı görünen bu politikalar, ekonominin canlandığı, parasal limitlerin zorlandığı bir ortamda yetersiz kalacak, durgunluk ortamında barajların gerisine sinen spekülatif dalga aniden yükselecek ve yeni sorunlar yaratacak mı?

Bu soruların üçünün de cevabı basit değil. Ancak özellikle enflasyonun geleceği konusunda bir şeyler söyleyebilmek için öncelikle bu soruların yanıtlanması gerekiyor.

Başbakan'ın Niyeti ve Enflasyonun Kaderi

Yıllardan beri çeşitli vesilelerle pek çok konuşmasını izledim Başbakan Özal'ın. Genellikle rahat bir havada konuşur Sayın Başbakan, daldan dala atlayarak pek çok konuda fikir beyan eder, konuşmasının satır aralarında ise bazı mesajlar verir, niyetlerini ya da beklentilerini belirtir.

Sayın Başbakan'ın geçen pazar akşamı, İstanbul Ticaret Odası tarafından düzenlenen yemekte yaptığı konuşma da pek farklı değildi. Sayın Başbakan sanki bir yerlerden "iktidara devam" güvencesi almışcasına rahat ve kendinden emin görünüyordu. Ataköy'deki marinadan başlayıp dinleyenlere helikopterle İstanbul turu yaptırdı, "vahşi inşaat hamlesi"nden sözetti, döviz ve enerji bolluğunu, şıp diye açılan telefonları, yaygınlaşan bilgisayar kullanımını anlattı. Bunları hatırlayarak şükretmek gerektiği-

ni belirtti. Konuşmasının sonlarına doğru ise ekonominin yakın geleceğine ilişkin beklentileri konusunda bazı ipuçları verdi. Sayın Başbakan'a göre:

* Ücret ve maaşlardaki artışlar enflasyonist baskı yaratırdı. Bunu önlemenin yolu, artışların sağlam kaynaklarla finansmanıydı. Çeşitli yöntemlerle yapılan şeker, elektrik ve petrol ürünleri v.b. zamları bu sağlam finansmanı sağlamanın araçlarıydı.

* Bu zamların da etkisiyle haziran ve temmuz aylarında fiyat artışları "normalin biraz üzerinde" olabilirdi. Ama daha sonra dengeler "stabil" hale gelecek, yani istikrar sağlanacaktı. Yıl sonunda enflasyon yüzde 60 ya da biraz altında olabilirdi.

* Ekonomide ancak ölçülü bir canlanma beklenebilirdi.

* Bu ortam içinde ithalat biraz artar ve dış ticaret açığını da genişletirse döviz arz ve talebinde meydana gelen değişme kur fiyatlarını da etkileyebilirdi. Bunun dışında kur ayarlaması beklenmemeliydi. Kurları artık piyasa belirleyecekti. 1980'den sonra geçen sekiz yılda gerçek değerinin çok altına düşürülen Türk Lirası bu süreç içinde denge fiyatına kavuşurdu.

* İhracatçının artık aşırı devalüasyon desteğine güvenmeden, malının kalitesiyle ve pazarlama çabasıyla malını satması gerekiyordu. İhracatçıya desteği ise Eximbank ve banka sistemi sağlayacaktı.

Benim bu konuşmadan edindiğim izlenime göre Sayın Başbakan eylülde erken seçim olasılığının iyice azaldığı bir ortamda ekonomiyi fazla canlandırmadan götürmeyi tasarlıyor; bir eliyle verdiği ücret ve maaş zamlarını diğer eliyle kısmen geri alarak ve bugün durgunluk içinde korunabilen dengeleri sürdürerek 1989 yılını yüzde 60'larda bir enflasyonla kapatmak istiyor.

Sanıyorum Sayın Özal'ın niyeti bu, ama acaba bu düşündüğünü gerçekleştirebilecek mi? Yoksa patlaması beklenen "bombalar" patlayacak, bugün korunur gibi görünen dengeler alt üst olacak mı?

Haziran ayı enflasyon rakamlarını gördükten, fiyat endekslerine baktıktan sonra bu sorulara iyimser cevaplar vermek daha da zorlaşmış görünüyor. Enflasyonun geleceği açısından kaygı veren ve dengelerin hızla bozulabileceğini düşündüren gelişmelerin başlıcaları şunlar:

* Haziran ayındaki fiyat artışları normalin, Sayın Başbakan'ın dediği gibi "biraz" değil çok üstünde gerçekleşmiş bulunuyor ve geçen yılın kasım ayından itibaren düşüşe geçen 12 aylık fiyat artışları rakamının yeniden tırmanışa geçtiği kesinlik kazanmış bulunuyor.

* Bu yılın ilk yarısında toptan eşya fiyatlarında meydana gelen yüzde 33.6'lık artış, geçen yılın rakamını da, tüketici fiyatlarında bu yılın ilk altı ayındaki artışı da geride bırakıyor. Ayrıca tarım ürünlerinde geçen yılın üzerinde seyreden fiyat artışlarının imalat sanayiinde (özellikle bazı sektörlerde) geçen yılın gerisinde kaldığı görülüyor. İç talepteki ve genel olarak ekonomideki durgunluğun fiyat artışlarına bir ölçüde fren görevi yapmasına karşın fiyat artışları başını kaldırmış durumda. İç piyasada ve genel olarak ekonomide, ücret zamlarının ve tarım ödemelerinin de etkisiyle, en ufak bir canlanma olduğunda, sanayi ürünleri fiyatlarında ve tüketici fiyatlarında yeni sıçramalar beklenebilir.

* Kur ayarlamalarının ve faizlerin durgunluktan da yararlanılarak çok düşük tutulduğu ve 'ithal enflasyon'un azaldığı bir dönemde bile fiyat artışlarının yüzde 70'lere dayanması, Türkiye'de 'enflasyon tabanı'nın çok yükselmiş olduğunu ve bu tabandan hızla yukarı sıçrama olasılığının arttığını düşündürüyor.

* Fiyat artışlarıyla bazı popüler yatırım araçlarının getirileri arasında kaba bir karşılaştırma şu sonucu veriyor:

	Ocak–Haziran '89	Haziran '88–Haziran '89
DİE Türkiye Tüketici Endeksi	% 26.1	% 67.7
DİE Türkiye Toptan Eşya Endeksi	% 33.6	% 70.0
ABD Doları	% 17.9	% 53.8
Alman Markı	% 6.8	% 43.9
Ata Altını	% 5.9	% 30.8
Azami banka faizi	% 37.5	% 56.4

Görüldüğü gibi yalnızca yılbaşında geçerli olan yüzde 85 yıllık faizle bankaya para yatıranlar kendilerini kurtarabilmiş. Oysa şimdi enflasyon yeniden yüzde 70'lere dayanırken ve yükselişe geçtiği beklentisi güçlenirken azami net mevduat faizi yüzde 56–58 dolaylarında ve büyük miktarda yıllık mevduatın vadesi sonbaharda doluyor. Bu koşullarda büyük miktarda paranın mala ve spekülasyona kayması önlenebilecek mi? 1988 ekiminden bu yana sürdürülen kur ve faiz politikaları sürdürülebilecek mi? Kurlar ve faizler de yeniden tırmanışa geçerse bu enflasyonu daha da körükleyen bir etki yapmaz mı?

* Parasal genişlemenin enflasyona etkisi konusunda çeşitli tezleri ileri sürülüyor. Bu ay ortasında görkemli bir yeni rekora erişecek olan emisyonun ve diğer parasal büyüklüklerdeki genişlemenin enflasyonu ne zaman ve ne miktarda etkileyeceği önemli. İddia edildiği gibi bu etki iki–üç ay içinde ortaya çıkacaksa sonbahar dönemi bu açıdan da kritik görünüyor.

Bütün bunlar da gösteriyor ki Sayın Başbakan'ın niyetiyle enflasyonun yakın gelecekteki kaderi arasında uyum sağlamak pek de kolay olmayacak.

Memur Zamları ve Enflasyonun Tetiği

Bu köşede yıllardan beri işlenen bazı temalar var. Örneğin Türkiye'de yaşanan yüksek enflasyonun belirleyici nedeninin ücret ve

maaş artışları olmadığı. Örneğin Türk parasını pula çeviren hızlı kur ayarlamalarının enflasyonun en önemli nedenlerinden biri olduğu. Örneğin faizleri yükselterek enflasyonu önleme politikasının Türkiye'nin 1984'ten sonraki koşullarında başarılı olamadığı, yüksek faizin tersine enflasyonu kurumlaştıran bir öğe haline geldiği.

Bunlar bu köşede defalarca yazıldı, bu görüşü savunan ekonomistler ve yazarlar oldu. Biz bunları yazarken Sayın Özal ise kendi uygulamalarının "alternatifi olmayan doğru ekonomik politika" diye savunmaya devam etti. Bu politikaları savuna savuna enflasyon çıkmaz sokağına gelip seçim hezimeti gerçeğiyle karşılaştı.

Şimdi karşımızda sanki bambaşka bir Özal var. Bu kez yüksek kur ayarlamaları, Türk parasının değerini aşırı düşürme politikası "fena" oldu Sayın Özal'ın kitabında, işçiye ve memura yüksek zam "iyi." Tabii Sayın Özal bir "transformasyon" geçirdi diye biz de değişmek ve daha önce savunduğumuz şeyleri reddetmek zorunda değiliz. Türkiye'deki enflasyonun asıl nedeni işçi – memur ücretleri değil; aşırı devalüasyonun ve aşırı yüksek faiz politikasının enflasyonu besleyici etkisi ise bence çok önemli. Bunlar dün de böyleydi, bugün de böyle.

Memurlara yapılan oldukça yüksek oranlı maaş zammını sevindirici buluyor, devletin memuruna yeni bir bakış açısının ilk adımı olmasını diliyorum. Ekonomide başarılı olmuş ülkelerin hemen tümünde bürokrasinin bu başarıda ne denli önemli rol oynadığını gördükten sonra yalnızca insani açıdan değil, ülkenin geleceği açısından da memurların daha iyi koşullarda yaşamasının ve gelişme olanaklarına kavuşmasının çok önemli olduğunu düşünüyorum. Tüm bu nedenlerle son memur zammını olumlu bir adım olarak değerlendiriyorum, memurlara sağlanan olanakların daha da genişletilmesini diliyorum.

Ancak bu olumlu adımın hangi koşullar içinde atılmış olduğuna baktığımızda sevincimiz biraz da kursağımızda kalıyor.

Bir kere kamu kesiminde çalışan işçilere ve memurlara sağlanan oldukça yüksek oranlı zamların 26 Mart yerel seçimleri sonrasında doğan ortamda, hükümetin kendisine puan sağlamak için yapılmış olduğu ve Sayın Özal'ın temel bakış açısında olumlu bir gelişmeyi yansıtmadığı izlenimi yaygın.

İkincisi de daha önemlisi, yüksek oranlı memur zamlarının, haziran ayı enflasyon rakamlarıyla artan enflasyonun daha da yükseleceği beklentisini ateşleyecek bir tetik görevi yapması olasılığı ne yazık ki var. Bunu söylerken birkaç noktanın aitını çizmek istiyorum:

* Bu zamların da etkisiyle emisyon hacmi temmuz ortalarında 7 trilyona dayanabilecektir. Bu rakamın telaffuzu bile enflasyonun tırmanacağı beklentisini arttıracaktır.

* Yapılan zamların bütçe açığını büyütmesi kaçınılmazdır ve bunun da etkisi enflasyonist olabilecektir.

* Bütçe açığının bir kısmını KİT ürünlerine okkalı zamlar yaparak kapatma politikasına devam edilirse bu da enflasyonu besleyecek maliyet artışlarını getirecektir.

* En önemlisi; memur maaşlarında sağlanan artış oranının tahmin edilenin hayli üzerinde olması, piyasaların açılacağı ve hükümetin ipleri gevşettiği iddialarına güç katacak, talep yetersizliği nedeniyle ertelenen zamlar devreye sokulabilecektir. Sağlanan maaş artışlarının yaratacağı ek talep de bu beklentiyi besleyecektir. Bu ortamda son aylarda toptan eşya fiyatlarının gerisinde giden tüketici fiyatlarında bir patlama olasılığı artmış olacaktır.

Kısacası, politik ve ekonomik belirsizlik havasının çok yaygın olduğu bir ortamda memurların yapılan zammın tüm beklenti-

lerin ötesinde yüksek tutulması, belki de piyasalarda "beklenen sinyal" olarak yorumlanacak ve enflasyon cephesinde şartları zaten hazırlanmış bulunan yeni bir patlamanın ateşleyicisi olabilecektir. Bunun gerçekleşmesi ise kur ve faiz cephesinde sağlanmış görünen dengelerin alt üst olmasına yol açabilecektir.

Kaygı verici olan olasılık budur. Bir yandan memur zamlarının ardından gelebilecek olan enflasyon dalgası bu zamlarda memurlara sağlanan teselli rahatlamasını bir kez daha silip süpürecek, diğer yandan memurlar ve tabii işçiler, yükselen enflasyonun sorumlusu olarak ilan edilecektir.

Bir kez daha yanılmayı diliyor, memurların ve tüm okurların bayramını kutluyorum.

1989 yazında Türkiye'de politik gündem ekonominin önüne geçiyor, Sayın Özal erken seçimden kaçma ve cumhurbaşkanlığına giden yolu açma çabasını sürdürürken muhalefetin etkili olamadığı görülüyordu. Bu arada enflasyon, işçi–memur zamlarının ve tarımdaki üretim gerilemesinin de etkisiyle, yeniden başını kaldırıyordu. Bu arada enflasyona karşı en etkili silahın 'ucuz ithalat'olduğu iddiasıyla ithalatta uygulanan fonlar ve vergiler büyük oranda düşürülüyor, bazı hükümet üyeleri enflasyonun başsorumlusu olarak "halkı kazıklayan sanayici"yi gösteriyorlardı.

Durum gerçekçi gözle değerlendirilebilen uzmanlar ise enflasyonu keyfi fon idirimleriyle ve bazı işgüzar bakanların kahramanlık gösterileriyle aşağı çekmenin mümkün olmayacağını görüyor, öncelikle kamu açıkları üzerinde durulması gerektiğini vurguluyorlardı. Bunlardan biri Dünya Bankası'nın yeni yıldızlarından sayılan Sweden Wijnbergen'di. Wijnbergen kur ayarlamalarını enflasyon

oranının altında götürme politikasının risklerine de dikkat çekiyordu.

Wijnbergen'den iki ay kadar sonra Türkiye'ye gelen ABD Ulusal Ekonomik Araştırmalar Bürosu Direktörü Prof. Geoffrey Carliner da enflasyona yol açmadan hızlı kalkınmak için tek çarenin iç tasarrufları artırmak olduğunu vurguluyor, dışardan tasarruf aktararak hızlı kalkınma sağlama yolunun kalkınma çabasındaki ülkeler için artık büyük ölçüde kapandığını belirtiyordu.

Olaya ciddi ve gerçekçi bir yaklaşımla bakıldığında yüksek enflasyonu önlemek ve enflasyonsuz kalkınmayı sağlamak için her şeyden önce kamu açıklarını kapatmanın, bunun için de vergi gelirlerini artıracak ve gelir dağılımının düzeltilmesine yardımcı olacak bir vergi reformuna yönelmenin zorunlu olduğu görülüyordu.

Dünya Bankası ve Kur Politikası

Sweden Wijnbergen, 1985–86 yıllarında Türkiye üzerinde çalışmış bir Dünya Bankası uzmanı. Halen Meksika üzerinde çalışmakta olan Wijbergen bu hafta İstanbul'daydı. Kendisiyle tanışmak ve konuşmak olanağını buldum, ayrıca konuşmacı olarak katıldığı toplantıyı izledim.

Mr. Wijnbergen artık Türkiye üzerinde çalışmadığı için Türkiye'deki son gelişmeleri günü gününe izlemiyor, ama genel gidişatın farkında ve bu nedenle de oldukça kaygılı.

Ekonomik büyümenin durduğu, enflasyonun yüzde 70–80 arasında dolaştığı, kamu açıklarının kapanamadığı ve kur ayarlamalarının enflasyonun çok gerisinde kaldığı bir ülkenin geleceğinden kaygı duymamanın zor olduğunu belirten Dünya Bankası

uzmanı Wijnbergen, özellikle iki nokta üzeride önemle durdu ve özetle şunları söyledi:

1. Enflasyonun en temel nedeni kamu kesimi açıkları. Bu cephede ciddi önlemler alıp kamu kesimi açığını (özellikle de faiz ödemeleri dışındaki açığı) kapatabileceğiniz konusunda inandırıcı olamazsanız enflasyonla mücadelede başarılı olamazsınız. Meksika bunu başardığı için başarılı oldu; yüzde 100'ün üzerindeki enflasyonu şimdi yüzde 18 dolaylarına indirebildi. Kamu hesaplarının büyük bir dağınıklık içinde bulunduğu Türkiye'de bu cephede başarılı olunduğuna inanmak güç.

2. İç pazarın daraldığı bir ortamda ekonomik büyümeyi sürdürmek için yapılacak şey ihracatı arttırmak. İhracatı arttırmak için önemli araç ise kur politikası. Halen Türkiye'de olduğu gibi kur ayarlamaları enflasyon oranının gerisinde kalırsa ve TL. değerlenirse hem ekonomik durgunluğu aşmanız zorlaşır hem de bunun olumsuz etkilerini ödemeler dengenizde er geç hissedersiniz. Bu kur ayarlaması gecikmesini mutlaka telafi etmek zorunda kalırsınız.

Mr. Wijnbergen'in anlattığına göre Meksika, halen Türkiye'nin yapmaya çalıştığı gibi kur ayarlamalarını çok yavaş götürerek enflasyonu kontrol altına almayı denemiş, ama bunu yaparken kamu kesimi açıklarında bir yıl içinde büyük düşüş sağlamış, kapsamlı bir KİT reformuyla kamu açıklarını kapatma niyetinin ciddi olduğuna herkesi inandırmış. Bu sayede enflasyon cehpesinde olumlu sonuç almaya başlamış. Enflasyon oranı ayda yüzde 1 –2 arasında düşünce de kur ayarlamalarını yeniden enflasyona paralel götürmeye başlamış. "Bir yandan kamu açıklarının kapatıldığının inandırıcı bir kanıtı ortada yokken ve enflasyon yükselerek sürerken diğer yandan kur ayarlamalarını yavaşlatmak bana göre çok yalnış. Bu uygulama sizi Latin Amerika tipi bir çıkmaza sürükleyebilir" diyor Wijnbergen.

Dünya Bankası uzman Wijnbergen, Türkiye'nin bugün içinde bulunduğu ortamda gümrükleri ve ithalat fonlarını düşürerek enflasyonu önelemeye çalışmanın sonuç veremeyeceğini, temelde kamu açığı sorunu çözümlemeden bu gibi önlemlere başvurmanın fazla etkili olamayacağını da belirtiyor...

"Enflasyon Vergisi"'nden Vergi Reformuna...

Bir ekonomide yatırımları arttırmak ve büyümeyi hızlandırmak istiyorsanız başvurabileceğiniz iki gerçek kaynak var: İç tasarruflar ve dış tasarruflar.

Önce iç tasarrufları ele alalım. Bir ekonominin kendi bünyesinde, elden edilen gelirlerin genel anlamıyla tüketime yönelmeyen bölümü, toplam iç tasarrufları oluşturur. Elde edilen gelirin ne kadar büyük bölümü tüketimden alıkonup tasarruf edilebiliyorsa toplam tasarruflar da o kadar artabilir. Bu artış gönüllü tasarruflarla, gelir elde edenlerin tasarruf eğilimlerinin artmasıyla sağlanabileceği gibi devletin vergileri arttırmasıyla, yani zorunlu tasarrufların artmasıyla da sağlanabilir. İç tasarruflarda gelirin artış hızından daha hızlı bir artış sağlanabiliyorsa bu iç tasarruf oranının arttığını gösterir. İç tasarruf oranının artması, gelir elde edenlerin, yarının refahı için bugünün refahından vazgeçmeleri ya da geçirilmeleri anlamına da gelir.

Dış tasarruflar ise bir ekonominin kendi bünyesi dışından sağlayabildiği tasarrufların toplamını ifade eder. Dış tasarruflar, dış kredi biçiminde ya da yabancı yatırım sermayesi biçiminde gelebilir. Sağlayabildiğiniz dış tasarrufların miktarını arttırabildiğiniz ölçüde, iç tasarruflarınızı fazla arttırmadan da toplam tasarruf hacminizi büyütebilirsiniz. Kullanabileceğiniz toplam tasarruf miktarının artması ise yatırımlarınızı arttırmanız ve büyümeyi hızlandırmanız için size daha geniş olanaklar sağlar.

Türkiye'nin de aralarında bulunduğu birçok 'kalkınma yolundaki ülke' 1960'lı ve 1970'li yıllarda büyük ölçüde dış tasarruf kullanma olanağı bularak yatırımlarını arttırdı, sanayileşmesini ve kalkınmasını hızlandırdı.

Ne var ki bu dış tasarrufların büyük bölümü dış kredi olarak sağlanmıştı. Dolayısıyla faiziyle birlikte geri ödenmesi gerekiyordu. Bir ülkenin net olarak dışarıdan borçlanabildiği dönemlerde dıştan içe bir tasarruf enjeksiyonu sağlayarak elde ettiği avantaj ve rahatlık geri ödemeler nedeniyle tersine dönebiliyordu. Yani ülkeden dışarıya net bir tasarruf transferi sözkonusu olabiliyordu.

1980'li yıllar, başta kimi Latin Amerika ülkeleri olmak üzere birçok borçlu ülkenin bu çıkmazın içine yuvarlandığı yıllar oldu. Sözkonusu ülkelerde ekononiminin bünyesinden dışa tasarruf transferi başlayınca, zaten yetersiz olan iç tasarrufların bir bölümünü dışa aktarma gereğinin doğması, içeride yatırıma ayrılabilecek tasarruf miktarını daha da azalttı. Buna karşın yatırımları sürdürme ve büyümeyi hızlandırma girişimleri ise karşılıksız parayla yapıldığı için enflasyonu körükledi. Sonunda üç, hatta dört haneli enflasyonun gündeme geldiği görüldü. Hiperenflasyonla ekonomik durgunluk birarada yaşanmaya başlandı.

Geçenlerde TÜSİAD tarafından düzenlenen bir seminere konuk konuşmacı olarak katılan ABD Ulusal Ekonomik Araştırmalar Bürosu Direktörü Prof. Carliner, dış tasarruflara dayalı hızlı kalkınma devrinin sona erdiğini, hızlı kalkınmak isteyen ülkelerin mutlaka iç tasarruflarını arttırmak zorunda olduklarını vurguladı. Prof. Carliner iç tasarrufları arttırmak için bir zorunlu tasarruf yöntemi olarak enflasyonu kullanmanın bir çıkar yol olmadığını da belirtti.

O halde çıkar yol hangisi? Enflasyonu daha da azdırmadan büyümeyi hızlandırmak istiyorsanız ne yapabilirsiniz?

Bir yandan dış tasarruf dengesini yeniden lehinize çevirmek, yabancı yatırım sermayesini de devreye sokarak dıştan içe tasarruf aktarmak için çaba göstereceksiniz.

Ama asıl çabayı, enflasyon vergisi dışındaki yollarla iç tasarrufları arttırmak için kullanacaksınız. Bunu sağlamak için bir yandan gönüllü tasarrufu çeşitli yöntemlerle özendirmeye, diğer yandan vergi gelirlerini hızla arttırmaya ve kamu açıklarını kapatmaya çalışacaksınız. Toplumdaki tasarruf eğiliminin kısa sürede büyük değişiklikler göstermesi beklenemeyeceği için ilk yapılacak şeyin vergi gelirlerini arttırmak olduğunu unutmayacaksınız.

Bütün bunlar 1988'den itibaren içten dışa büyük miktarda tasarruf aktarma çıkmazına saplanmış bulunan Türkiye için de geçerli. Önümüzdeki dönemde bir yandan enflasyonu aşağı çekerken diğer yandan büyüme hızını yükseltmek istiyorsak mutlaka vergi gelirlerini arttırmak zorundayız. Topluma yeni vergiler yüklemek hiçbir iktidar için sevimli değil ama halkın çok geniş bir bölümünün sırtına ağır bir yük getiren 'enflasyon vergisi'ni düşüreceğine dair inandırıcı bir program ortaya koyabilen bir iktidar, adil bir vergi reformunu pekâlâ popüler hale getirebilir ve uygulayabilir. Bu sayede vergi gelirini arttırabilir ve kamu açıklarını kapatmaya başlayabilir.

Daha güzel yarınları özlüyorsak bunun bedelini bugün ödemek zorundayız. Bu bilince varmadan düzlüğe çıkmanın, enflasyonsuz büyümeyi sağlamanın mümkün olmadığını, özellikle vergi vermeyi sevmeyen kesimlere anlatmanın zamanı sanırım geldi.

Kapsamlı bir vergi reformu yapmadan enflasyonu düşüreceklerini ve büyümeyi hızlandıracaklarını söyleyenler kendilerini ve halkı yanıltıyorlar. Bunu bilelim ve yüzlerine vuralım.

1989 yılında enflasyonun daha da tırmanmasını önleyen

politikaların uygulanmasında etkili olduğuna inandığım Merkez Bankası Başkanı Rüşdü Saracoğlu, yılın sonu yaklaşırken verdiği mesajlarla aynı politikaların 1990'da da sürdürülebimesi halinde enflasyon cephesinde daha olumlu sonuçlar alınabileceği, enflasyonla kur ayarlamaları arasındaki uçurumun enflasyonun aşağı çekilmesiyle kapanabileceği izlenimini veriyordu.

Ne var ki politik baskıların bir kez daha ağır basması ve ekonominin yönetiminde tam bir koordinasyon sağlanamaması halinde Saracoğlu'nun kafasındaki senaryodan sapmalar olabilirdi. Ekonominin bir kez daha politik motiflerle yapay bir canlanmaya zorlanması halinde para ve döviz sahiplerinin davranışları bir anda değişebilir ve uygulanmaya çalışılan politikanın olumsuz sonuçları öne çıkabilirdi.

1989'un Aralık ayında yayınlanan 'Ekonomi Notları'nda bu konular üzerinde duruluyordu.

Saracoğlu'nu Dinledikten Sonra 1990'a Bakış...

Türk parasını pul ederek marifet yaptıklarını sananlara vahim yanılgılarını geç de olsa kabul ettirerek politikanın değişmesini sağlamada çok etkili olduğuna inandığım Merkez Bankası Başkanı Rüşdü Saracoğlu, geçen hafta istanbul'da bir toplantıya katıldı. Sayın Saracoğlu'nun İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti tarafından düzenlenen toplantıda yaptığı konuşmadan ve bir iki soruya verdiği yanıtlardan yola çıkarak, 1990 yılında Türkiye ekonomisinde beklenebilecek gelişmeler konusunda kendisinden edindiğim izlenimleri aktarmaya çalışacağım bu yazıda. Altını tekrar çiziyorum; burada belirteceğim noktalar Sayın Saracoğlu'nun sözlerinden benim edindiğim izlenimler.

Önce vakti ve sabrı kıt okurlar için bu izlenimleri madde madde özetlemeye çalışayım:

* Türk Lirası'na "güçlü para" imajı kazandırma çabası sürecek ve uygulanan politikanın temel taşı olmaya devam edecek.

* Ancak bu, Merkez Bankası'nın TL'nin değerini yapay desteklerle yüksek tutacağı anlamına gelmiyor. TL'nin diğer paralar karşısındaki değeri, 1989'da olduğu gibi 1990'da arz-talep koşulları tarafından belirlenecek ve ödemeler dengesinin güçlü durumu 1990'da da süreceği için TL'nin değerinde hızlı bir düşüş meydana gelmeyecek.

* Bu politikanın uygulanabilmesi için gerekli koşullardan biri, ekonomide büyümeyi hızlandırmak için kamu kesiminin, yani hükümetin herhangi bir zorlamaya başvurmaması, ekonominin kendi doğal temposu içinde gelişmesinin sağlanması. Bunun sağlanabilmesi halinde enflasyonla mücadelede daha iyi bir noktaya gelinebilecek.

* Cari enflasyon oranının altına düşmüş bulunan mevduat faizlerinin aşağı çekilmesinde bundan böyle çok dikkatli gitmek gerekiyor. Bankaların bu dikkati gösterecekleri umuluyor, ama kaygı verici gelişmelerin ortaya çıkması halinde Merkez Bankası hatırlatma görevini yapacak.

* Faiz cephesinde asıl sonuç alınması gereken alan, kredi faizleri alanı olacak. Bankaların çeşitli yükümlülüklerinin azaltılması yöntemiyle mevduat faizleriyle kredi faizleri arasındaki çok büyük farkın azaltılmasına çalışacak. Böylece kredi faizlerinin aşağı çekilmesine olanak yaratılabilecek.

Özetin özetini yaparsam; benim edindiğim izlenime göre Rüşdü Saracoğlu, 1990 yılında Türkiye ekonomisinde büyümeyi hızlandırmak için hükümetçe yeni bir zorlamaya gidilmemesi halinde, döviz dengesindeki olumlu gelişmenin süreceğini ve TL.'nin reel değer kaybına pek gerek kalmayacağını; Hazine'nin Mer-

kez Bankası üzerindeki baskısının artmayacağını; makul bir "parasal program" uygulanabileceğini ve kurlarla enflasyon arasındaki uçurumun, kurların hızlı yükseltilmesiyle değil, enflasyonun aşağı çekilmesiyle kapanmaya başlayacağını umuyor. Yani ekonominin kendi doğal temposuyla büyüdüğü, dengelerin bozulmadığı ve enflasyonun iniş trendine geçtiği bir 1990 yılı yaşanacağını düşünüyor.

Bu düşünce tarzının içerdiği mesaj ise bana göre şu: 1990 yılında öyle yüzde 6'ya yaklaşan hızlı büyüme falan beklemeyin; döviz darboğazına girilecek ve kurlar hızla artacak. TL büyük oranda devalüe edilecek sanmayın; enflasyonun aşağı doğru gideceğini ve kredi faizlerinde bir gerileme olabileceğini düşünün, hesabınızı buna göre yapın.

Olayın biraz daha ayrıntısına girip, bu düşünce tarzının gerisinde ne yatıyor diye merak ediyorsanız o konuda edindiğim izlenimleri de aktarmaya çalışayım:

Sayın Saracoğlu, yaptığı konuşmada 1989 yılında emisyonda büyük bir artış olduğunu, Merkez Bankası tarafından yaratılan paranın tümünün döviz birikimindeki artış karşılığında yaratıldığını, dolayısıyla "karşılıksız para" olmadığını vurguladı; yaratılan paranın tümünün döviz olarak karşılığı bulunduğu için, Türk Lirası'nın diğer paralar karşısında reel olarak değer kaybetmesine gerek kalmadığını ifade etti.

Bu durumun korunması için Hazine'nin baskısıyla, döviz karşılığı olmayan para yaratılmaması gerekiyor. Öte yandan Merkez Bankası'nın döviz birikiminin yavaşlamasının, parasal genişlemenin yavaşlamasına olanak vereceğini de unutmamak lazım.

Bu çerçeve içinde belirli varsayımlarla 1990 yılı için bir "parasal program" ortaya konabilir ve bu programa harfiyen uyulabilirse, ekonomi yönetiminin inandırıcılığı büyük ölçüde artacak, enflasyonun kontrol altına alınmasında önemli bir adım atılmış olacaktır.

Ancak acaba TL'nin dış değeriyle iç değeri arasındaki uçurum bir süre daha kapatılamazsa, bunun bütün programı uygulanamaz hale getirecek bazı olumsuz etkilere yol açması önlenebilecek midir?

Daha baştan 10 trilyonun üzerinde bir açıkla bağlanacağı anlaşılan 1990 bütçesi üzerindeki politik baskılar, Hazine'nin Sayın Saracoğlu'nun umduğu biçimde, kurala uygun davranmasına olanak verecek midir?

Gene politik baskılar, ekonominin canlandırılması için bazı zorlamaları gündeme getirmeyecek midir?

Ve mevduatı elinde tutan, döviz girdilerine yön veren, cebindeki paranın hakimi olan ekonomik aktörler acaba umulduğu gibi davranacak mıdır?

Sayın Saracoğlu'nun ilginç ve iddialı programının başarıya ulaşması, sanıyorum bu gibi soruların yanıtlarıyla yakından ilintili. Bu nedenle bu tür soruların yanıtlarının belirleyici önem taşıyacağı bir 1990 yaşayacağız gibi geliyor bana.

Enflasyon Bıçak Sırtında

Enflasyon cephesinde neler oluyor, Allahaşkına?

Kim haklı, kim haksız?

12 aylık fiyat artışlarının Kasım sonu itibarıyla yüzde 70'in biraz altına inmesine bakarak enflasyonun artık inişe geçtiğini ve kontrol altına alındığını söyleyen yetkililer mi?

Son zam dalgasının halkta yarattığı tepkilere tercüman olarak enflasyon konusunda yeni bir umutsuzluğun şarkısını terennüm edenler mi?

Önce, enflasyonla mücadelenin amacına ulaşmakta olduğunu ve enflasyonun inişe geçtiğini söyleyen yetkililerin beyanlarını ele alalım.

Rakamlara şöyle bir bakıldığında söyledikleri doğru gibi gö-

rünüyor. DİE'nin endekslerine göre tüketici fiyatlarında bu yılın Haziran ayından, toptan eşya fiyatlarında ise bu yılın mayıs ayından beri ilk kez 12 aylık artış oranı yüzde 70'in altına inmiş. Geçen yılın kasım ayı sonunda yüzde 87.5 olan Türkiye tüketici fiyatları endeksinin 12 aylık artışı bu yıl Kasım sonunda yüzde 69.4 olarak gerçekleşmiş. Toptan eşya fiyatlarında ise 1988 kasımında yüzde 80.2 olan artış bu yıl yüzde 69.7'de kalmış.

Şimdi bu rakamlara bakarak enflasyonun artık inişe geçtiğini ve iniş eğiliminin süreceğini söyleyebilir miyiz?

Ne yazık ki söyleyemeyiz.

Bir kere aralık ayındaki fiyat artışları muhtemelen oldukça yüksek çıkacak ve aralık sonu itibarıyla 12 aylık fiyat artışları, hem tüketici hem de toptan eşya fiyatları endekslerine göre yüzde 70'in üzerinde gerçekleşecek. Toptan eşya fiyatlarında yıl sonu itibarıyla 12 aylık artış 1988 sonundaki yüzde 69.7'nin herhalde üzerine çıkabilecek, tüketici fiyatlarındaki artış da geçen yıl sonundaki düzeye erişecek. Yıllık enflasyonun daha sağlıklı bir göstergesi olan ortalama fiyat artışlarının ise 1989'da 1988'dekinden biraz daha yüksek olacağı anlaşılıyor.

Acaba bir ay sonra karşımıza çıkacak olan bu tabloya bakarak enflasyonun inişe geçtiğini ve tamamen kontrol altına alındığını söylemek ne derece inandırıcı olabilir?

Burada hatırda tutulması gereken çok önemli nokta, 1989 yılı fiyat artışlarının, ekonomideki durgunluğun büyük ölçüde sürmesine, döviz kurlarındaki artışların enflasyonun çok gerisinde kalmasına ve faizlerin gerilemesine karşın gerçekleşmiş olmasıdır. Gerçi tarımsal üretimdeki gerilemenin tarım ürünleri fiyatlarına yaptığı olumsuz etkinin 1989 rakamlarının yüksek çıkmasında payı olmuştur, ama bu noktada önemli olan şey, enflasyonun nedenleri değil, sonuçta ortaya çıkan rakamlar ve bu rakamların yarattığı beklentilerdir. Şimdi yılın ikinci yarısında gözlenmeye baş-

lanan kısmi canlanma biraz daha güç kazanır ve piyasalarda bunun etkisi görülürse fiyat atışları bundan nasıl etkilenecektir? Bazı temel mallara ve hizmetlere yapılan son zamlar piyasaya nasıl yansıyacaktır?

Güneri Civaoğlu dünkü ilginç yazısında, DİE Başkanı Sayın Orhan Güvenen'in de bu kaygıyı taşıdığını belirtiyor; Güvenen'in yaptığı hesaplamaların, son zamların yansımaları nedeniyle aralık ve ocak ayı enflasyon rakamlarının hayli yüksek çıkabileceğini gösterdiğini yazıyor.

Bütün bunlar, 1989 sonunda ya da 1990 başında, enflasyonla mücadele konusunda çok kritik bir noktaya gelineceğini gösteriyor.

Bu nokta neden çok kritik? Enflasyonun geleceği neden bıçak sırtında?

Bu soruyu yanıtlayabilmek için son bir – birbuçuk yıldaki gelişmeyi özetlemek gerekli. 1988 yılının ikinci çeyreğinden itibaren enflasyonun tamamen kontrolden çıkmasını önlemek amacıyla Türkiye'de ekonominin ateşi düşürülmeye çalışıldı. Dış borç servisi nedeniyle Türkiye'nin dışa net tasarruf transferi yapma noktasına gelmesi de bu çabayı kolaylaştırdı. Ekonomi giderek yavaşlarken, büyüme hızı yüzde 1'lere düşerken, döviz kurlarındaki artışlar enflasyonun gerisinde tutulabildi, mevduat faizi enflasyonun gerisinde kalırken bankalardan mevduat kaçışı olmadı. Piyasadaki durgunluk yüzünden maliyet artışlarının fiyatlara eskisi kadar kolay yansıtılamadığı sektörler olduğu görüldü. Ancak bütün bu önlemlere karşın 1989 enflasyonu 1988 rakamının altına çekilemedi; bu önlemlerin sürdürülebilmesi için gerekli olan, "artık enflasyon düşüşe geçti" inancı yerleştirilemedi.

Bu bakımdan önümüzdeki aylar çok kritik. Ya Merkez Bankası'nın son bir yıl içinde artan inandırıcılığı, "1990 parasal programı"nın açıklanmasıyla yeni bir boyut kazanacak; son zamların

piyasadaki yansımaları beklenenin altında kalacak ve enflasyonun 1990'da düşüş trendine gireceği inancı ağır bastığı için böyle bir iniş gerçekleşebilecek.

Ya da politikanın etkisi ve bütçe açıkları ağır basacak, parasal program lafta kalacak; aralık zamları piyasaya dalga dalga yayılacak; enflasyonun yeniden tırmanacağı beklentisi yaygınlaşacak ve bir yılı aşkın süredir setlerin arkasında biriken sular, barajı yıkarak bir enflasyon seline dönüşecek.

Heyecan artık Veliefendi'de değil, enflasyon pistinde.

Kur Politikası ve Geleceği(miz)...

Türkiye'de 1988 ekiminden bu yana uygulanan ve çoğu kimseyi şaşırtan kur politikası, acaba ilk kez bizde denenen bir politika mı? Yoksa esnek kur uygulamasına geçtikten bir süre sonra kur ayarlamalarını enflasyon oranının altında götürerek bir fiyat istikrarı ve denge arayışına girmiş başka ülkeler de olmuş mu?

Olmuş, hem de 1970'lerde olmuş. Geçenlerde Türkiye'ye gelen Prof. Anne Krueger'e Türkiye'deki uygulamaya ilişkin görüşlerini sorduğumda kendisi bu uygulamanın ayrıntılarını bilmediğini, ancak kur ayarlamalarını enflasyon oranının altında götürme politikalarının 1970'lerde bazı Latin Amerika ülkelerinde uygulandığını ve sonuçta büyük devalüasyonları gündeme getirdiğini söylemişti. Konuyu dostum Dr. Deniz Gökçe ile konuşurken o da aynı şeyi söyledi, 1970'lerde Latin Amerika'da yaşanan deneyimin sonuçlarının Lance Taylor'ın 1980'lerin başlarında yayımlanmış olan "Structural Macroeconomics" adlı ünlü kitabında özetlenmiş olduğunu gösterdi...

Gerçekten ilginç olan bu özetten yararlanarak 1970'lerde bazı ülkelerde yaşanan deneyimi aktarmanın yararlı olabileceğini düşündüm.

Kur ayarlamalarının enflasyonun altında götürülmesi politikasına enflasyon beklentilerini kırmak ve fiyat istikrarı içinde yeni bir dengeye erişmek amacıyla geçilmiş. Bu arada dış ticaretin ve uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesine de gidilmiş, birçok kısıtlamalar kaldırılmış.

Bu politikaları izleyen ülkelerde ilk sonuçlar gayet olumlu olmuş. Sözkonusu ülkelere sermaye akmaya başlamış, ülke dışında tutulan sermaye ülke bankalarına yönelmiş. Mevduatları şişen bankalar kredi hacmini genişletince para ve kredi hacmi genişlemiş ve enflasyonda yeni bir sıçramaya yol açmış. Enflasyon oranıyla kur arasındaki fark daha da büyümüş.

İthalat maliyetlerinin ucuzlaması ve kredi hacminin genişlemesi yeni bir yatırım atılımına yol açmış.

Bu noktaya kadar herkes memnunmuş. Ancak uygulamanın "fiyat istikrarı içinde denge" hedefine varması için, enflasyonun zaman içinde yavaşlayarak kur ayarlamalarının oranına inmesi ve ödemeler dengesini sağlayacak bir kurun oluşması gerekirken, bu gerçekleşmemiş. Enflasyon kur ayarlamalarının üzerinde seyretmeye devam ettiği için ihracatı caydırıcı bir etki yapmaya başlamış ve ödemeler dengesi cari açığı büyümüş. Döviz dengesi bozulmaya yüz tutunca yerli paraya karşı spekülasyon canlanmış, giderek büyük bir devalüasyon beklentisine giren sermaye sahipleri paralarını yeniden ülke dışına çıkarmaya yönelmiş. Bu ortamda iç piyasa ve ihracat sektörü birlikte daralırken bir "maksidevalüasyon" beklentisi ve giderek artmış ve sonunda başka çare kalmayınca yüksek oranlı bir devalüasyona gidilmiş. Bunu kaçınılmaz olarak yeni bir enflasyon patlaması izlemiş ve fiyat istikrarı içinde dengeyi amaçlayan kur politikası tam bir başarısızlıkla noktalanmış.

Lance Taylor, bu deneyi özetledikten sonra bundan çok önemli bir ders çıkartılması gerektiğini belirtiyor ve diyor ki:

"Enflasyonu sabit (ya da değerlenen) kur politikasıyla aşağı çekme denemesi, servet sahibi insanların tam sizin istediğiniz gibi davranacakları varsayımına dayanıyor. Bu varsayım ise özellikle finansal alandaki liberalleşmenin sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaları kaldırdığı bir ortamda, tehlikeli bir varsayım."

Şimdi bu ilginç özetten yola çıkarak aynı senaryonun tam aynı şekilde Türkiye'de de gerçekleşeceğini söylemek tabii ki doğru olmaz. Ancak aradaki benzerliklere ve farklara bakmak sanırım yararsız değil.

Bir kere birinci aşama, yani dıştan içe bir sermaye akışı olgusu Türkiye örneğinde de gerçekleşmiş görünüyor. Bankalardaki mevduatı da tırmandıran ve faizleri aşağı çeken bu sermaye girişinin geniş çaplı bir kredi genişlemesine yol açtığını ve bunu da yeni bir yatırım atılımının izlediğini söylemek şimdilik mümkün değil. Bu açıdan gelişmeleri dikkatle izlemek gerekiyor.

Ekonominin henüz belirgin biçimde canlanmamasına karşın süren enflasyonun aşağı çekilmesi ve kur ayarlamalarının düzeyine inmesi konusunda iyimser olmak ne yazık ki kolay değil. Enflasyon kur arasındaki uçurumun ihracatı hangi noktada iyice caydıracağını da kimse tam bilemiyor. Türkiye'nin cari işlemler dengesini bugünkü kur düzeyinde ayakta tutan faktör ise işçi dövizi ve diğer ihracat dışı döviz gelirleri. Bu sayede ödemeler dengesi cari işlemler hesabı fazla vermeye devam ediyor ve bugünkü TL değerinin sürdürülemez bir değer olduğu izlenimi yaygınlaşmıyor, "maksidevalüasyon" beklentisi henüz çok güçlü değil. Bütün sorun, enflasyon kısa sürede aşağı inmeye başlamazsa bunun daha ne kadar sürdürülebileceği.

Tabii iş eninde sonunda Taylor'ın üzerinde durduğu vasayıma gelip dayanıyor. Acaba Türkiye'deki servet sahipleri, mevduat sahipleri, Türkiye'ye döviz gönderen para sahipleri, politikayı yönlendirenlerin umduğu gibi davranacak mı? Ya da hangi nok-

taya kadar böyle davranmaya devam edecek? Hangi noktada beklentiler değişecek, mevduat ve döviz cephesinde farklı davranışlar gündeme gelecek?

Bu sorulara yanıt bulmadan Türkiye'de uygulanan politikaların nasıl sonuçlanacağını tahmin etmek olanaksız. Başka çare yok, bir gözümüz enflasyonda, diğer gözümüz servet sahiplerinde, bu heyecanlı bekleyişi bir süre daha sürdüreceğiz.

Evet, sonucu taa baştan belli olan bir öyküyü anlatmaya çalıştım bu bölümde. Öncelikle kendi kısa vadeli geleceğini düşünen bir siyasal partinin, politik tercihlerle Türkiye'yi göz göre göre yüksek enflasyon çıkmazına sürükleyişinin öyküsüydü bu. Enflasyonu tek haneli rakamlara indirmek vaadiyle iktidara geldikten sonra altı yılda ülkeyi üç haneli enflasyonun eşiğine getiren ANAP iktidarının öyküsü.

Aslında bu öykü, kitabın birinci bölümünde çizmeye çalıştığım çözümleme çerçevesine gayet iyi oturuyor. Bu çerçeveyi akılda tutarak gelişmeleri adım adım izlediğinizde Türkiye'de yaşanmakta olan enflasyonun hiç de esrarengiz bir olay olmadığını görebiliyorsunuz. Türkiye'nin durgunluk içinde yüksek enflasyona sürüklenmesi de şaşırtıcı değil.

Ne olmuştu Türkiye'de? Enflasyonu hızla aşağı çekeceğini vadeden ANAP iktidarı ne yapmıştı?

"Tekelleri kıracağım, ekonominin yapısını değiştireceğim," demişti ama bu alanda hiçbir inandırıcı adım atamamıştı. Enflasyonun temel nedenlerinden biri olan ekonomik yapıyı değiştirme konusundaki icraat, iddialı beyanlardan ve bazı keyfi çıkışlardan öteye geçmemişti.

Öte yandan kamu kesimi, ANAP'ı güçlendirmenin ve

iktidara puan kazandırmanın aracı olarak kullanılmış, enflasyonun ikinci temel nedeni olan kamu açıklarının dev boyutlara tırmanmasına göz yumulmuştu.

Vergilemede gerekli atılım yapılamadığı için uzun vadeli altyapı yatırımları ağır faizle borçlanılarak yapılmış, kamu açıkları gene ağır faizli borçlanmayla finanse edilmişti. Bu süreç içinde oluşan ağır faiz yükü bütçenin önemli bölümünü alıp götürmüş, kamu açıklarının kapanmasını daha da zor hale getirmişti.

Hesapsız dış borçlanma politikası sonucunda dış borç servisi milli gelirin yüzde 10'u mertebesine varmış, dışa net tasarruf aktarma noktasına gelen Türkiye, 'durgunluk içinde yüksek enflasyon' tuzağına düşmüştü.

Enflasyonun yükü uzun süre ücretli–maaşlı kesimin ve tarımın sırtına yüklenirken enflasyondan yararlanarak birikimlerini artıran kesimlerin bu birikimi, toplumun talebini karşılayacak ve ihracatı artıracak üretken yatırımlara dönüştürme oranı düşük kalmıştı. Bu ortamda kamu kesimi altyapı yatırımlarına yüklenince, uzun vadede üretime katkıda bulunacak türde yatırımların ağır bastığı, enflasyonist etkisi çok fazla olan bir yatırım profili ortaya çıkmıştı.

Bunlara ek olarak kur politikası sorumsuzca kullanılmış, enflasyon–daha yüksek oranlı devalüasyon–daha yüksek oranlı enflasyon kısır döngüsü, 1988'in son çeyreğine kadar etkisini sürdürmüştü.

Şimdi bütün bunların yaşandığı bir ülkede, "enflasyon neden bu kadar yükseldi?", diye sormanın bir anlamı var mı?

Daha anlamlı bir soru, "enflasyonu aşmak için ne yapmak gerekiyor?", olabilir.

Bu soruyu kitabın üçüncü bölümünde ele alacağım.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Enflasyonu Aşmak İçin

8

Çözüme Yaklaşmak İçin

'KONSENSÜS'ÜN ÖNEMİ

Enflasyonla mücadelede başarılı olacaklarını iddia edenlere hemen soracaksınız: bu mücadeleyi sürdürmek için gerekli kararlılığa ve politik desteğe sahip misiniz? Enflasyonu aşmak için gerekli önlemleri uygulayacak politik gücünüz var mı? Enflasyondan zarar gören geniş toplum kesimlerini bu mücadelede arkanıza alabilecek misiniz? Enflasyonla mücadele konusunda toplumda yaygın bir görüş birliği, bir 'konsensüs' oluşturabilecek misiniz?

Enflasyonla mücadelede başarılı olacaklarını iddia edenler eğer bu sorulara "evet, evet, evet, evet", diye cevap veremiyorlarsa onlara pek inanmayın. Arkalarında sağlam bir toplum desteği yoksa, gerçek bir ekonomi sihirbazı da olsalar umdukları sonucu alamazlar.

Kronikleşmiş yüksek enflasyonla ya da iyice kontrolden çıkmış azgın enflasyonla mücadelede başarı sağlamış az sayıda ülkenin deneyimlerine bakın. Hemen hepsinde, enflasyonla mücadele konusuda bir toplumsal uzlaşma, bir 'ulusal konsensüs' sağlandıktan sonra başarıya ulaşıldığını göreceksiniz.

Bu aslında hiç de şaşırtıcı bir şey değil, çünkü yük-

sek enflasyon zaten toplumda 'konsensüs' eksikliğinin belirtisi. Herkesin, her kesimin, ekonomiye gerekli katkıyı yapmadan ekonomiden daha fazla pay kapmaya çabaladığı bir ortamda, politik otorite de buna seyirci kalırsa, enflasyon tamamen kontrolden çıkabiliyor, 'hiperenflasyon'a dönüşebiliyor. Çoğu kez de ancak bu noktaya gelindikten, yüzde 100'lerden yüzde 1000'lere doğru tırmanan enflasyon tam bir 'ulusal felaket' halini aldıktan sonra enflasyonla mücadele konusunda bir 'ulusal konsensüs' sağlama olanağı doğuyor.

Pekiyi ama bunun böyle olması şart mı? Örneğin Türkiye'de biz, kronikleşen yüksek enflasyondan kurtulmamız için gerekli olan toplumsal uzlaşmayı, 'ulusal konsensüs'ü sağlamak için mutlaka bir 'hiperenflasyon' cenderesinden geçmek zorunda mıyız? Yüksek enflasyondan kurtulmak için gerekli olan toplumsal uzlaşmayı, 'hiperenflasyon' felâketini yaşamadan sağlamanın bir yolu yok mu?

Mutlaka olmalı diye düşünüyorum.

Enflasyonu aşmak için gerekli olan toplumsal uzlaşmayı sağlayabilecek niteliklere sahip, hemen tüm toplum kesimlerini bu amaca yönelik bir işbirliğine ikna edebilecek bir iktidarın oluşabileceğini varsaymadan sorunun ekonomik boyutunu tartışmak bana pek anlamlı gelmiyor. Özellikle enflasyon konusunda tüm inandırıcılığını, yitirmiş, seçmen desteği yüzde 22'nin altına inmiş ve hemen her konuda kendi bildiğini okumaya alışmış olan ANAP iktidarı, toplumsal uzlaşmayı sağlayarak enflasyonla mücadelede başarıyla ulaşacak iktidar modelinin tam karşıtını sergiliyor. Dolayısıyla enflasyonla mücadelede kalıcı bir başarı sağlayabilmek için her şeyden önce bu an-

layıştaki bir iktidardan ve bu iktidar modelinden kurtulmak gerekiyor.

Politik boyutun enflasyonla mücadelede neden bu kadar önemli olduğunu, sorunun ekonomik boyutunu tartışırken sanırım daha iyi anlayabiliyoruz. Enflasyonu aşmak için ekonomi alanında neler yapmak gerektiğini tartışırken bunları yapmanın politik zorlukları daha açık biçimde ortaya çıkıyor, bu adımları atmak için neden yaygın toplum desteğine sahip, inandırıcı ve hünerli bir iktidara sahip olmak gerektiği daha kolay anlaşılabiliyor.

Enflasyonla mücadelenin ekonomik boyutunu tartışmaya başlarken öncelikle bir noktayı açıklıkla ortaya koymak gerekli. Enflasyonla mücadeleyi, kısa ve geçici dönemler dışında, hiçbir zaman ekonomi politikanızın tek hedefi olarak alamazsınız. Hele Türkiye gibi kalkınma çabasındaki bir ülkede hiç alamazsınız. Mutlaka kalkınma hedefini, yatırımları ve üretimi artırma hedefini de, istihdamı artırma hedefini de enflasyonla mücadele hedefiyle birlikte düşünmek zorundasınız.

Demek ki ilk hedef olarak enflasyonla mücadeleyi düşünürken bununla birlikte kalkınmayı sürdürmenin, üretimi ve yatırımı artırmanın yollarını da düşünmemiz, erişilecek asıl hedef olarak 'enflasyonsuz hızlı kalkınma'yı benimsememiz gerekiyor.

Enflasyonla mücadelede başarıya ulaşmak için ekonomi alanında neler yapılması gerektiğini tartışırken bu temel hedefi gözden kaçırmamaya çalışacağım. Olaya bu çerçevede yaklaşıldığında ekonomideki yapısal sorunlar ister istemez öne çıkıyor. Bu nedenle, enflasyonun iki temel nedeninden biri olarak gördüğüm ekonomik yapı sorununu öncelikle ele alacağım.

Enflasyonu ekonominin bünyesinden söküp atmak istiyorsak ilk hedeflememiz gereken şey, ekonominin tüm birimlerinin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması. Bu nokta çok önemli, çünkü bir ekonomide verimsiz çalışan, yüksek maliyetlerle üretim yapan, rekabet gücü olmadığı halde ayakta tutulan birimler varsa bunları ayakta tutmanın bedelini mutlaka birileri ödüyor. Enflasyon, bu bedelin topluma fatura edilme biçimlerinden biri.

Örneğin geri bir teknolojiyle ve yüksek maliyetlerle çalışan, aynı zamanda piyasada tekel ya da yarı-tekel durumunda olan bir firmayı düşünelim. Bu firma, ürettiği mala talep varsa yüksek maliyetlerini fazlasıyla fiyatlarına yansıtma olanağını buluyor. Talebin düştüğü durumlarda bu kez üretimini kısıtlayarak ve gene yüksek fiyat uygulayarak kârını koruyabiliyor. Bunun bedelini ise o firmanın ürettiği ve sattığı malı kullanan tüketici ödüyor.

Sözkonusu firma başka sanayilere girdi olan ara mallarını üretiyorsa, bu firmadan kaynaklanan fiyat artışlarının sanayide zincirleme fiyat artışlarına yol açması da mümkün olabiliyor.

Bu kitabın birinci bölümünde de belirtildiği gibi, kronik enflasyon sorununun temelinde yatan nedenlerden biri, verimlilik düzeyi düşük, yüksek maliyetlerle çalışan ekonomik birimlerin aynı zamanda fiyat belirleme olanağına sahip bulunmaları. Bu nitelikteki birimleri, rekabet şartlarında yaşayabilecek birimler haline getirmeden enflasyonun temel nedenlerinden birini ortadan kaldırmak mümkün değil.

Tabii bunu yapmak, önermekten çok daha zor. Örneğin birçok sanayi koluna girdi sağlayan dev bir kamu kuruluşunun bu konumda olduğunu düşünelim. Sözkonusu

kuruluşun uluslararası rekabete ayak uyduracak bir maliyet yapısı içinde çalışabilmesi için sözgelimi 500 milyar liralık yatırıma ihtiyacı olduğu ve 10 bin işçi çıkartarak daha verimli çalışabileceği saptanmış olsun. Bu dev yatırım kaynağını nereden bulacaksınız? İşten çıkarmak zorunda kalacağınız 10 bin işçiyi ne yapacaksınız?

Sözkonusu kuruluşun ürünlerine fazladan zam yaparak bu kaynağı oluşturmaya çalışırsanız bunun kısa dönemde enflasyonu körükleyeceği meydanda. Bu yatırıma kaynak yaratmak için başka kamu yatırımlarından vazgeçseniz bunun ekonomik ve politik bir bedeli var. Bu yatırımı gerçekleştirmek için ek bir vergi salmaya kalksanız hemen itiraz sesleri yükselmez mi? İşsizliğin zaten yüksek olduğu bir ortamda 10 bin işçiyi işten çıkartmanın sosyal ve politik faturası kolay göze alınabilir mi? Başka çare bulamadınız, kuruluşu özelleştirerek yabancı sermayeyi buraya çekmeyi düşündünüz ama bunun da çeşitli sakıncaları, en azından politik bir maliyeti var. Kuruluşu tamamen kapatmanın maliyeti ise tabii ki çok daha ağır.

Sorunun ne kadar çok boyutlu olduğu, ne kadar zor politik tercihleri gerektirdiği sanırım ortada.

İkinci bir örnek olarak, az sayıda özel firmanın egemen olduğu bir sanayi kolunu ele alalım. Bu sanayi kolunda da firmaların uluslararası rekabete ayak uyduracak bir konuma gelmeleri için tesislerini büyütmeleri ve optimum ölçeğe getirmeleri, bunun için de büyük yatırımları göze almaları gerektiğini varsayalım. Bunu nasıl sağlayacaksınız? "Efendim ben gümrük duvarlarını indirdim, korumayı kaldırdım, ya gerekli yatırımı yapıp rekabet edecek düzeye gelin ya da fabrikanızın kapısına kilidi vurun", diyerek çözebilir misiniz sorunu? "Efendim villa-

larınızı, arsalarınızı satın tesislerinizi modernize edin", diyerek çözebilir misiniz sorunu? İthalatı ucuzlatarak, ithalatı üretimden daha kârlı hale getirerek bir yere varabilir misiniz?

Diyelim ki kendinizi bir "piyasa her sorunu çözer" dogmatizmine kaptırmışsınız ve özel sektöre rest çekerek sözkonusu sektörü bir gece yarısı aldığınız şok kararlarla tamamen korumadan yoksun bırakıyorsunuz. Sektördeki firmalar da zararına çalışmak yerine tesislerini kapatmaya ve ithalata yönelmeye karar veriyorlar. Sektörü besleyen yan sanayilerle birlikte pek çok firmanın batması, belki yüz binlerce işçinin işinden olması sözkonusu. Bunun politik faturasını göze alabilir misiniz?

Neresinden bakarsak bakalım çok zor bir operasyon sanayiinin yeniden yapılanması, uluslararası rekabet gücüne sahip bir yapıya kavuşturulması. "Enflasyonu besleyen şu KİT'lerin icabına bakalım", demek; "yıllardır kalitesiz ürünleri halka pahalıya satarak milleti sömüren şu özel sektör firmalarını dış rekabete açalım da akılları başlarına gelsin", demek çok kolay da bu söylenenleri yapmanın faturası çok ağır.

Türkiye gibi bir ülkede sanayide yeniden yapılanmanın "bırakın yapsınlar" anlayışıyla, yalnızca gümrükleri aşağı çekip sanayii dış rekabete açarak sağlanamayacağı ortada. Sanayide yeniden yapılanmayı düşünürken bir dizi soruya yanıt aramanız gerekiyor. Türk sanayii hangi alanlarda uluslararası rekabete şansına sahip olabilir? Bu şansa kavuşmak için gerekli teknolojiyi ve yatırım kaynaklarını nasıl sağlayabilir? Özel sektör bu yatırımlara yönelmeye nasıl motive edilebilir? Ülkedeki sermaye birikiminin sanayi yatırımlarına yönelmesi için neler yapmak

gerekir? Kaynakların daha büyük ölçüde sanayii ve sanayi yatırımlarına akması için vergi düzeninde ve mali sistemde ne gibi yeniliklere gerek var? Daha rasyonel ve verimli çalışan sanayi birimlerine kavuşmak için başka neler yapmak lazım? Verimlilik düzeyini artırmak için acaba eğitim alanında bir atılım yapmak, çalışanların yaşam koşullarını geliştirmek de zorunlu mu? Çeşitli piyasaların daha iyi işlemesi ve gerçek rekabet koşullarının sağlanması için alınması gereken önlemler hangileri?

Bu soruları artırarak ve bunlara yanıt aramaya çalışarak sanayide yeniden yapılanma için gerekli görünen programın ayrıntılarına girmek istemiyorum burada. Ekonomide yeniden yapılanma sorununun, salt sanayi kesimine özgü bir sorun olduğunu da söylemiyorum. Benim vurgulamak istediğim iddia, Türkiye'de enflasyon sorununun çözümlenebilmesi için başta sanayi kesimi olmak üzere ekonominin çeşitli kesimlerinde yeniden yapılanmanın zorunlu olduğu, yeniden yapılanmanın ise "bırakın yapsınlar" felsefesiyle, adeta kendiliğinden gerçekleşmesinin beklenemeyeceği iddiası. Yeniden yapılanmanın en kısa sürede ve en az maliyetle gerçekleşebilmesi için, demokratik süreç içinde, geniş bir 'konsensüs' sağlanarak belirlenmiş bir 'ülke stratejisi'nin gerekli olduğunu düşünüyorum.

ANAP iktidarı döneminde, "tekelleri kıracağız, ithalat fonlarını indireceğiz, korumayı sıfırlayacağız, kimsenin gözünün yaşına bakmayacağız", diyerek kabadayılık gösterileri yapan bakanlara çok rastladık ama sanayide öngörülen yapı değişikliği bir türlü gerçekleşmedi, yüksek maliyetlerin fiyatlara fazlasıyla yansıtılması önlenemedi. Çünkü sanayicinin, işadamının önünü görmesini

sağlayacak bir ülke stratejisi ve sanayileşme stratejisi belirlenmemişti. Sanayi yatırımı özendirecek önlemler alınmamıştı. Sermaye kesimine büyük vergi kolaylıkları sağlanmış ama birikimlerini üretken yatırımlara yönlendirmeleri sağlanamamıştı.

Türkiye ekonomisinin bütünüyle daha rekabetçi bir yapıya kavuşturacak bir yapı değişikliğinin gerçekleşmesi için, gerek kamu kesiminin gerekse özel kesimin rollerini de daha net olarak belirleyecek bir 'ülke stratejisi'ne ihtiyaç olduğu sanırım ortada. Sonuçta enflasyonun bünyeden atılmasına da olanak verecek bir yapı değişikliğinin gerçekleşmesi için gerekli yatırımların ancak orta ve uzun vadeli bir prespektif ortaya koyacak olan böyle bir strateji belirlendikten sonra yapılabileceği anlaşılıyor. Ancak koruma takviminin, teşvik politikalarının, makroekonomik hedeflerin hiç değilse orta vadeli bir prespektifle belirlenebilmesi halinde kaynakların büyük ölçüde sanayi yatırımlarına yöneltilebileceği ve özlenen yapı değişikliğinin gerçekleşebileceği görülüyor.

Türkiye'de yaşamakta olduğumuz yüksek ve kronik enflasyonun birinci temel nedenini ortadan kaldırmak istiyorsak böyle bir yapı değişikliğini gerçekleştirmek, ekonominin tüm kesimlerini daha verimli ve rekabetçi bir yapıya kavuşturmak zorundayız. Bunu gerçekleştirmek için, yeniden yapılanmanın yönünü belirleyecek ve çerçevesini çizecek bir 'ülke stratejisi'nin saptanması, ayrıca rekabet düzeninin yerleşmesini ve iyi işlemesini sağlayacak yasal düzenlemelerin yapılması büyük önem taşıyor.

Bunların yapılabilmesi halinde, Türkiye'de enflasyonun yüzde 20'lerin altına indirilmesini önleyen ve adeta bir 'enflasyon tabanı' oluşturan ekonomik yapının makul

bir sürede, uluslararası normlara uygun çalışan, enflasyonu beslemeyen, daha rasyonel ve rekabetçi bir yapıya dönüşebileceğini sanıyorum.

Yüksek enflasyonu besleyen ve ona süreklilik kazandıran ekonomik yapıda gerekli dönüşüm gerçekleştirilebildiği taktirde, yüksek enflasyonun ikinci temel nedeni olan kamu açıkları sorununun çözümü de bir ölçüde kolaylaşmış olur. Örneğin KİT'lerin kaynak yaratabilen verimli kuruluşlar haline gelmeleri sağlanırsa bunların kamu açığına değil kamu tasarrufuna katkıda bulunmaları sözkonusu olabilir. Özel kesimdeki ekonomik birimlerin verimli ve kaynak yaratacak biçimde çalışması sağlanırsa genel olarak ekonomide sübvansyon gereksinimi azalır, sözkonusu birimlerin vergi gelirine katkısı artar. Ekonomik birimlerin genelde rasyonel ve verimli çalıştığı bir ekonomide kamu açıklarını yaratan bir kısım baskıların azalması beklenir.

Ancak enflasyonun, yapısal nedenlerle belirlenen yüzde 30'larda kalmayıp yüzde 70–80'lere tırmanmasının en önemli nedeni olan kamu açıklarının kapatılabilmesi için ekonomideki yapısal dönüşümün tamamlanmasını beklemek gerekmiyor. Yapısal dönüşüm programı uygulanırken (hatta belki böyle bir programdan bağımsız olarak) alınabilecek önlemlerle, yapılacak düzenlemelerle kamu açıklarını büyük ölçüde azaltmak mümkün görünüyor.

"Kamu açıkları nasıl azaltılabilir?" sorusunu cevaplayabilmek için önce bu açıkların nasıl ortaya çıktığına ve neden yüksek seyrettiğine bakmak gerekiyor.

Türkiye'de kamu açıklarının 1983 sonrasındaki tırmanışına baktığımızda önce kamu yatırımlarındaki hızlı artışın bu açıkları körüklediğini, ancak daha sonra borç faizi

ödemelerinin kamu açıklarının başlıca nedeni haleni geldiğini görüyoruz. Madalyonun diğer yüzünde ise tabii vergi gelirlerinin yetersizliği dikkati çekiyor.

Burada bir kısır döngü sözkonusu aslında. Kamu kesimi ilk aşamada, yatırımlarını ve diğer harcamalarını artırıyor ama bu harcamaları karşılayacak miktarda vergi gelirini artıramıyor ve bu nedenle açıkları büyüyor. Büyüyen açıklar vergi cephesinde bir atılım yapılarak değil yüksek faizle borçlanarak finanse ediliyor. Bir süre sonra borçlar ve borç faizleri kamu kesiminin başlıca kamburu haline geliyor. Bu noktaya gelindiğinde artık kamu kesimi yüksek düzeyde yatırım yapmasa da, diğer harcamalarını fazla artırmasa da yüksek düzeyde açık vermeye devam ediyor, çünkü toplayabildiği gelirin önemli bir bölümünü borç faizlerine tahsis etmek zorunda kalıyor. Öte yandan bu açıkları finanse etmek için de borçlanmaya devam ediyor ve böylece kısır döngü tamamlanmış oluyor.

Bu kısır döngü ekonomiyi nasıl bir çıkmaza sürüklüyor?

Bir yandan toplayabildiğimiz kamu gelirinin önemli bir bölümünü kamu yatırımlarına, kamu hizmetlerine harcayamıyorsunuz, devlet bütçesinden kamu yatırımlarına ve kamu hizmetlerine ayırdığınız pay sürekli geriliyor. Ekonominin gelişmesi için, vatandaşa hizmet götürmek için harcayamadığınız bu parayı ne yapıyorsunuz? Faiz olarak sermaye kesimine aktarıyorsunuz, böylece bu kesimi de üretken yatırıma değil rantiyeliğe özendirmiş oluyorsunuz. Bu uygulama içinde yüksek faiz ödemeleri yüzünden kamu açıklarını kapatamıyorsunuz ve yüksek enflasyonu beslemeye devam ediyorsunuz. Yani her noktası kötü kokan bir kirli çembere benziyor bu uygulama.

İşte bu kısır döngüyü kırmadan Türkiye ekonomisinin sağlıklı bir işleyişe kavuşturmak, kamu açıklarını disipline almak ve enflasyon cephesinde kalıcı bir başarı sağlamak olanaksız görünüyor.

Pekiyi ama bu kısır döngüyü nasıl kıracağız? Devlet bir kere bu borç yükünün altına girdiğine göre bu işin içinden nasıl çıkacak? Enflasyon aşağı çekilirse bu borç yükünün altından kalmak daha da zor olmayacak mı? Kamu kesiminin borç faizi dışındaki giderlerini, yatırımlarını ve cari harcamalarını daha fazla sınırlandırması, örneğin bir GAP projesini durdurması ya da memuruna daha az zam yapması mümkün mü?

Görülüyor ki bu kısır döngüyü kırmak ve enflasyonun temel nedenlerinden biri olan kamu açıklarını kapatmak hiç de kolay bir şey değil. ANAP yönetimi yaptığı politik tercihlerle kamu maliyesini öyle bir kısır döngünün içine sürüklemiş ki bu kısır döngüyü kırmak için politik bakımdan alınması hiç de kolay olmayan kararları almak ve uygulamak gerekiyor.

Ne gibi kararlar bunlar?

Fazla ayrıntısına girmeden özetlemeye çalışayım.

Bir kere kamu kesiminin borç yükünü mutlaka hafifletmek, faiz ödemelerini düşürmek, ana para ödemelerini de daha uzun vadeye yaymak gerekli. Bunu başarmadan kamu açıklarını kısa vadede kapatmak çok zor görünüyor, çünkü borç ödemelerinin kamu giderleri içindeki payı çok yüksek.

Tabii borç ödemelerini hafifletmek de kolay bir iş değil. Sorunun kökeninde dış borç ödemeleri yatıyor ve iç borcun kabarmasında da dış borç ödemeleri rol oynuyor ama dış kaynak akışını aksatmadan sürdürmenin büyük

önem taşıdığı bir dönemde dış borç ertelemeye çalışmak son dereçe riskli bir iş. Bu nedenle dış borç cephesinde kısa vadede fazla bir şey yapılabileceğini pek sanmıyorum.[1]

O halde ilk aşamada yapılması gereken şey, iç borçlarda bir tür konsolidasyona gitmek. Bu çerçevede ilk akla gelen olanak, hemen tamamı bankaların elinde bulunan kamu borçlanma kağıtlarının mümkün mertebe büyük bölümünün çok daha düşük faizli ve uzun vadeli kağıtlara dönüştürülmesi.[2]

Devletin dış borç servisi yükünün hafifletilmesi ilk aşamada manevra alanı kazanmak açısından önemli ama sorunun temeline indiğimizde asıl önemli halkanın, devleti borç çıkmazından kurtaracak bir vergi reformu olduğunu görüyoruz. Öncelikle vergi ağının yaygınlaştırılması ve üretken yatırımlara yönelmeyen rantların vergilendirilmesi büyük önem taşıyor. Kapsamlı bir vergi reformuyla vergi gelirlerinin hızla artırılması sağlanamadığı sürece kamu açıklarının kalıcı biçimde kapatılması mümkün görünmüyor.[3]

Üçüncüsü, kamu yatırımlarında ve kamu harcamalarında çok dikkatli davranmak gerekiyor. Kamu yatırımlarında tamamen altyapı ağırlıklı bir yatırım profilinin enflasyonu nasıl beslediği ortadayken buna aynı hızla devam etmenin sakıncaları da açık. Bu tür altyapı yatırımlarını enflasyonla mücadelede sonuç alana dek yavaşlatmak, sonra da sağlam kamu gelirlerindeki artışlara göre artırmak belki de en doğrusu. Öte yandan diğer kamu harcamaları konusunda da çok seçici davranmak zorunluğu var. Örneğin bazı kamu harcamalarında birkaç yıl süreyle reel artışlara gidilmeyerek buradan sağlanacak kaynaklarla eğitime yönelik harcamalardaki artış finanse edilebi-

lir, böylece kamu açığına katkı yapmadan ekonomide yeniden yapılanmanın önemli bir tamamlayıcısı olan eğitim atılımı aksamamış olur. Örneğin devlet memurlarına reel gelir artışı sağlanacak bir zam yapılacaksa bunun kaynakları gene bütçe içinden yapılacak tasarruflarla karşılanmaya çalışılır.

Şimdi burada birkaç paragrafta özetlemeye çalıştığım bütün bu kararların aslında çok zor politik tercihleri gerektirdiğini biliyorum.

Bir iç borç konsolidasyonunu göze almak kolay mı? Kamu kağıtlarının vadesini ve faizlerini, bankalarla anlaşarak da olsa değiştirmek, kamu kesiminin gelecekteki borçlanması açısından tereddütler yaratmaz mı? Devlete güveni sarsmaz mı?

Dış borçları daha uzun vadeye yayma operasyonunda yapılacak en ufak bir hata Türkiye'nin dış kredi itibarı üzerinde kuşkular yaratmaz mı?

Türkiye'de kapsamlı vergi değişiklikleri yaparak vergi gelirlerini artırmaya çalışan hemen her seçilmiş iktidarın başı belaya girmemiş mi?

Türkiye'yde ekonomiyi canlandırmanın, kalkınmayı hızlandırmanın motor gücü hemen her zaman kamu yatırımları ve özellikle de kamu yatırımları olmamış mı?

Kamu harcamalarının artışıyla iktidar partilerinin palazlanması arasında doğrudan bir ilişki yok mu? Kamu harcamalarını sınırlandırmak hangi iktidar için kolay bir tercih?

Eğitime daha fazla kaynak ayırmak ve milli savunma harcamalarını dondurmak kolay mı Türkiye'de? Milli savunma bir yana, falanca kasabının yolundan, filanca köyün elektriğinden vazgeçmek kolay mı o yörenin milletvekili için?

Bunların hepsi tabii ki zor tercihler. Ama bu tercihleri yapmadığınız zaman ya da işin kolayına kaçtığınız zaman da aslında bir tercih yapıyorsunuz, bilerek ya da bilmeyerek yüksek enflasyonu tercih etmiş oluyorsunuz.

O halde hedefiniz enflasyonu aşmaksa bu tür zor tercihleri göze almak zorundasınız. Toplumda enflasyondan kurtulma isteğinin öne çıktığını, toplumun enflasyondan kurtulmaya öncelik verdiğini düşünüyorsanız bunun bir tercih meselesi olduğunu ve bir bedeli bulunduğunu topluma anlatarak bu tercihleri yapmanız gerekiyor.

Bu gibi zor tercihlerin, demokratik bir ülkede, ancak yaygın toplum desteğiyle yapılabileceği ortada. Enflasyonu bünyeden atma programının ilk aşamalarında yaşanması kaçınılmaz olan sıkıntıların birlikte göğüslenebilmesi ve adil bir şekilde paylaşılması için de toplumda bir görüş birliğinin, bir 'konsensüs'ün oluşturulması önemli görünüyor. Tıpkı yapısal dönüşüm programının ulgulanmasında olduğu gibi kamu açıklarını kapatma çabalarında da atılacak adımların ve alınacak önlemlerin yaygın bir desteğe sahip olması başarının önkoşullarından biri.

Böylesine yaygın destek gerektiren bir uygulamayı, enflasyon cephesindeki başarısızlığı yüzünden seçmen desteği yüzde 22'nin altına düşmüş bir partinin tek başına başaramayacağını söylemek için kahin olmaya gerek yok. Enflasyonu yüzde 10'un altına indireceği vaadiyle iktidara geldikten sonra yüzde 80'lere kadar tırmandıran ve enflasyonun yükünü yıllar yılı ücretli–maaşlı kesime ve çiftçiye taşıtan bir ANAP'ın yapacağı "toplumsal uzlaşma" çağrısının samimiyetine inanmak da çok zor.[4]

Hemen belirteyim ki ANAP'ın şu ya da bu şekilde iktidardan uzlaşması halinde sorunun kendiliğinden çözüm-

leneceğini söylemiyorum. Daha önce de belirtmiş olduğum gibi enflasyonla mücadelede başarı sağlayabilecek bir iktidarın geniş tabanlı ve inandırıcı bir iktidar olması şart. Buna ek olarak bu iktidarın Türkiye'de (ve herhalde daha birçok ülkede) yerleşmiş olan politika üslubunun da bir ölçüde dışına çıkabilmesi gerekiyor bence. Politika yapmayı salt çeşitli grupların birbirleriyle rekabet ve kimi zaman da çelişki halinde olan taleplerinin karşılanması olarak gören anlayışın aşılması gerekiyor. Enflasyonla mücadele gibi kimi önemli konularda dar grup çıkarlarından önce geniş bir toplum kesiminin ortak yararını gözeterek politika yapmanın öneminin kavranması ve yolunun bulunması gerekiyor.

Bununla ne demek istediğimi anlatmak için şu soruyu ortaya atayım: yerleşmiş politika alışkanlıklarımıza göre, çok popüler olmak isteyen bir iktidar neler yapar?

Çiftçiye çok iyi taban fiyat verir, peşin ödeme yapar, ucuz gübre dağıtır. Sanayiciye ucuz döviz ve ucuz kredi sağlar, onu gümrük duvarlarıyla korur. Tüccara, esnafa bol ve ucuz kredi bulur, fiyat denetimlerini kaldırır. İşçiye–memura, emekliye yüksek ücret–maaş artışları sağlar, ayrıca zorunlu malları ve hizmetleri ücretsiz sağlamanın yollarını arar. Köylere su, elektrik, telefon götürür; lisesiz kasaba, üniversitesiz il bırakmaz. Gerice yöreleri fabrikalarla donatarak işsizlik sorununu çözer, köyden kente göçü önler. Hemen her kesimin vergilerini düşürür, serbest meslek sahiplerine bazı yeni olanaklar tanır. Her milletvekili kendi seçim bölgesinde gelen vatandaşların isteklerini karşılamaya çalışır, onları sahipsiz bırakmaz, onlara iş bulur.

İşte size demokrasi. Bütün bunları yapan bir iktidar

popüler olmaz mı? Çiftçiyi de; işçiyi, memuru emekliyi de; sanayiciyi ve tüccarı da; serbest meslek sahibini de memnun etmez mi?

Bütün bunları yapabilirse eder tabii. Ne yazık ki pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de kaynaklar sınırsız değil ve gökten yağmıyor ya da yerden–petrol gibi–fışkırmıyor. Sınırlı kaynaklarla da her toplum kesiminin her isteğini karşılamak olanaksız. Çok kısa bir süre için bile bunu yapmaya kalkışırsanız hemen ardından gelen dönemde ağır bir bedel ödüyorsunuz, bu bedel de çoğu kez yüksek enflasyon biçimini alıyor.

Eğer bu yüksek enflasyondan kurtulmak; enflasyonsuz, istikrarlı kalkınmayı gerçekleştirmek istiyorsanız, her kesime sınırsız vaadler yapıp bunları yerine getirme çabası içinde ipin ucunu kaçıran iktidar modelinden vazgeçmeniz gerekiyor. Tersine, enflasyonsuz hızlı kalkınmanın şartlarını ve bedelini tüm toplum kesimlerine anlatabilecek ve bunun için gerekli katkıyı o kesimlerden istemeyi göze alabilecek bir iktidar anlayışını benimsemeniz zorunlu. Bu anlayıştaki bir iktidar iç ve dış kaynakları hareket geçirmede ve kaynakların en iyi biçimde kullanılmasını sağlamada başarılı olduğu ölçüde enflasyonsuz hızlı kalkınmayı sağlamada da başarılı olabilir.

Bunu demokrasi içinde gerçekleştirmenin kolay olmadığını biliyorum. 'Toplumsal uzlaşma'nın, 'konsensüs'ün önemini vurgulamamın nedeni de bu zaten. Yüksek enflasyondan temelli kurtulma özlemi toplumda yeterince yaygınsa o zaman böyle bir 'konsensüs' de sağlanabilmeli diye düşünüyorum. Olayın özünü kavramış hünerli bir lider bunun gereğini topluma anlatabilmeli ve toplumun geniş kesiminin desteğini arkasına alarak enflasyonu eko-

nominin bünyesinden atma ve enflasyonsuz büyümeyi gerçekleştirme programını uygulayabilmeli bence.

Böyle kapsamlı bir hedef belirlendiğinde, yalnızca kısa vadeli bir 'toplumsal uzlaşma'yı değil, orta ve uzun vadeli bir 'konsensüs'ü de düşünmek ve gerçekleştirmeye çalışmak gerekli.

Geçici bir süre için ücret ve fiyat artışlarının sınırlandırılması gibi somut maddeler üzerinde sağlanacak kısa vadeli bir 'toplumsal uzlaşma', 'enflasyon yangını'nı söndürmek için gerekli diğer önlemlerle birlikte kullanıldığında etkili olabiliyor, 'hiper enflasyon'a dönüşme eğilindeki bir enflasyonu aniden frenleyebiliyor.

Ancak bu yöntemle enflasyonda sağlanan ani yavaşlamanın kalıcı olabilmesi ve arkasından enflasyonsuz büyümeye geçişin sağlanabilmesi için daha genel fakat daha kapsamlı bir 'konsensüs'ün sağlanması, toplumun geleceğine dönük bir gelişme perspektifinin ortaya konması ve topluma benimsetilmesi gerekiyor. Örneğin F. Almanya'da bazı dönemlerde işçi ve işveren örgütlerinin taleplerini sınırlayarak ve geçici süre için 'toplumsal uzlaşma'ya vararak enflasyonla mücadeleye yardımcı oldukları biliniyor. Ama bundan çok daha önemli olan şey F. Almanya'da toplumun, kamuoyunun, enflasyondaki herhangi bir kıpırdanmaya karşı son derece duyarlı olması ve enflasyondaki bir tırmanışı önlemek için politikacıları zorlaması. Geçmişte yaşanan acı deneylerin, çılgın 'hiperenflasyon' deneylerinin toplum belleğinde bıraktığı izlerin de etkisiyle, enflasyona karşı kalıcı bir "konsensüs" oluşmuş Alman toplumundan. Bu toplumu yüzde 8'lere, yüzde 9'lara yükselen bir işsizlik oranına razı edebiliyorsunuz ama yıllık enflasyon yüzde 5'e yükselse tepkiler başlı-

yor ve politikacılar bu tepkileri kaale almak zorunda kalıyor.

Türkiye'de ise neredeyse bunun tam tersi bir anlayış savunulmak istendi, "Efendim yüksek enflasyon hızlı kalkınmanın bedelidir, hızlı kalkınma istiyorsanız yüksek enflasona razı olacaksınız", dendi.

Türkiye'de biz kronik yüksek enflasyondan kurtulmayı ve enflasyonsuz kalkınma yoluna girmeyi gerçekten istiyorsak her şeyden önce, "yüksek enflasyon hızlı kalkınmanın bedelidir", safsatasını çöpe atıp, hızlı kalkınmadan yana ama enflasyona kesinkes karşı bir kamuoyu oluşturmak, bu konuda kalıcı bir 'konsensüs' sağlamak zorundayız.

Bunu başarabilirsek hedefe varmak, enflasyonsuz kalkınmayı gerçekleştirmek için neler yapılması gerektiğini de daha rahat bir şekilde tartışabiliriz. Enflasyonsuz kalkınmayı gerçekleştirmek için kaynakların ve gelirin nasıl dağılması gerektiğini; nasıl bir vergi reforumuna gerek olduğunu; kamu harcamalarının nasıl yönlendirileceğini; üretken yatırımların nasıl artırılacağını hep bu çerçeve içinde tartışabiliriz. Daha adil bir gelir dağılımının neden gerekli olduğunu, sanayileşmede bir 'ülke stratejisi'ne yönelmenin neler getireceğini, mümkün mertebe fazla dış kaynak kullanmanın önemini gene bu çerçeve içinde ortaya koyabiliriz. Çeşitli toplum kesimlerinin enflasyonsuz kalkınma sürecindeki rollerini, katkılarını ve alacakları karşılıkları da bu çerçeve içinde değerlendirebiliriz.

Bana öyle geliyor ki ancak böyle bir 'konsensüs'ü inşa edebilen bir iktidar Türkiye'de enflasyonun iki temel nedenini ortadan kaldırabilir, ekonomide yapısal dönüşümü gerçekleştirerek ve kamu açıklarını makbul boyutlara

indirerek enflasyonsuz hızlı kalkınmanın yolunu açabilir. Ancak yeterince güçlü bir 'anti enflasyon lobisi' oluşturarak 'enflasyon lobisi'nin etkisini kırabilirsek enflasyona karşı mücadeleyi başarıya ulaştırabiliriz.

Biz Türkiye'de politikacıları böyle bir kalıcı 'konsensüs'inşa etmeye zorlayamazsak dünyanın en parlak ekonomi dehalarını bir araya getirip en mükemmel enflasyonla mücadele reçetesini de yazdırsak enflasyonu aşamayız.

Bu kitabın ilk sözü gibi son sözü de bu aslında. Ancak kitabı bitirirken bana çok önemli görünen bir noktayı bir kez daha vurgulamak istiyorum.

Ekonomide mucizeye yer yoktur. Zaman zaman "Japon mucizesi"nden, "Alman mucizesi"nden ya da daha yakınlarda "Kore mucizesi"nden söz edildiğini duymuşsunuzdur. Ne var ki sözkonusu ülkelerin ekonomi alanındaki başarısı aslında mucize falan değildir. O ülke insanlarının belirli koşullar altında ülke kalkınmasını ön plana alarak özveriyle çalışmalarının ve bilinçli ekonomi politikalarıyla yönlendirilmelerinin sonucudur bize "mucize" olarak görünen başarılar. Tüketmekten önce üretmeyi, harcamaktan önce tasarruf etmeyi ilke edinmiş insanların çabası bu ülkelerde büyük bir ekonomik atılımın kısa sürede gerçekleştirilmesine olanak vermiştir.

Biz de artık ekonomide "köşe dönmenin", bir bedel ödemeden bir şeyler elde etmenin mümkün olmadığını öğrenmek zorundayız. Eğer birileri köşeyi dönebiliyorsa bunun bedelini de mutlaka başka birilerinin ödediğini bilmeliyiz.

Eğer Türkiye'nin enflasyon belasından kurtulmuş olarak dengeli ve hızlı kalkınma yoluna girmesini istiyorsak bunun neler gerektirdiğini de çok iyi bilmemiz lazım.

Enflasyonsuz hızlı büyüme için hızlı ve öncelikleri doğru saptanmış alanlara yatırım gerekiyor.

Bu yatırımlara sağlam kaynak yaratmak için iç tasarruf oranının artması, devletin vergi gelirlerinde bir sıçrama yapması gerekiyor.

İç tasarrufların yanısıra dış kaynaklardan, dış tasarruflardan azami ölçüde yararlanmanın bizim için elverişli koşullarını yaratmak gerekiyor.

Harekete geçirilebilen iç ve dış kaynakların üretken yatırımlara dönüşebilmesi için gerekli mekanizmaların oluşturulması ve bir 'ülke stratejisi' çevresinde bu yatırım atılımına yön verilmesi gerekiyor.

Gelir dağılımındaki çarpıklığın giderilmesi için önlemler alınırken her gelir artışının bir ekonomik katkının karşılığı olması gerektiği bilincinin de kafalara yerleşmesi gerekiyor.

Türkiye hızla insanlarına iyi bir gelecek sağlamak, demokrasiyi kökleştirerek yaşatmak istiyorsa 'enflasyonsuz hızlı kalkınma' hedefinden vazgeçemez. Ne var ki enflasyonsuz hızlı kalkınmanın nimetlerinden yararlanmak istiyorsak bunun gereklerini yerine getirmek ve külfetlerine de katlanmak zorundayız.

Gerisi boş laftır.

DİPNOTLAR

1. Dış borç yükünü hafifletme konusunda yapılabilecek şey ana para ödemelerini yeniden borçlanarak gerçekleştirmek, yani bir anlamda vadeyi uzatmak ve faizlerde avantaj sağlamaya çalışmaktan ibaret görünüyor. Ancak inandırıcı bir istikrar programı ortaya koyup özellikle kamu maliyesi alanında umut verici sonuçlar alabileceği izlenimi yaratacak bir yeni iktidarın dış borç cephesinde de ek bir pazarlık marjı olabilir mi diye de düşünüyorum.

2. Değerli iktisatçı–yazar Güngör Uras'ın Dünya gazetesindeki köşesinde ortaya attığı bu öneriden daha radikal bir öneri ise bir defada büyük bir emisyona gidilerek bütün iç borçların tasfiye edilmesi önerisi. Ancak bu öneri bana biraz fazla radikal görünüyor ve pek çok istenmeyen sonucu da beraberinde getirebilir izlenimini veriyor.

3. Özellikle yüksek enflasyon ortamında vergi gelirleri reel olarak artırılamazken kamu gelirleri reel olarak artıyor ve kamu açıkları büyüyor. Vergi sisteminin esnekliğinin bunu önleyecek biçimde artırılması ve toplam vergi yükünün OECD standartlarına yükseltilmesi büyük önem taşıyor.

4. Yıllar yılı ücretli–maaşlı kesimi ve kısmen de çiftçiyi hep enflasyonun altında kalan gelir artışlarıyla oyalanan ve büyük gerçek gelir kayıplarına uğratan ve bu nedenle toplumdaki desteğini yitiren ANAP'ın bütün bunlardan sonra bir "toplumsal uzlaşma" önerisiyle ortaya çıkması hiç inandırıcı değil. Kaldı ki ücret ve fiyatların birlikte sınırlandırdığı "toplumsal uzlaşma" uygulamaları bugüne dek hep sendikaların güçlü olduğu ve ücretlilerin gelirlerinin enflasyona endeksklendiği ülkelerde yapıldı. Ücretlilerin büyük reel gelir kayıplarına uğradıkları bir dönemin sonrasında, üstelik onları bu kayıplara uğratan iktidarın "toplumsal uzlaşma" çağrısının inandırıcı olması ve uygulama alanı bulması pek mümkün görünmüyor.

AFA – 21. Yüzyıla Doğru: 10

Kapitalizm Komünizm

Birarada Yaşamak

Acı Bir Geçmişten
Daha İyi Bir Geleceğe

John K. Galbraith/Stanislav Menşikov

Çeviren:
Özcan Yüksek

John Kenneth Galbraith ve Stanislav Menşikov... Biri ABD sisteminin ekonomi ve politika alanlarındaki referans isimlerinden, diğeri Sovyetler Birliği'ndeki gelişmelerin; glasmot'un, perestroyka'nın destekçilerinden. iki önemli isim, iki sistem karşı karşıya. Kapitalizm ve sosyalizmin bir arada yaşayabilip yaşayamayacaklarını araştırıyorlar. Bütün dünyanın özellikle Doğuda gelişen hızlı olayların anlamını çizmeye çalıştığı bir dönemde Golbraith – Menşikov tartışması birçok kamuoyu aydınlatıyor. Başka bir dünyanın ufuk çizgisini tanımlamaya çalışan bu iki önemli ismin tartışmaları yalnızca kapitalist ve sosyalist sistemin üstün ya da eksik yanlarıyla sınırlı kalmıyor. Farklı düşünen iki bilim adamının espri ve zeka yarıştırmalarına tanık oluyoruz. Bu da kitabın birçok ilginç yanından sadece biri.

ABD ve SSCB'de aynı anda yayınlanan bu önemli kitap, günün yaşanmakta olan tarihini yorumlamakta güçlük çeken herkes için gerçek bir başvuru ve aydınlanma kaynağıdır.

Yıllardan beri belimizi büken yüksek enflasyondan artık hiç kurtulamayacak mıyız? Türkiye'nin kaderi mi yüksek enflasyon?

Yüksek enflasyon, hızlı kalkınmanın kaçınılmaz bedeli mi? Enflasyonu azdırmadan kalkınmayı hızlandırmak olanaksız mı?

Türkiye'deki enflasyonun iki temel nedeni hangileri?

Durgunluk içinde yüksek enflasyona nasıl sürüklendik?

Türkiye, Latin Amerika tipi bir hiperenflasyona sürüklenebilir mi?

Enflasyonu aşmanın yolunu bulabilecek miyiz?

Osman Ulagay, ekonomist olmayanların da anlayabileceği bir dille bu sorulara yanıt ararken, Türkiye'deki enflasyonun salt ekonomik alanda çözümlenebilecek bir sorun olmadığını ileri sürüyor.

ISBN 975-414-047-2